

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI (YENİ TÜRK DİLİ)
ANABİLİM DALI**

TÜRKÇE EDİLGEN TÜMCELERİN SÖZDİZİMİ

Yüksek Lisans Tezi

Yunus SARAR

Ankara-2021

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI (YENİ TÜRK DİLİ)
ANABİLİM DALI**

TÜRKÇE EDİLGEN TÜMCELERİN SÖZDİZİMİ

Yüksek Lisans Tezi

Yunus SARAR

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Paşa YAVUZARSLAN

Ankara-2021

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI (YENİ TÜRK DİLİ)
ANABİLİM DALI**

TÜRKÇE EDİLGEN TÜMCELERİN SÖZDİZİMİ

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Paşa YAVUZARSLAN

TEZ JÜRİSİ ÜYELERİ

Adı ve Soyadı

İmzası

- 1- Prof. Dr. Paşa YAVUZARSLAN**
- 2- Prof. Dr. Mevlüt ERDEM**
- 3- Doç. Dr. Murat KÜÇÜK**

Tez Savunması Tarihi

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Prof. Dr. Paşa YAVUZARSLAN danışmanlığında hazırladığım “Türkçe Edilgen Tümcelerın Sözdizimi (Ankara 2021)” yüksek lisans tezindeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu, başka kaynaklardan aldığım bilgileri metinde ve kaynakçada eksiksiz olarak gösterdiğimi, çalışma sürecinde bilimsel araştırma ve etik kurallarına uygun olarak davrandığımı ve aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul edeceğimi beyan ederim.

Tarih:

Adı-Soyadı ve İmza:

Yunus SARAR

ÖNSÖZ

Dilin bileşenlerinden biçimbilim ve sözdizimin en çok araştırılan ve incelenen konularından biri de edilgen tümcedir. Bu konudaki araştırmalara ek olarak bu çalışmada, Üretici Dilbilgisi yaklaşımı çerçevesinde Türkçe edilgen tümceler, alana küçük de olsa katkı sağlamak amacıyla ele alınmıştır.

Bu çalışma, ilk olarak alanyazında edilgen tümce için önerilen yaklaşımlara ve tartışmalara yer vermiştir. Daha sonra da edilgen tümceye üye yapısı temelli yaklaşım, İngilizce, Almanca, İzlandaca, Arapça gibi dillerdeki örneklerden hareketle önerilmiştir. Bu çalışma, Türkçe edilgen tümceyi incelemektedir ama çalışmada kısmen de olsa bazı örüntüler bakımından Türkçenin diğer dillerle ortaklık ve farklılığı da gösterilmiştir. Bunlara ek olarak Türkçe edilgen tümceyi temel özellikleri belirlenmeye çalışılmış ve bazı sonuçlara ulaşılmıştır.

Burada, tez yazım sürecinde ve her zaman yanımda olanlara teşekkür etmek istiyorum.

Prof. Dr. Paşa YAVUZARSLAN... Bana eleştirel, sorgulayıcı ve araştırıcı bakış açısının temelini öğreten; bilgiye erişme, bilgiyi derleme, yorumlama, değerlendirme ve sentezleme yeteneğimi geliştiren; her zaman bilimsel tartışma ve özgürce soru sorabilme ortamı sunan, bilgi birikimiyle ve yol göstericiliğiyle her türlü desteği veren, çok değerli zamanını bana ayırıp bu tezi inceleyip değerlendiren hocama sonsuz teşekkür ve minnetle...

Hem tez yazım sürecinde hem de öğrenim sürecimde bilgi birikimleriyle, görüş ve önerileriyle, beni daima ileriye doğru götüren hocalarım Prof. Dr. Halil İbrahim USTA ve Doç. Dr. Murat KÜÇÜK'e sonsuz teşekkürlerimle...

Dilbilim bölümünde öğrenim gördüğüm süreçte ve sonrasında her zaman başvuruda bulunduğum, beni her zaman hoş görüyle karşılayıp zamanlarını ayıran hocalarım Prof. Dr. Özgür AYDIN ve Prof. Dr. Selçuk İŞSEVER'e çok teşekkür ederim.

Bu çalışma, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Lisansüstü Eğitim ve Araştırma Bursu ile desteklenmiştir. Bu desteği sağlayan Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumuna bağlı Türk Dil Kurumu Değerlendirme ve Yönetim Kuruluna teşekkür ederim.

Tez yazım aşamasında yazdıklarımı okuyan ve önerilerde bulunan Mahir ERGEN, Mehmet Umut MUTLU ve Alexandria Dyankova GÜNDOĞAN'a teşekkür ederim.

Bu süreçte ve her zaman yanımda olan, beni destekleyen Elif Esra ŞAHİN'e teşekkür ederim.

Ve Ailem... Benim bu günlere gelmemi sağlayan, hayallerimi gerçekleştirmem için her türlü imkânı oluşturan varlıklarıyla beni onurlandıran ve güçlendiren ailemin her bireyine ayrı ayrı teşekkür ederim.

Bu tez çalışması, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumuna bağlı Türk Dil Kurumunun Lisansüstü Eğitim ve Araştırma Bursu ile desteklenmiştir.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	i
İÇİNDEKİLER.....	iii
KISALTMALAR.....	v
1. GİRİŞ	1
1. 1. Tezin Adı.....	1
1. 2. Tezin Amacı ve Önemi	1
1. 3. Tezin Konusu	1
1. 4. Araştırma Soruları.....	1
1. 5. Tezin Kapsam ve Sınırlılıkları	2
1. 6. Tezin Bölümleri	2
2. KURAMSAL ÇERÇEVE	4
2.1. Minimalist Program.....	4
2.1.1. X'- Yapısı	7
2.1.2. Rol Alanları.....	10
2.1.3. Durum Alanları	15
2.1.4. Taşıma	19
2.1.5. Özellik Eşleme ve Uyuşum	23
2.1.5.1. Özellik Eşleme	23
2.1.5.2. Uyuşum	26
3. EDİLGEN TÜMCE	30
3.1. Alanyazında Edilgen Tümce Yaklaşımları.....	31
3.1.1. Chomsky (1981).....	31
3.1.2. Jaeggli (1986).....	33
3.1.3. Burzio (1986)	36
3.1.4. Baker, Johnson, Roberts (1989)	37
3.1.5. Åfarli (1989).....	39
3.1.6. Collins (2004).....	41
3.2. Türkçe Alanyazında Edilgen Tümce Yaklaşımı	44
3.2.1. Özsoy (1990), Uzun (2000).....	45
3.2.2. Öztürk (2005, 2006)	46
3.3. Ara sonuç ve Değerlendirme.....	49
3.4. Edilgenliğe Üye Yapısı Temelli Bir Yaklaşım.....	54
4. TÜRKÇE EDİLGEN TÜMCELER	66
4.1. Kişili Edilgen Tümceler	66
4.1.1. Tek Üyeli Edilgen Tümceler	66
4.1.2. Çift Üyeli Edilgen Tümceler	69

4.1.3 Kişili Edilgen Tümcelerdeki “tarafından” Öbeği.....	77
4.2. Kişisiz Edilgen Tümceler.....	88
4.2.1. Türkçe Alanyazında Kişisiz Edilgen Tümce Yaklaşımları.....	90
4.2.2. Kişisiz Edilgenliğe Üye Yapısı Temelli Bir Yaklaşım.....	94
4.2.3. Kişisiz Edilgen Tümcelerdeki Dolgu Adılının Özellikleri.....	99
4.2.4. Kişisiz Edilgen Tümcelerdeki Z Başının Özellikleri.....	103
4.2.5. Kişisiz Edilgen Tümcelerin Türetimi.....	104
4.2.5.1. Geçişsiz Eylemlerden Biçimlenen Kişisiz Edilgen Tümceler.....	104
4.2.5.2. Geçişli Eylemlerden Biçimlenen Kişisiz Edilgen Tümceler.....	108
5. SONUÇ.....	112
KAYNAKÇA.....	115
ÖZET.....	121
ABSTRACT.....	122
TÜRKÇE-İNGİLİZCE DİZİN.....	123

KISALTMALAR

Φ	Phi özellikler
θ -Role	Konusal Rol
-yÖ	Yorumlanamaz özellikler
+yÖ	Yorumlanabilir özellikler
aÖ	Küçük Ad Öbeği
AÖ	Ad Öbeği
Belir.	Belirlilik
Bel.	Belirtme
Bel. Dur.	Belirtme Durumu
BelÖ	Belirleyici Öbeği
Bitmiş.	Bitmişlik
BÖ	Belirteç Öbeği
ÇEK.	Çekim
Çok.	Çokluk
ÇÖ	Çekim Öbeği
Dur.	Durum
e	Küçük Eylem
E	Eylem
Edil.	Edilgen
eÖ	Küçük Eylem Öbeği
EÖ	Büyük Eylem Öbeği
Geç.	Geçmiş
Geç. Zam.	Geçmiş Zaman

Gel.	Gelecek
Gel. Zam.	Gelecek Zaman
GYİ	Genişletilmiş Yansıma İlkesi
İÖ	İlgeç Öbeği
MB	Mantıksal Bileşen
MP	Minimalist Program
S	Sayaç
SB	Sesçil Bileşen
SD	Sözlüksel Dizi
T	Tümleyici
Tek.	Tekil
Tüm.	Tümleç
Yal.	Yalın
Yal. Dur.	Yalın Durum
Yön.	Yönelme
Yön. Dur.	Yönelme Durumu
Yrd. Ey.	Yardımcı Eylem
Z	Zaman
ZÖ	Zaman Öbeği

1. GİRİŞ

1. 1. Tezin Adı

“Türkçe Edilgen Tümcelerin Sözdizimi”

1. 2. Tezin Amacı ve Önemi

Bu çalışmanın amacı, edilgen tümceyle ilgili tartışmaları Türkçe açısından değerlendirip alanyazında bu bağlamda sunulmuş iddialardan yararlanarak bu iddialar çerçevesinde üye yapısı ile özellik eşlemeye dayalı bir öneri sunmak ve Türkçe edilgen tümceleri değerlendirip çözümlenmesidir.

Sunulan önerinin esasını, Chomsky (1993, 1995, 2000)’nin üye yapısı/sözlükçe ve özellik eşleme kuramının temel varsayımları oluşturmaktadır.

Bu çalışmanın Türkçe edilgen tümcelerin betimlenmesine ve çözümlenmesine katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

1. 3. Tezin Konusu

Türkçe edilgen tümcelerin nasıl üretildiği ve biçimlendiğinin belirlenmesi bu çalışmanın konusunu oluşturmaktadır.

1. 4. Araştırma Soruları

Bu çalışmada Türkçe edilgen tümceler incelenirken temel olarak aşağıdaki sorulara yanıt bulmak amaçlanmıştır.

(i) Türkçe edilgen tümcelerin sözdizimsel yapılarında edilgen/çatı yansımasına gerek var mıdır veya bu yansımalar olmaksızın Türkçe edilgen tümcelerin sözdizimsel yapısı çözümlenebilir mi?

(ii) Türkçe kişili edilgen tümcelerın özne konumunda hangi özellikli birimler bulunabilmektedir?

(iii) Türkçe kişili edilgen tümcelerdeki “tarafından” öbeği, üye midir eklenti midir? “tarafından” öbeğinin tümlecine konusal rol nasıl atanmaktadır?

(iv) Türkçe kişisiz edilgen tümcelerın özne konumunda herhangi bir birim bulunmakta mıdır ve bu tümcelerın Z başındaki değersiz özellikler, yorumlarını nasıl kazanmaktadır?

1. 5. Tezin Kapsam ve Sınırlılıkları

Bu tezin kapsamı, Üretici Dilbilgisi alanyazında incelenen edilgen tümce yaklaşımlarını tartışmayı ve bu bağlamda ortaya çıkan sorunları üye yapısı ve özellik eşleme ilkelerine bağlı olarak çözümlenmeyi içermektedir. Tezin sınırlılıklarını ise edilgen tümce çerçevesinde yapılan tartışmalar oluşturmaktadır. Türkçe edilgen tümceleri çözümlenmede kullanılan temel parametreler, üye yapısı ve özellik eşleme yaklaşımlarıdır.

Bu çalışmada, sadece *temel tümceler* (matrix sentence) hedef olarak belirlenmiştir.

1. 6. Tezin Bölümleri

Yukarıda belirtilen tezin amacı ve önemi, konusu, araştırma soruları, kapsam ve sınırlılıklarını içeren birinci bölümden sonra tez, aşağıdaki bölümlerden meydana gelmektedir.

İkinci bölümde, tezimizin kuramsal çerçevesini oluşturan Minimalist Programın temel kavramlarına yer verilmiştir. Bu çerçevede; Minimalist Program’ın X’-yapısı, Rol alanları, Durum alanları, Taşıma alt alanları sunulmuş ve özellikle tezimizin dayandığı uyuşum ve özellik eşleme kavramları detaylıca ele alınmıştır.

Üçüncü bölümde, ilk olarak genel alanyazında edilgen tümce yaklaşımları ve Türkçe alanyazında edilgen tümce yaklaşımları ele alınmıştır. Daha sonra da bu yaklaşımlar, ayrıntılı bir şekilde tartışılmış ve değerlendirilmiştir. Bu tartışma ve değerlendirmelerden hareketle, edilgen tümceye üye yapısı temelli bir yaklaşım teklif edilmiştir.

Dördüncü bölümde Türkçe edilgen tümceler, ‘kişili edilgen tümceler’ ve ‘kişisiz edilgen tümceler’ şeklinde sınıflandırılmıştır ve bu edilgen tümce tipleri, üye yapısı ve özellik eşleme yaklaşımlarına dayalı olarak betimlenmeye ve çözümlenmeye çalışılmıştır.

Son bölümde, edilgen tümce üzerine yapılan çalışmaların eleştirisinden bulgular elde edilmeye ve bu bulgulardan da genellemelere ulaşılmaya çalışılmıştır.

2. KURAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Minimalist Program

Üretici dilbilgisinin (generative grammar) en son aşamasını oluşturan Minimalizm, insan diline odaklanan *işleme sisteminin* (computational system) *ses* (sound) ve *anlamı* (meaning) ilişkilendirmesi görevine çözüm öneren bir programdır (Lasnik, 2002: 1).

Minimalist Program, bahsedelin bu mükemmelliğe ulaşmak için *yöntemsel ve tözel ekonomiyi* (methodological and substantive economy) amaçlar. Yöntemsel ekonomi, *Occam Usturası* (Occam's Razor) çerçevesinde açıklanır. Bu ilkeye göre herhangi bir olgu açıklanırken kuramsal *tutumluluk* (parsimony) ve *basitlik* (simplicity) tercih edilmelidir. Yani 'tutumluluk' ve 'basitlik', her şeyin eşit olduğu durumda iki işlemli bir ilişkinin bir işlemli ilişkiden daha kötü olduğunu; üç kuramsal varlığın dört kuramsal varlıktan daha iyi olduğunu; dördü modülün beşli modülden daha iyi olduğunu öne sürer. Kısacası fazla olan kötü/verimsiz, az olan iyi/verimlidir. Tözel ekonomi ise dilbilgisel ilişkiler için doğal olan *en az çaba* (least effort) ilkesine dayanır. Bu ilke çerçevesinde, en az çabayla en yüksek verimliliğe ulaşmak amaçlanır. Örneğin, *daha az aşamanın* (step) uygulandığı *en kısa taşıma* (shortest movement), daha fazla aşamanın uygulandığı *uzun taşımaya* (long movement) yeğlenir (Hornstein, Nunes and Grohman, 2005: 7-8). Minimalist Program, bu iki ekonomi ilkesiyle her dil için en az işlemi uygulayarak en basit kurama ulaşmayı hedefler (van Gelderen, 2017: 20).

Yukarıda temel olarak belirlenen 'tutumluluk' ve 'sadelik' gibi kavramlar çerçevesinde Minimalist Program, *Yönetme ve Bağlama Kuramının* (Government and Binding theory), *D-yapı* (d-structure), *Y-yapı* (s-structure), *Mantıksal biçim* 'MB' (logical form) ve *Sesçil biçim* 'SB' (phonetic form) olarak belirlediği dilin dört sunulum düzeyini MB ve SB olarak ikiye indirlemiştir.

Bununla beraber Chomsky, her dilin ses ve anlamdan oluştuğu varsayımıyla (assumption) MB ve SB formal sunulum düzeylerinin gerekliliğini belirler (Chomsky 1993).

Chomsky (1993, 1995) SB ve MB bileşenlerinin sırasıyla *söyleyiş-yorumlama* (articulatory-perceptual) ve *kavramsal-sezgisel* (conceptual-intentional) çiftleriyle (pairs) ilişkili olduğunu söylemektedir. Bu ilişki, SB bileşeninin söyleyiş-yorumlama dizgesine; MB bileşeninin de kavramsal-sezgisel dizgeye bilgi girdisi sağladığı yönündedir. Böylece, iki *arakesit* (interface) düzeyi ortaya çıkmaktadır:

SB: söyleyiş-yorumlama dizgesi

MB: kavramsal-sezgisel dizge

Bu arakesitler, uygun *yorum* (interpretation) alabilen *dilbilgisel nesnelere* (grammatical objects) oluşur. Eğer üretilen bir sunulum tamamıyla bu tür nesnelere oluşuyorsa arakesitlerde *Tam Yorumlama İlkesi* (Full Interpretation Principle) memnun edildiği için *çakışma* (converge) işlemi gerçekleşir ve dilbilgisel bir tümce türetilmiş olur; buna da *çakışma türetimi* (converge derivation) denir. Aksi durumda, arakesitlerde uygun yorum alamayan nesnelere bulunursa *çarpışma* (crash) işlemi meydana gelir ve Tam Yorumlama İlkesi memnun edilmemiş olduğu için *bozuk yapılar* (ill-formed) ortaya çıkar. (Daha geniş bilgi için Özellik Eşleme ve Uyuşum başlığına bakınız.) Bu durumda da Hornstein, Nunes ve Grohman (2005: 14), arakesitlerin dilbilgisel nesnelere uymak zorunda olduğu *açık çıktı koşullarını* (bare output condition) zorunlu kıldığını söylemektedir.

MP'nin bu açıklamalarına göre dilbilgisinin mimarisi aşağıdaki gibidir:

(1) Sözlükçe

Sayaç: $\{\alpha_i, \beta_r, \gamma_v \dots\}$

↓↓ Seç- Birleştir- Taşı

Dağıtım → SB

↓↓ Seç- Birleştir- Taşı

MB

(1)'de görüldüğü gibi, MP'ye göre dilbilgisinin mimarisi, *sözlükçe* (lexicon), *sayaç* (numeration), SB ve MB'yi içermektedir. Bu mimarinin, bir tümceyi nasıl türettiğini kısaca açıklayalım:

Sesbilgisel, biçimbilimsel ve anlambilimsel özellik demetlerini üzerinde taşıyan *sözlüksel birimler* (lexical items) depolandığı yer olan sözlükçeden (Chomsky, 1995: 235) birimler seçilerek türetime giren birimlerin sayısını hesaplayan sayaca aktarılır. Sayaçtan sonra seç-birleştir-taşı *işlemleriyle* (operation) daha geniş kategoriler elde edilir. Elde edilen bu kategorileri arakesitlere gönderme işlemi sağlayan *dağıtım* (spell-out), sesbilgisel özellikleri SB bileşenine gönderir ve eğer eşlenmemiş/işlemlenmemiş özellikler kaldıysa türetim devam eder, bunlar türetim aşamasının dağıtımdan sonraki alanı olan MB bileşenine kadar eşlenir/işlemlenir (Chomsky, 1995: 279). Böylece türetim gerçekleşmiş olur.

Bir tümcenin türetim aşamasında, iki olgu üzerinde durmak gerekir:

Birincisi, SB ve MB bileşenleri birbirine karşı kördür yani aralarında herhangi bir etkileşim yoktur. İkincisi, dağıtım noktasına kadar olan türetimsel aşamaya *açık sözdizim* (overt syntax) denir. Burada yapılan işlemler, dillerin ses dizgesinde açık olarak görünmektedir. Dağıtımdan MB arakesitine kadar olan alana *kapalı sözdizim* (covert syntax) denir. Burada yapılan işlemler ise dillerin ses dizgesinde açık olarak görünmemektedir (Chomsky, 1995: 229).

(1)'deki mimaride, iki ok işaretiyle gösterilen Sayaç-Dağıtım ve Dağıtım-MB arasındaki alanlarda tamamıyla aynı işlemlerin gerçekleşmesini sağlayan *aynılık koşulu*

(uniformity condition) bulunmaktadır. Bu koşul, Sayaç-Dağıtım ve Dağıtım-MB arasında tek fark bulunduğunu varsayar: Sayaç-Dağıtım arasındaki işlemler, *açık* (overt) olarak; Dağıtım-MB arasındaki işlemler, *kapalı* (covert) olarak gerçekleşir.

Bütün bu açıklamalardan sonra diyebiliriz ki Minimalizm bir kuram değil araştırma programıdır. Kuram, doğru veya yanlış olur ama program, çeşitli alternatiflere sahip olabilir ve bunlar arasından tutumluluk ile basitlik açısından en verimli olanını seçer (Hornstein, Nunes and Grohman, 2005: 9).

MP tanımlandıktan ve açıklandıktan sonra edilgen tümcenin MB'de hangi işlemlerden geçtiğinin daha iyi anlaşılabilmesini sağlamak amacıyla birtakım alt alanlara kısaca değinilecektir.

2.1.1. X'- Yapısı (X'-Structure)

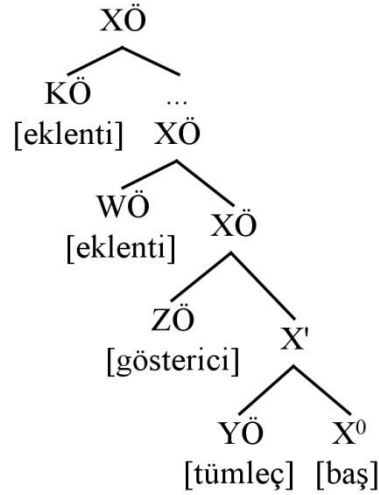
İnsan dilinin temel özelliklerinden birisi, sözcüklerin aşamalı bir yapı içerisinde daha büyük kategorileri biçimlendirmek için diğer birimlerle *birleşmesidir* (merging) (Radford, 1997: 61). Bu birleşme işleminin gerçekleştiği *aşamalı yapı* (hierarchical structure), her birinin *sözdizimsel kurucu* (syntactic constituent) olduğu birimlerden meydana gelir. Bu sözdizimsel kurucular birleşerek *öbekleri* (*phrase*), öbekler de birleşerek *tümceleri* (sentence) biçimlendirir. Örneğin, (2)'deki 'çalışkan', 'çocuk', 'bu', 'kitap' ve 'okudu' birimleri sözdizimsel kurucudurlar.

(2) Çalışkan çocuk, bu kitabı okudu.

Bu kurucular birleşerek 'çalışkan çocuk', 'bu kitabı' ve 'bu kitabı okudu' öbeklerini meydana getirmekte ve bu öbekler de birleşerek tümceyi oluşturmaktadır.

Bu kuruculuk ilişkisinin aşamalı bir yapı sergilediği varsayımı aşağıdaki *ağaç diyagramıyla* (tree diagram) örneklendirilebilir.

(3)

(3)'teki X'-yapısının üç temel özelliği bulunmaktadır (Radford, 2004: 70, Carnie, 2013: 69, Nunes, 2013: 78):

Birincisi, *İçmerkezlilik* (endocentricity) ilkesidir. Bu ilke, sözdizimsel kuruculardan sadece bir tanesinin kategorisel özelliklerini öbeğe *yansıtılabileceğini* (projection) varsaymaktadır. (3)'teki ağaç diyagramında, öbeğin tamamına X kurucusu kategorisel özelliğini yansıtmıştır.

İkincisi, *İkililik* (binary) ilkesidir. Bu ilke, her sözdizimsel yapının yani öbek ve tümcelerin ikili şekilde *dallanacağını* (branching) varsayar. (3)'te, X'; YÖ ve X°'ı, XÖ; ZÖ ve X'ı ikili olarak dallandırmıştır.

Üçüncüsü, *Bar-düzeyleridir* (bar-levels). X-bar yapısının bu özelliği, öbek yapının üç farklı düzeyde yapılandığını varsaymaktadır. Bunlar; *küçükçül yansıma* (minimal projection), *ara yansıma* (intermediate projection) ve *büyükçül yansımadır* (maximal projection). Bu yansımalar, öbek yapı içerisinde küçükçül yansıma X°, ara yansıma X', büyükçül yansıma XÖ şeklinde gösterimlenir. (X başı hariç diğer öbeklerin küçükçül ve ara yansımaları gösterilmemiş olmasına rağmen onlar da aynı yapıyı sergilemektedir.)

Bu özellikler çerçevesinde, (3)'teki *konumları* (position) dolduran baş, tümleç, gösterici ve eklenti birimlerini kısaca açıklayalım:

Öbeği kuran ve aşamalara sözlüksel kategorisini yansıtan birim baştır. (3)'teki ağaç diyagramında X^0 baştır (head). Diller, *yönlülük değiştirgenine* (directionality parameter) göre, baş-ilk ve baş-son görünümleri sergilemektedir. Örneğin; Türkçe, baş-sonlu grupta yer almaktadır.

Başla aynı *anne budaktan* (mother node) dallanan ve başın *kız kardeşi* (sister) olan birim *tümleç* (complement). (3)'teki ağaç diyagramında YÖ tümleçtir. Bu birim, başla birleşerek ara yansımayı (3'te X') oluşturur.

Öbekten doğrudan dallanan ve başla tümlecin kurduğu ara yansımanın kız kardeşi olan birim *göstericidir* (specifier). (3)'teki ağaç diyagramında ZÖ göstericidir. Bu birim, ara yansımayla birleşerek öbeği kurar.

Öbek yapıda zorunlu olmayıp aşama kaydetmeyen ve sınırsız sayıda *tekrarlanabilen* (recursive) birim *eklentidir* (adjunct). (3)'teki ağaç diyagramında WÖ, ..., KÖ eklentidir.

Bu açıklamalardan da anlaşılacağı üzere öbek yapıda iki temel ilişki bulunmaktadır: Gösterici-baş ve tümleç-baş.

Şu ana kadar bahsedilen X-bar yapısında bazı elemelere gidilerek daha minimalist bir yapı önerilmekte ve buna da *yalın öbek yapısı* (bare phrase structure) adı verilmektedir (Chomsky, 1995: 242).

Yalın öbek yapısının öne sürdüğü üç temel değişiklik vardır:

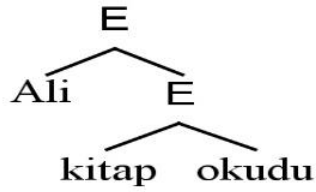
Bunlardan ilki, ara yansımaların kuramsal değerini yitirmesidir (Chomsky, 1995: 242).

İkincisi, *birleştir* (merge) ve *taşı* (move) işlemlerinin temel olmasıdır. Birleştir işleminde, iki birim birleştirilir ve yeni bir kategori elde edilmiş olur. Taşı işleminde ise bir birim başka bir konuma taşınır ve taşınmadan önceki konumunda iz bırakır. Bu

işlemlerdeki minimalite, işlemlerin işleyişiyle ilgili değil sadece kavramların daha verimli tanımlanmasıyla ilgilidir (Chomsky, 1995: 246-247).

Son olarak, dallandırılan *sonuncul budak* (terminal node) ve sözlüksel birim arasındaki gereksizliktir. Örneğin, ‘masa’nın *sözlüksel kütüğü* (lexical entry) onun bir ad olduğu bilgisini içerir. Bundan dolayı, ‘ad’ olarak işaretlemeye gerek olmadığı düşünülür (Chomsky, 1995: 247). Bu çerçevede, şöyle bir öbek yapı önerilir:

(4)

Bu tür bir yapının işleme açısından daha kolay ve daha minimalist olduğu düşünülmüştür ancak etiketlerin gösterim kolaylığından dolayı bu yaklaşım pek tercih edilmemiştir (Hornstein, Nunes and Grohman, 2005:198).

2.1.2. Rol Alanları (Theta Domains)

Rol alanı, sözlükçedeki anlamsal bilgilerin sözdizime yansıtılmasıyla ilgili düzenlemeleri içermektedir (Radford, 2004: 250; Carnie, 2013: 229). Bu düzenlemeler, temel olarak eylemler tarafından belirlenmektedir (Bunun yanı sıra ilgeç ve yüklemcil sıfatlar da bulunur) yani her eylemin *kendine özgü* (idiosyncratic) *üye yapısının* (argument structure) yanında bir de rol yapısı bulunmaktadır. Eylemlerin bu özelliği aşağıdaki örnekle açıklanabilir:

(5) a) koş- E 1

AÖ

Edici

b) oku- E	<u>1</u>	<u>2</u>
	AÖ	AÖ
	Edici	Konu

(5)'teki "1" ve "2" sayıları, öbek bilgilerini yani eylemin üye yapısını göstermektedir. Buna ek olarak, (5)'te üyelerin eylemle olan anlambilimsel ilişkilerinin bulunduğu rol yapısı da sunulmaktadır, yani (5a)'da *koş-* eylemi için "koşan" rolü gerekmektedir; bu rol "edici" rolü olarak adlandırılır. (5b)'de *oku-* eylemi için "okuyan" ve "okunan" rolleri gerekmektedir; bunlar da sırasıyla "edici" ve "konu" rolleri olarak adlandırılır. Eylemin AÖ'lerle olan bu anlambilimsel ilişkileri *konusal ilişkiler* (thematic relations) olarak bilinir.

(5)'te görüldüğü gibi, bazı birimler *rol atayan* (role assigner), bazı birimler de *rol atan* (role assignee) işleminde bulunur. Eylemlerin yanı sıra ilgeçler ve yüklemcil sıfatlar da rol atarken (Uzun, 2000:103-104) AÖ'ler ise rol atanır. (6a)'da "eve kadar" ilgeç öbeğinin ve (6b)'de "çocuklar okula hayran" yüklemcil sıfat öbeğinin rol yapısı gösterilmektedir.

(6) a) kadar İ	<u>1</u>	
	AÖ	
	Hedef	
b) hayran S	<u>1</u>	<u>2</u>
	AÖ	AÖ
	Deneyimci	Konu

Rol atayan birimlerin özellikleri doğrultusunda farklı sınıflandırmalar bulunmasına rağmen alanyazında kabul gören anlamsal rollerin dökümü şu şekildedir: *EDİCİ* (agent), *ETKİLENEN* (patient), *KONU* (theme), *DENEYİMCİ* (experiencer), *HEDEF* (goal), *KAYNAK* (source), *ARAÇ* (instrument) ve *YARARLANICI* (beneficiary)

(Uzun, 2000: 105; Radford, 2004: 251; Aydın 2007, Carnie, 2013: 230). Örneğin, (7)'yi inceleyelim.

(7) Yunus, Elif'e kitabı hızlıca verdi.

(7)'de "Yunus" AÖ'sü edici; "Elif" AÖ'sü hedef; "kitap" AÖ'sü konu rolünü atanmıştır fakat tümcenin seçimlik üye veya üyeleri rol atanma işlemi bulunamadıklarından dolayı "hızlıca" BÖ rol atanamamıştır.

Bu rol atama ilişkileri doğrultusunda, bir tümce içerisinde yer alabilecek üyelerin atandıkları rollerle ilgili gözlemler sonucunda şöyle bir genelleme yapılmıştır:

(8) *Rol Ölçütü* (Theta Criterion)

a) Her bir üyeye sadece bir rol atanabilir.

b) Her bir rol sadece bir üyeye atanabilir.

Rol Ölçütü, (8a)'da bir AÖ'nün birden fazla role sahip olamayacağını, (8b)'de ise bir tümcede bir rolün birden fazla AÖ'ye atanamayacağını öne sürmektedir. Ancak Rodrigues (2004), *karmaşık tümcelerde* (complex sentence) bir AÖ'nün birden fazla rol atanabileceğini söylemektedir ve buna (9)'daki tümceyi kanıt olarak sunmaktadır.

(9) Mary arrived sad

Mary-Yal gel-Geç. üzgün

"Mary, üzgün geldi"

Rodrigues'e göre "Mary" hem "sad" sıfatından hem de "arrive" eyleminden konusal rol atanmaktadır (Rodrigues, 2004: 137).

(8)'de belirtilen Rol Ölçütünün çalışabilmesi için sözlükçedeki bilgilerin sözdizime aktarılmış olması gerekmektedir. Rol Ölçütünün yanı sıra sözlükçedeki bilgilerin sözdizime aktarılmasını sağlayan bir düzenlemeye daha ihtiyaç duyulmaktadır:

(10) *Yansıtma İlkesi* (Projection Principle)

Sözlüksel bilgi, sözdizime yansıtılmalıdır.

Bu ilkeye rağmen *dolgu* (expletive) adlarının sözdizimsel yapıda özne olarak bulunduğu durumlarda bu birimin sözlüksel bilgiye ihtiyacı yoktur. Böylece, sözdizimsel yapılarda sözlükçeden yansıtılacak bilgiye bakılmaksızın bir özne konumu bulunmalıdır. (10)'daki yapı, bu çerçevede şöyle düzenlenebilir:

(11) *Genişletilmiş Yansıtma İlkesi* (Extended Projection Principle) (GYİ)¹

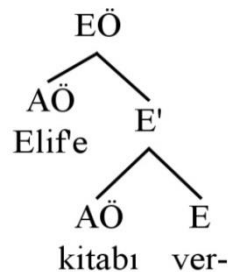
Sözlüksel bilgi, sözdizime yansıtılmalıdır ve tümcede özne bulunmalıdır.

(11)'deki ilkede, her tümcenin bir öznesinin bulunması gerekliliği öne sürülmektedir. Ancak tümcenin öznesi ve diğer üyeleri arasında öbek yapı konumları açısından farklılık bulunmaktadır.

Özne konumunda bulunabilen ve küçük eylem öbeğinin (eÖ) gösterici konumunda üretilen üye, dışsal üye konumunda; büyük eylem öbeğinin (EÖ) içerisinde üretilen üyeler ise içsel üye konumundadır. Bu yaklaşıma göre dışsal üyenin atandığı rol *dışsal rol* (external theta role), içsel üye/üyelerin atandığı rol ise *içsel roldür* (internal theta role). Bu bilgiler ışığında, (12)'deki AÖ'lerin hangi konumda rol atandıklarını inceleyelim.

(12) a. Yunus, Elif'e kitabı verdi.

b.

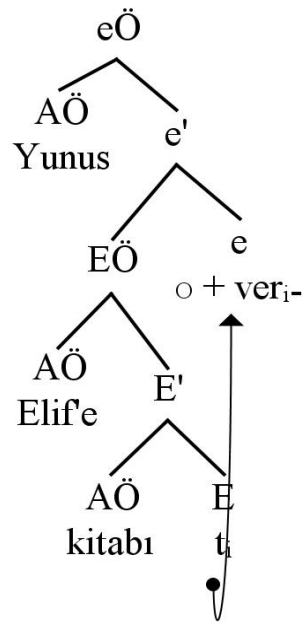

¹ Bu ilke, edilgen tümcelerin çözümlenmesinde kullanılan temel parametrelerden birini oluşturacaktır.

(12a)'da *ver-* eylemi, içsel üyesi olan “Elif” AÖ’süne hedef rolünü ve “kitap” AÖ’süne de konu rolünü doğrudan atamıştır.

Daha sonra EÖ, sesbilgisel olarak *sıfır* (zero) olan ve sözlüksel içeriği bulunmayan ama anlamını daha çok tümlecinden alan *hafif eylem* (light verb) *kabuğuyla* (shell) birleşir. e° 'ın güçlü sözlüksel *eylem özelliğinden* (verb-feature) dolayı *ver-* eylemi e° 'a taşınır ve e-E konfigürasyonu ile tarafından eÖ'nün gösterici konumunda üretilen “Yunus” AÖ'sü edici rolü atanır.

(13)

Böylece, tümcedeki üyelerin rol atama işlemi tamamlanmış olur.

(12) ve (13)'teki en temel nokta, AÖ'lerin *üretildikleri konumda* (base generated) birleşme işlemiyle rollerini atanmalarındır.

2.1.3. Durum Alanları (Case Domains)

Durum alanları, AÖ'lerin öbek yapı konumlarıyla olan etkileşimleri sonucu sözdizimsel yapıda ortaya çıkan biçimbilimsel ve soyut görünüşleri incelemektedir (Chomsky ve Lasnik, 1993: 110; Carnie, 2013: 336).

Durum alanları için MP şöyle bir düzenleme sunmaktadır: Sözlüksel birimler ve işlevsel başlar, sayaçta belirlenmiş olan özelliklerle türetime girer ve türetim boyunca bu özellikleri uygun bir başın özellikleriyle eşleyerek (checking) belirli bir türetimin *yasal* (licit) olup olmadığını belirler. Bir başka deyişle, durumu eşlenecek olan AÖ'ler ve durumu eşleyecek olan başlar, türetime durum özellikleriyle katılmaktadır fakat AÖ'lerin üzerindeki durumlar, *değer yüklenmemişken* (unvalued) durum eşleyecek başların üzerindeki durum *değer yüklüdür* (valued). Değer yüklenmemiş durumlu AÖ, değer yüklü başla MB bileşeninde eşleşerek değer yüklü hâle gelir ve böylece durum *yetkilendirilmiş* (licensing) olur (Hornstein, Nunes and Grohman, 2005: 111).

Bu çerçevede konuyu 14'teki İngilizce bir tümce üzerinden inceleyelim:

(14) a. Kate loves him.

b. [zö KATE_{Yal} [z' Z° [eÖ t_i LOVES HİM_{Bel}.]]]

(14b)'de "Kate" AÖ'sü, türetime yalın durum olarak belirlenmiş biçimde girmekte ve sadece yalın durum eşlediği varsayılan çekimli Z ile eşleşmek için Gös-eÖ konumundan Gös-ZÖ konumuna taşınır ve Z° başı, "Kate" AÖ'sünün durumunu yetkilendirir. Ancak (14b)'de özne, belirtme durumlu olsaydı Z° tarafından yetkilendirilemeyecek ve tümce *dilbilgisidışı* (ungrammatical) olacaktır.

Bu eşleşme yaklaşımı, durumu iki tür ilişki çerçevesinde yetkilendirmektedir: Gös-Baş ve Tümleç-Baş.

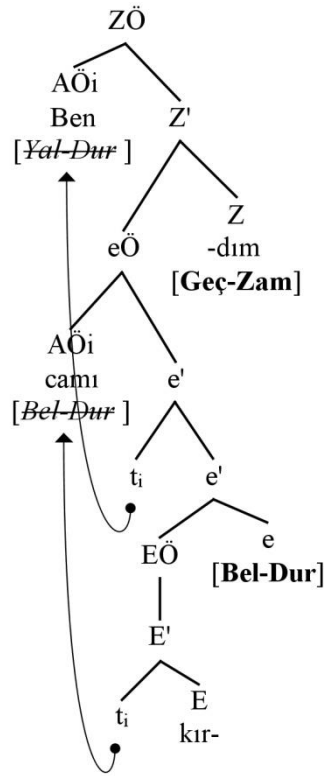
Bu ikili ilişki çerçevesinde Chomsky ve Lasnik, durumu ikiye ayırmaktadırlar: Bunlardan birincisi; θ -Rol, işaretlemeyen bağımsız olarak Gös-Baş ilişkisi çerçevesinde eşlenen *yapısal durumlar* (structural Case). Bir başka deyişle, yapısal durumla

işaretlenen AÖ'ler, üretildikleri konumda θ -Rollerini aldıktan sonra durumlarını eşlemek için *işlevsel* (functional) bir başın Gös konumuna taşınarak durumunu eşlerler (1993: 114). *Yalın* (Nominative), *Belirtme* (Accusative) ve *İlgi* (Genetive) bu tür durumlardır.

Bahsedilen bu yapısal durumların nasıl eşlendiklerini ağaç diyagramında inceleyelim:

(15) a. Ben camı kırdım.²

b.

eÖ'nün belirtme durumu eşlediği varsayımından hareketle (Hornstein, Nunes and Grohman, 2005:122), (15b)'de görüldüğü gibi Tüm-EÖ konumunda üretilen ve değer yüklü olmayan belirtme durumlu "cam" AÖ'sü, durumunu değerlendirmek için Gös-eÖ'ye taşınarak eşlenir ve durumu yetkilendirilir.

(15b)'de özne AÖ'sü "ben", *Yüklem-İçî Özne Varsayımı* (Predicate-Internal Subject Hypothesis) çerçevesinde üzerindeki değer yüklü olmayan yalın durumu

² Çalışmada değer yüklü özellikler **kyou** olarak belirtilirken değer yüklü olmayan özellikler *yattk* olarak belirtilecektir.

eşlemek için Gös-eÖ'den Gös-ZÖ'ye taşınır ve özne AÖ'sünün durumu eşlenerek yetkilendirilir.

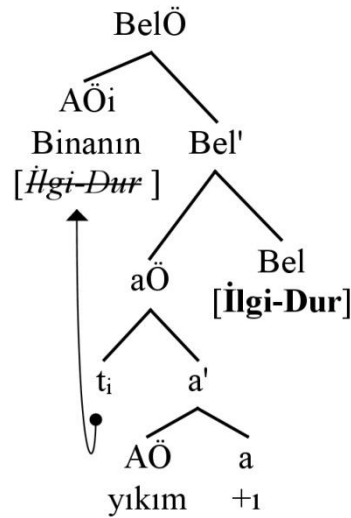
Yalın ve belirtme durumunun nasıl yetkilendirildiğini inceledikten sonra şimdi de diğer bir yapısal durum olan “ilgi” durumunu inceleyelim.

Öztürk ve Taylan, ilgi durumunun nasıl yetkilendirildiğini şöyle açıklamaktadırlar: EÖ yapılarının üzerinde dışsal bir üye sunan işlevsel eÖ yansımasının bulunduğu gibi, AÖ yapılarının üzerinde de dışsal bir üye sunan işlevsel *küçük aÖ* (little nP) yansıması bulunur. Bu aÖ yapısında, AÖ'yü sözlüksel ad yansıtırken küçük aÖ'yü ise *iyelik* (possessive) kategorisi yansıtır (2016: 102). Bu açıklama çerçevesinde (16)'yı inceleyelim.

(16) Binanın yıkımı.

(16)'daki tümcede, “ +I ” iyelik başının yansıttığı Gös-aÖ konumunda “bina” AÖ'sü üretilir fakat “bina” AÖ'sü, yapısal bir duruma sahip olduğu için üretildiği konumda durumunu eşleyememektir. Bundan dolayı, ilgi durumunun eşlenebilmesi için *işlevsel* (functional) bir yansımaya ihtiyaç duyulur. Bu işlevsel baş, aÖ'nün üzerinde yansıtılan ve Türkçede sessel içeriği bulunmayan *Belirleyici* (Determiner) öbeğidir.

(17)

17'deki ilgi durumlu “bina” AÖ'sü, Gös-aÖ'den Gös-BelÖ'ye taşınır. Böylece ilgi durumu, Belirleyici başı tarafından eşlenmiş ve yetkilendirilmiş olur.

Bu çözümlemeden hareketle, Gös-Baş kuruluşunun uygulandığı yapısal durum alanlarının AÖ'lerin θ -Rol işaretlendiği konumdan daha yüksek bir konumda durumlarını eşlediği sonucuna varmışlardır (Öztürk ve Taylan, 2016: 102).

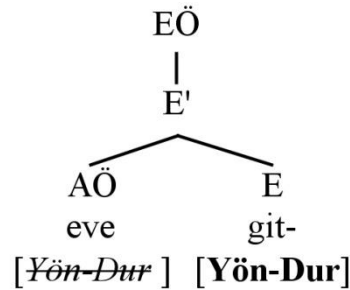
Chomsky ve Lasnik'in bahsettiği durumun ikincisi, sözlüksel başlar tarafından *tümleç-baş* (complement-head) kuruluşuyla eşlenen ve θ -Rol işaretlemeyle ilişkili olan *İçsel Durum* (Inherent Case)'dur (1993: 114). *Yönelme* (Dative), *Bulunma* (Lokative) ve *Ayrılma* (Ablative) bu tür durumlardır.

İçsel durumlu AÖ'ler, sözlüksel başlar tarafından üretildikleri konumda yani *yerinde* (in-situ) eşlenir ve durumları yetkilendirilir. Literatürde İngilizce ve İzlandaca için yönelme durumunu yapısal durum içerisinde çözümleyen çalışmalar (Woolford 2006, Sigurdsson 2012) bulunmasına rağmen, Türkçede yönelme durumunun içsel durum özelliği sergilediği düşünülmektedir.

Bu tür yapıların eşlenimi 18'de gösterilmiştir:

(18) a. Ali eve gitti.

b.

(18b) görüldüğü gibi, yönelme durumlu “ev” AÖ'sü, üretildiği Tüm-EÖ konumunda git- E'si tarafından durumu eşlenir ve yetkilendirilir.

Bulunma ve ayrılma durumları da sözlüksel başlar tarafından aynı konfigürasyonla yetkilendirilir.

2.1.4. Taşıma (Movement)

İnsan dilinin temel özelliklerinden birisi, tümcedeki birimlerin *yer değiştirebilme* (displacement) özelliklerinin bulunmasıdır. Bir başka deyişle tümcedeki birimler, sesbilgisel olarak gerçekleştiği bir konumdan farklı bir konumda yorumlanabilmektedir. Bu özellik, bir yerden bir yere “taşıma” olarak da bilinmektedir.

Bu taşıma işleminin MP’de *kopyalama* (copy) ve *silme* (deletion) işlemleri çerçevesinde gerçekleştiği öne sürülür. Yani sözdizimsel yapıda yer alan bir kurucu, MB’de kopyalanarak boş bir konuma taşınır ve kopyalanan kurucunun orijinal konumu ile *konma noktası* (landing side) arasında bir *zincir* (chain) oluşur. Sonrasında orijinal konumdaki kopyalanan kurucu SB’de silinir (Nunes, 2011: 143-144).

Örneğin (19) gibi İngilizce bir tuncenin türetimi, “see” eyleminin tümleci konumundaki “who” öbeğinin kopyalanarak Gös-TÖ’ye taşındığını ve orijinal konumdaki sessel içeriğin silindiğini göstermektedir.

(19) a. You did see who?

Sen Geç gör- kim

b. Kopyalama

Who [did you see who]

c. Birleştirme

[Who did you see who]

d. Silme

[Who did you see ~~whø~~]

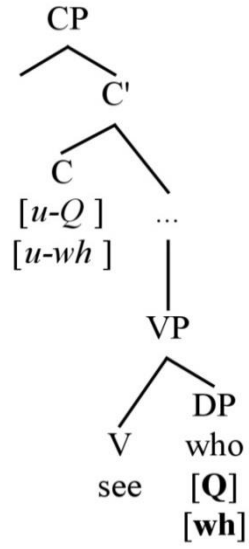
Chomsky, taşımanın biçimbilimsel bir özellik tarafından güdülendiğini varsayan (20)’deki *son çare* (last resort) şartını öne sürer (1995: 280).

(20) Son Çare (Last Resort)

Eğer bir taşıma işlemi, yorumlanamaz sözdizimsel özelliklerin silinimini gerçekleştirecekse bu işleme izin verilir.

(20)'deki ilke, taşımanın biçimbilimsel bir özelliğin güdülemesi şartıyla gerçekleşebileceğini öne sürmektedir. Örneğin, *AÖ-taşıma* (NP-movement), yorumlanamaz yalın ve belirtme durumu özelliklerini eşlemek için taşınırken *NE-taşıma* (Wh- movement), (21) ve (22)'de görüldüğü gibi T başının -NE ve -Soru özelliklerini eşlemek için taşınmaktadır^{3,4}.

(21)

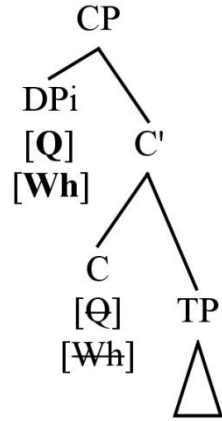

Tüm-EÖ konumundaki “who” birimi, kopyalanarak *Tümleyici* (Complementizer) başının değersiz –soru ve –ne özelliklerini değerlendirmek için Göst-TÖ'ye taşınır ve T' ile birleşir.

³ İngilizcede değer yüklü özellik anlamına gelen “valued” sözcüğü [Val] olarak gösterilirken (ağaç diyagramında **koyu** olarak verilmiştir) değer yüklü olmayan özellik anlamına gelen “unvalued” sözcüğü [u] olarak gösterilir.

⁴ Çalışmada gösterimsel kolaylık ve alanyazındaki yaygınlıktan dolayı taşınan birim kopya ile değil, “iz” ile gösterilecektir.

(21)

22’de görüldüğü gibi, “who” kurucusu, T başının yorumlanamaz Soru ve Ne güdüleyici özelliklerinden dolayı, Gös-TÖ’ye taşınarak T’ ile birleşmiştir ve T başıyla eşlenip T başının yorumlanamaz özelliklerini değerlendirmiştir.

MP’de taşıma işlemi, (23)’teki gibi *açık* (overt) ve *örtük* (covert) taşıma olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.

(23) Sözlükçe

Sayaç: $\{\alpha_i, \beta_r, \gamma_v \dots\}$

↓↓ Açık Taşıma

Dağıtım → SB

↓↓ Kapalı Taşıma

MB

(23)’te görüldüğü gibi, Sayaç ve Dağıtım arasında meydana gelen açık taşıma ile Dağıtımdan sonra MB’de meydana gelen örtük taşıma olmak üzere iki tür taşıma bulunmaktadır (Hornstein, Nunes and Grohman, 2005: 23; Carnie, 2013: 400). Bu iki taşımayı birbirinden ayıran temel ölçüt, diller arasındaki farklılıklar çerçevesinde eşlenmesi gereken *güçlü* (strong) ve *zayıf* (weak) özelliklerin bulunmasıdır. Yani bir dil, eşlenmesi gereken güçlü bir özelliğe sahipse taşımanın Sayaç ve Dağıtım arasında açık olarak gerçekleşmesini güdüler ve bu taşıma, SB’de açık olarak gerçekleşir (23’teki

İngilizce ne-taşımalar). Eğer bu taşıma, açık olarak gerçekleşmezse Tam Yorumlama İlkesi ihlal edilmiş olur ve tümce dilbilgisidışı olarak üretilir.

Eğer bir dil, eşlenmesi gereken zayıf bir özelliğe sahipse özellik eşleme daha ekonomik olduğu için MB'ye ertelenir ve bu *erteleme* (procrastinate) işlemi, özelliklerin örtük olarak eşlenmesini sağlar (Türkçedeki ne-taşımalar).

Dağıtımdan sonra MB'de gerçekleşen örtük taşımalar, güçsüz özelliklerin eşlenmesini gerçekleştirir ve bu taşıma, dillerin ses dizgesinde açık olarak görünmez (23'teki Çince *yerinde* (in-situ) ne-taşımalar).

(24)

	İngilizce	Mandarin Çincesi
Türetim	You did see y ho? Sen Geç. gör- kim	Ni kanjian-le shei? sen gör-Geç. kim
Dağıtım	Who did you see wh o? Açık taşıma	Ni kanjian-le shei? Örtük taşıma
MB	Who did you see wh o?	Shei ni kanjian-le shei? (Carnie, 2013: 400)

(24)'te görüldüğü gibi, İngilizcede ne-öbeği açık olarak Gös-TÖ'ye taşınırken Çince erteleme şartını memnun etmek için MB'de Gös-TÖ'ye örtük olarak taşınır. Türkçede de NE-taşımalar, Çince olduğu gibi MB'de gerçekleştiğini düşünebiliriz.

2.1.5. Özellik Eşleme ve Uyuşum

2.1.5.1. Özellik Eşleme (Feature Checking)

Biçimsel, anlamsal ve sessel özellikler dizisinden oluşan sözlüksel birimler, türetime girdiklerinde bazı biçimsel özelliklerini sözlükçeden *içsel* (intrinsic) olarak getirirken diğer biçimbilimsel özelliklerini türetim sırasında *seçimlik* (optionality) olarak kazanır.

Sözlükçeden getirilen özellikler, değer yüklüken türetim sırasında belirlenen özellikler, değer yüklenmemiş durumdadır. Değer yüklü özellikler, anlamsal içeriğe sahip olduklarından dolayı *yorumlanabilirken* (interpretable); değer yüklenmemiş özellikler, *yorumlanmaz* (uninterpretable) olarak varsayılır (Chomsky, 1995: 277).

Burada yorumlamadan kast edilen şey, özelliklerin türetim tarafından *görülebilir* (visible) /okunabilir olması veya olmaması durumudur.

Örneğin, adstilların (ad ve adıl) ϕ (phi)⁵-özellikleri [kişi-sayı-cinsiyet]⁶, yorumlanabilirdir çünkü birinci ve teklik “ben” ile ikinci ve çokluk “siz” adillerinin gönderimleri farklıdır. Ama adstilların bu yorumlanabilir özelliklerinin aksine, durum özellikleri yorumlanmazdır çünkü (24)’te görüldüğü gibi *içeyerleşmiş tümceciklerin* (embedded clause) özneleri, tümceciğin yapısal özelliklerine göre aynı AÖ üzerinde yalın ve ilgi durumu olarak gerçekleşebilmektedir. Bu da göstermektedir ki durum özelliği, türetim sırasında yorum kazanmaktadır.

(25) a. Ben [sen- \emptyset sınavı kazandın] biliyordum

b. Ben [sen-**in** sınavı kazandığın]-ı biliyordum.

“Zaman” kategorisini ele aldığımızda ise bu dilbilgisel kurucunun geçmiş ve geçmişdışı özellikleri yorumlanabilirken kişi-sayı özellikleri yorumlanamazdır.

⁵ Yunan abecesindeki ‘fi’ harfidir.

⁶ Doğal dillerde ϕ -özellikleri kişi-sayı-cinsiyet özelliklerini içermektedir fakat Türkçede cinsiyet kategorisi dilbilgisel olarak yansıtılmadığı için [yansız]’dır. Bundan dolayı Türkçenin ϕ -özellikleri kişi ve sayıyı içermektedir.

(26) a. Ben kuşu uçurdu-**m**

b. Sen kuşu uçurdu-**n**

c. O kuşu uçurdu-**Ø**

(26)'da görüldüğü gibi zaman kurucusunun üzerindeki kişi-sayı özellikleri, adsılların kişi-sayı özelliklerine bağlı olarak uyum yoluyla şekillenmektedir.

Chomsky (1995)'ten hareketle, bu yorumlanabilir ve yorumlanamaz özellikler (27)'deki gibi sınıflandırılabilir.

(27)

Yorumlanabilir Özellikler	Yorumlanamaz Özellikler
-Kategorisel özellikler (ad, eylem, zaman...)	Z ve e'deki kişi-sayı özellikleri
-Adsılların kişi-sayı özellikleri	Adsılların durum özellikleri

Söz konusu olan yorumlanabilir ve yorumlanamaz özellikler, işleme bakımından farklılık göstermektedir. Yorumlanabilir özellikler, değer yüklü oldukları için SB'de okunabilirken yorumlanamaz özellikler değer yüklü olmadıkları için SB'de okunamaz/görünemez/sesletilemez çünkü SB, değer yüklü olmayan birimleri okuyamaz/sesletemez ve bundan dolayı türetim çakışır (Radford, 2004: 287).

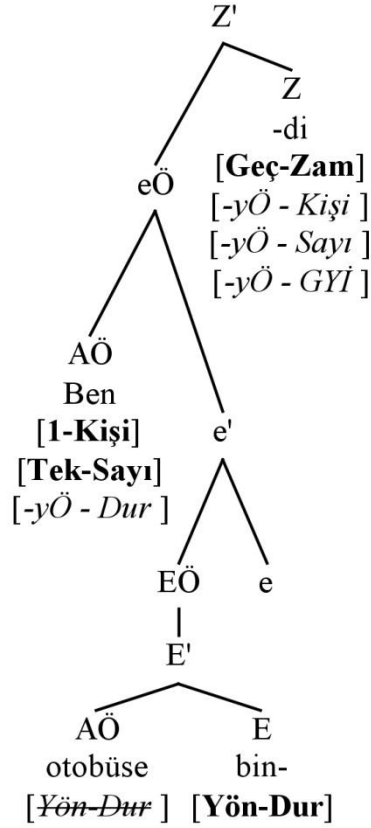
Chomsky, türetimin çakışmasının MB'de yorumlanamaz özelliklerin *eşlenerek silinmesiyle* (feature-deletion) engellenebileceğini önermektedir. Bu işlem sonucunda yorumlanamaz özellikler, MB'de yorum kazanarak SB'de görünebilir olur ve böylece türetim çakışarak gerçekleşmiş olur (Chomsky, 1995: 229).

Yorumlanabilir özellikler ise MB'de sunuldukları için bu özelliklerin eşlenmesine gerek duyulmaz ve bundan dolayı eşlenip silinmesine gerek yoktur (Cartstens, 2000: 350).

Bu çerçevede, eÖ'nün Z ile birleştiği (28)'deki yapıyı inceleyelim⁷.

(28) a. Ben otobüse bindim.

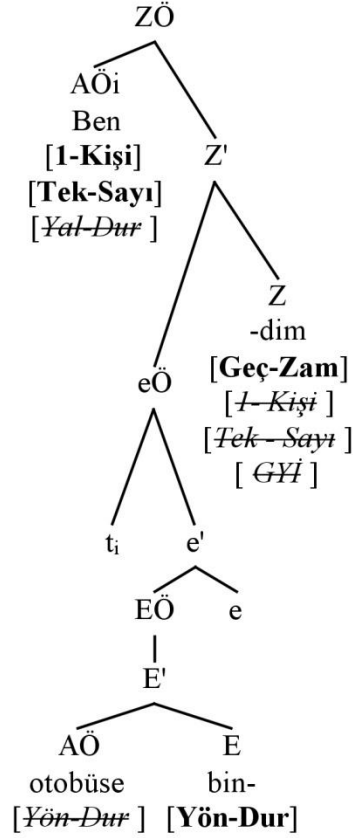
b.

(28b)'de, Z'nin tümleci ve k-buyurma alanında olan potansiyel öncül "Ben" AÖ'sü, Z başının yorumlanamaz özelliklerinin güdülemesiyle [Gös-ZÖ]'ye taşınarak Z' ile birleşir ve Z başıyla eşleşerek uyuma girer. "Ben" AÖ'sü, yorumlanabilir ϕ -özelliklerini Z başına kopyalayarak (feature-copying) Z başının yorumlanamaz ϕ -özelliklerini silip değer yüklü hâle getirir. Aynı şekilde, Z başı da AÖ'nün yorumlanamaz durum özelliğini silerek değer yüklü hâle getirir. Ayrıca, Z başındaki yorumlanamaz GYİ de "Ben" AÖ'sünün taşınmasıyla değerlendirilmiş olur.

⁷ yÖ[] "yorumlanamaz" sözcüğünün ilk harfi 'y' ve yorumlanamaz özellik taşıdığı için "-" gösterimini taşımaktadır. Yorumlanabilir özellikler de koyu olarak gösterilmektedir.

(29)

Böylece, tüm özellikler değer yüklü hâle geldiği için açık çıktı koşullarının dayattığı Tam Yorumlama İlkesi memnun edilerek tümce, dilbilgisel olarak üretilmiş olur.

2.1.5.2. Uyuşum (Agree)

Chomsky, daha minimalist bir mimari çerçevesinde yorumlanamaz özelliklerin silinimi için *sonda* (Probe) ve *hedef* (goal) birimleriyle işlenen “*uyuşum*” (agree) aracını önermiştir. Chomsky bir sondanın yorumlanamaz özelliklerini silmek amacıyla bir hedef aradığını belirtir. Hem sondanın hem de hedefin yorumlanamaz özelliklerinin silinmesi “*uyuşum*” işlemidir (2000: 101)

Eğer;

(a) İşlevsel bir baş olan sonda (ya Z ya da e), yorumlanamaz ϕ -özelliklerine sahipse (hem sonda hem de hedefin yorumlanamaz özelliklere sahip olması işleme için etkin olduklarını gösterir.),

(b) Hedef (Adsıllar), sondanın yorumlanamaz ϕ -özellikleriyle eşdeğer olan ϕ -özelliklerine sahipse,

(c) Hedef, eşlenmemiş/yorumlanamaz yapısal bir duruma sahipse,

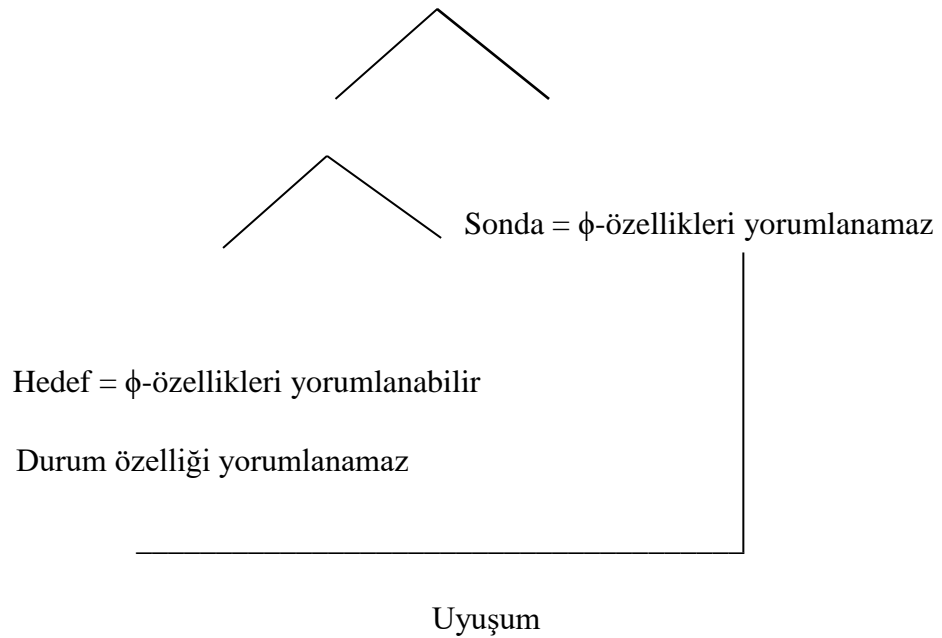
(d) Sonda, hedefe k-buyurabiliyorsa (yerellik şartı),

(e) Hedef, sondanın arama uzamındaysa (*Alan şartı* (domain condition)),

uyuşum işlemi hedef ve sonda arasında gerçekleşir (Carstens, 2000: 349).

Bu işlem, 30'daki gibi gösterilebilir.

(30)

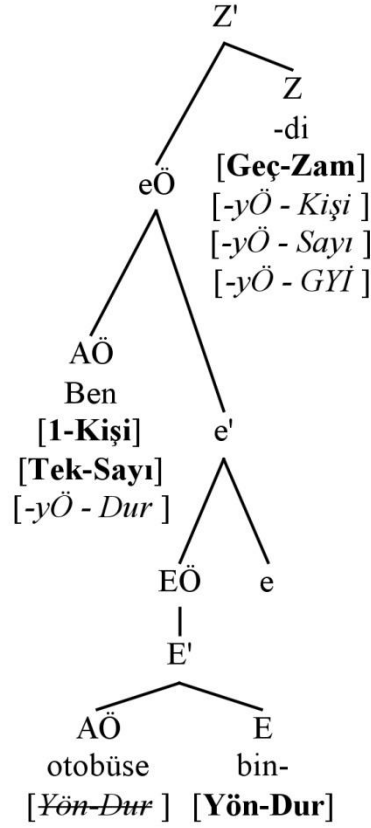

(Carstens, 2000: 350)

Chomsky (2000)'de geliştirilen sistem, (30)'da görüldüğü gibi işlemektedir. Yani sonda ve hedef *uzaktan* (long-distance) uyuşur. Ama güçlü bir özellik olduğunda (GYİ gibi) hedef, sondanın alanına açık olarak taşınır ve onunla Gös konumunda birleşir.

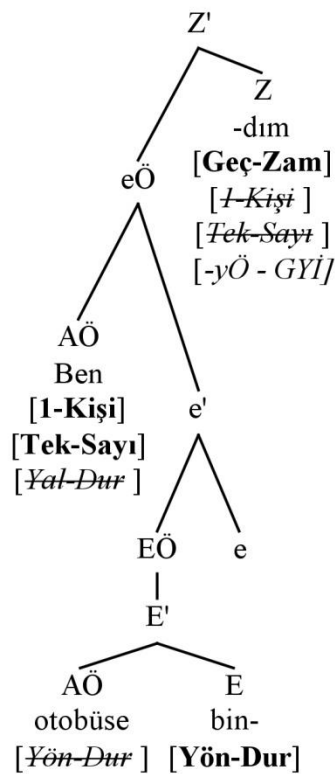
Bu uyuşum işlemi çerçevesinde, (28)'deki yapıyı, (31)'de tekrar ele alalım.

(31)

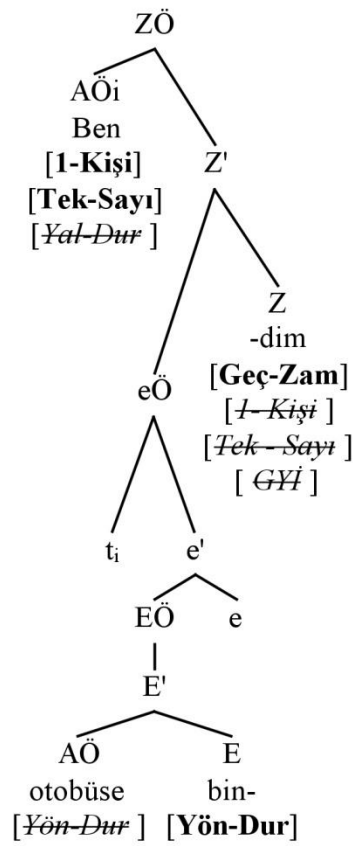
Bu aşamada Z sondası, kendisine uygun bir hedef aramaktadır. Z'nin k-buyurma alanında olan, Z'nin yorumlanamaz özelliklerini silebilecek olan ve Z'nin arama uzamında olan "Ben" hedef AÖ'süyle uyuşum işlemi gerçekleşir:

(32)

Uzaktan uyuşum sonucunda, “Ben” hedef AÖ’sü, Z sondasının yorumlanamaz ϕ -özelliklerini değer yüklü hâle getirerek siler ve aynı şekilde Z sondası da “Ben” hedef AÖ’sünün yorumlanamaz durum özelliğini değer yüklü hâle getirerek siler. Ancak Z sondasının güçlü GYİ özelliği, henüz değerlendirilmediği için türetim tamamlanmamıştır. Z sondasının güçlü GYİ özelliği, “Ben” hedef AÖ’sünü güdüleyerek [Gös-ZÖ]’ye taşınmasına sebep olur. Taşıma sonucunda Z' ile birleşen “Ben” hedef AÖ’sü, Z’nin yorumlanamaz GYİ özelliğini değerlendirerek siler.

(33)

Bu işleme sonucunda, Tam Yorumlama İlkesi memnun edilerek ZÖ yapısı oluşmuş olur.

3. EDİLGEN TÜMCE

Diller, edilgen tümce örüntüsü açısından söz dizimsel ve biçimbilimsel birtakım farklılıklar sergilemektedir. Bu farklılıklar, edilgenin bazı dillerde *dolambaçlı* (periphrastic) oluşuma bazı dillerde *biçimbilimsel* (morphological) oluşuma izin vermesiyle açıklanabilir.

Dolambaçlı edilgen, eyleme edilgen biçimbirimin eklenmesinin yanı sıra tümceye yardımcı eylemin eklenmesini de içerir. Bu tür edilgen tümceler, genellikle Hint-Avrupa dil ailesi merkezlidir. (1a) ve (1b), buna örnek oluşturur.

(1) a. İngilizce

The letter was written by me
Belir. mektup-Yal. Yrd. Ey.-Geç. yaz-Edil. tarafından benim
“Mektup benim tarafımdan yazıldı”

b. Norveççe

Ei bok vart tatt fr biblioteket
Belir. kitap-Yal. Yrd.Ey.-Geç. al-Edil. –den (ilgeç) kütüphane
“Kitap kütüphaneden alındı.” (farli 2006: 374)

(1a)’da İngilizce ve (1b)’de Norveççe, dolambaçlı edilgen tümce örüntüleri sergilemektedir.

Biçimbilimsel edilgen ise eyleme edilgen biçimbirimin eklenmesiyle ortaya çıkan görünümdür. (2a)’da görüldügü gibi Türkçe ve Arapça, bu tür edilgene izin veren dillerdir.

(2) a. Bu tesis, dn a-ıl-dı.

b. Y-u-ktabu d-dars-u

3- Edil-yaz- Belir-ders-Yal

“Ders yazıldı” (Shormani 2015: 3)

(2a) ve (2b)'de görüldüğü gibi biçimbilimsel edilgen, sadece eyleme edilgen biçimbirim eklenmesiyle oluşmaktadır.

Türkçede (2a)'daki edilgen işaretleyici, -(X)l'nin yanı sıra bir de -(X)n vardır. Bu biçimbirimlerden her ikisinin de dört farklı *biçimbirimciği* (allomorph) bulunmaktadır. Bu biçimbirimler, tabanın son ünlüsüyle düzlük-yuvarlaklık açısından koşullanarak -ıl, -il, -ul, -ül ve -ın, -in, -un, -ün şeklinde görünebilmektedir.

Türkçede edilgen işaretleyici çoğunlukla -(X)l biçimbirimidir, -(X)n biçimbirimi iki durumda kullanılmaktadır (Sultanzade, 2001: 39).

a) Eğer bir eylem -(X)l ile bitiyorsa bu eyleme, -(X)n edilgen biçimbirimi eklenir: al-**ın**-, bil-**in**-, bul-**un**-, çalı-**ın**-...

b) Eğer bir eylem ünlüyle sonlanıyorsa (tek heceli eylemler dışında) bu eyleme, -(X)n edilgen biçimbirimi eklenir: kor-**un**-, doğra-**n**-, yarala-**n**- ...

3.1. Alanyazında Edilgen Tümce Yaklaşımları

3.1.1. Chomsky (1981)

Chomsky, edilgen yapının iki temel özelliğe sahip olduğunu iddia eder (Chomsky, 1981: 124).⁸

(1) a. [AÖ, Tümce] konusal rol atayamaz.

b. [AÖ, EÖ] EÖ içerisinde belirtme durumu alamaz.

Bu özellikler çerçevesinde, (2)'deki “John was killed” yapısında tümcenin özne konumuna konusal rol ve nesne konumuna belirtme durumu atanamaz.

(2) [NP e] was killed John⁹

2'deki “killed” ortacının bir durum atayıcısı olmadığı varsayıldığında iki olasılık ortaya çıkmaktadır:

⁸ Yönetme ve Bağlama Kuramı terimlerine bağlı kalınarak anlatılmıştır.

⁹ Köşeli ayraç içindeki “e” “empty category (boş kategori)”nin kısaltmasıdır.

Birincisi, John AÖ'sü durum almak için taşınmalıdır. İkincisi, John AÖ'sü üretildiği konumda durum alamayacağı için durum süzgeci bozulacaktır.

Birinci olasılıkta John AÖ'sü, Genişletilmiş Yansıma İlkesi (GYİ) ve θ -ölçütünden dolayı sadece özne konumuna taşınabilir ve bu konumda yalın durum alır. John AÖ'sü üretildiği konumda (AÖ, EÖ) yani izinin bulunduğu konumda da konusal rolü atanır.

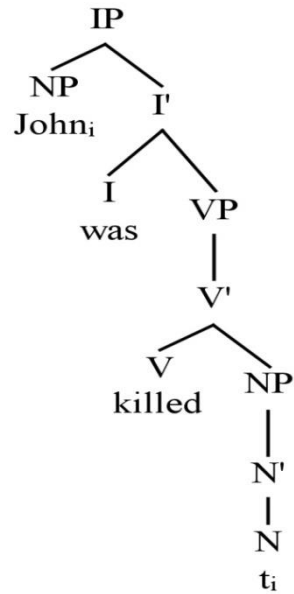
İkinci olasılıkta ise edilgen eylemli [AÖ, EÖ] bu eylem tarafından durum atanamaz ama durum süzgecinden dolayı AÖ, durum atanmalıdır. Bundan dolayı AÖ, EÖ dışına taşınır. AÖ'nün durum atanımı için tek uygun konum [AÖ, Tümce] konumu olduğu için AÖ, bu konuma taşınır.

Chomsky, yukarıdaki edilgen tümcenin iki özelliğine ilave olarak edilgen biçimbirimin *durum emilimi* (absorption) özelliği gösterdiğini belirtir.

Chomsky (1981: 124)'ün önerileri doğrultusunda edilgen yapı bir tümcenin (3b) gibi bir ağaç diyagramına sahip olduğu söylenebilir.

(3) a. John was killed ¹⁰

b.

¹⁰ Inflectional Phrase: Çekim Öbeği, Verb Phrase: Eylem Öbeği, Noun Phrase: Ad öbeği.

(3b)'de John AÖ'sü üretildiği [AÖ, EÖ] konumunda rolünü atandıktan sonra edilgen biçimbirimli "killed" eylemi ona durum atayamadığı için boş olan [Gös-ÇÖ] konumuna taşınmış ve yalın durum atanmıştır. Böylece, edilgen yapılı bir tümce üretilmiştir.

Chomsky (1981)'in bu çözümlemesi, edilgen biçimbirimin EÖ'den ayrı bir yansıma oluşturmadığı anlamına gelmektedir.

3.1.2. Jaeggli (1986)

Jaeggli (1986), temel olarak Chomsky (1981)'in (1)'de belirlediği edilgen yapının iki temel özelliği üzerinde durmaktadır.

Bunlardan birincisi, "[AÖ, Tümce] konusal rol atayamaz" özelliğidir. Bu özellik, *öncelemenin* (preposing) gerçekleşmediği (4) gibi edilgen tümcelerde doğrudan gözlemlenebilir (Jaeggli 1986: 590).

4. It was believed that the conclusion was false
Dolgu Yrd. Ey.-Geç. inan-Edil. T Belir. sonuç-Yal. Yrd. Ey.-Geç. yanlış
"Sonucun yanlış olduğuna inanıldı."

(4)'teki [AÖ, Tümce] konumu, dolgu adılı "it" tarafından doldurulur yani [AÖ, Tümce] konumu, konusal rol atanamaz.

Jaeggli, bu özelliğin betimsel olarak doğru olduğunu varsayar ancak edilgen tümcede [AÖ, Tümce] konumuna bir eylemin dışsal rolünün atanımını engelleyen mekanizma nedir, sorusunu sorar (1986: 590)? Cevap olarak, edilgen -en biçimbiriminin oynadığı rolü öne sürer. Edilgen -en biçimbirimi, eylemin dışsal konusal rolünün üstlenicisi olarak işlev görür. Edilgen -en biçimbirimi, bu rolü atanır atanmaz [AÖ, Tümce] konumu, artık konusal rol atanamaz. Edilgen biçimbiriminin bu özelliği, *konusal rol emilimi* (θ -role absorption) olarak adlandırılır. Sonuç olarak (5)'teki ilkeye ulaşır (1986: 591).

(5) Edilgen -en biçimbirimi, dışsal konusal rol emer.

İkincisi ise, “[AÖ, EÖ], EÖ içerisinde belirtme durumu alamaz” özelliğidir. Bir başka deyişle [AÖ, EÖ] eylemcil durum alamaz. Belirtme durumu, eylemcil durumdur fakat yalın durum, eylemcil bir durum değildir. Bundan dolayı İngilizcenin EÖ içinde yalın durum atayamayacağı dile getirilir (Jaeggli, 1986: 590).

Bu bağlamda Jaeggli, Chomsky’nin (2)’deki örneğini (6)’da şöyle çözümler:

(6) [NP e] was killed John

Eğer “killed” eylemi, bu yapıda John AÖ’süne durum atayamazsa (6) için tek seçenek, John AÖ’sünün yalın durum atanabileceği özne konumuna taşınmasıdır. Çünkü [AÖ, Tümce] konumu, konusal rol konumu değildir ama bir durum konumudur. Bundan dolayı AÖ-taşıma, durum tarafından güdülenir, yani durum AÖ’nün taşınımını zorunlu kılar.

Jaeggli, durum atanımı konusunda da şöyle bir açıklama getirir: Durum atanımı da konusal rol emilimine benzer olarak yorumlanabilir, yani edilgen -en biçimbirimi, belirtme durumu atanır. Bu durum, biçimbirime atandığında artık nesne konumundaki AÖ’ye atanamaz. Bundan hareketle, durum için de rol emilimine benzer olarak (7)’deki ilke önerilir (1986: 595).

(7) Edilgen -en biçimbirimi, belirtme durumu emer.

(7)’deki ilke, sadece yapısal durumlu eylemlerden türetilen edilgen tümcelere izin verirken içsel durumlu eylemlerden türetilen edilgen tümcelere izin vermez. Çünkü içsel durumlu eylemlerde durum emilimine ihtiyaç yoktur (Jaeggli 1986: 595).

Yukarıdaki tespitler ışığında Jaeggli (1986), (8)’deki tümceyi şöyle çözümler.

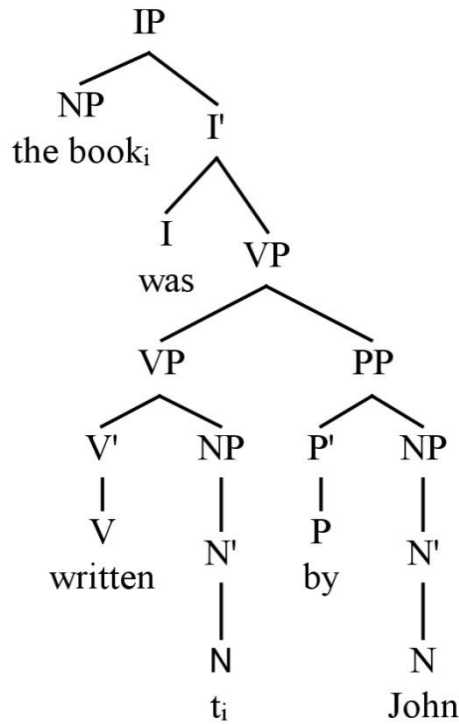
(8) The book was written by John

Belir. kitap-Yal. Yrd Ey-Geç. yaz-Edil. tarafından John

‘Kitap, John tarafından yazıldı.’

(8)'de edilgen -en biçimbirimi, “write” eyleminin dışsal konusal rolünü ve belirtme durumunu emer. Edilgen -en biçimbirimi, eylemin dışsal konusal rolünü emdiği için dışsal üye (John) Gös-ÇÖ'den durum atanamaz. Bundan dolayı Gös-ÇÖ, “the book” AÖ'süne durum atamak için uygun bir konum olduğundan “the book” AÖ'sü, Gös-ÇÖ konumuna taşınarak yalın durum atanır. (Bu açıklamalar, (9)'daki ağaç diyagramında sergilenmiştir.)

(9)

(9)'daki ağaç diyagramında tartışılmayan tek şey “by John” öbeğidir.

Jaeggli, edilgen yapıdaki eylem arkası AÖ'nün (John) nasıl konusal rol atandığını tartışır. O, “by” ilgecinin tümlecine konusal rol atayamayacağını iddia eder(1986: 599). Bunu (10)'daki örneklerden hareketle açıklar.

(10) a. Bill was killed by Mary (Edici)

Bill, Mary tarafından öldürüldü.

b. The package was sent by John (Kaynak).

Paket, John tarafından gönderildi.

c. The letter was received by Bill (Hedef).

Mektup, Bill tarafından alındı.

d. That professor is feared by all students (Deneyimci).

O profesör, bütün öğrenciler tarafından korkulur.

(10)'daki tümcelerde görüldüğü gibi, edilgenleşen eylemin dışsal konusal rolü “edici” olduğunda “by” öbeği “edici” olarak yorumlanır (10a). Dışsal konusal rol “kaynak” olduğunda “by” öbeği kaynak olarak yorumlanır (10b). Dışsal konusal rol “hedef” olduğunda “by” öbeği “hedef” olarak yorumlanır (10c). Dışsal konusal rol “deneyimci” olduğunda “by” öbeği “deneyimci” olarak yorumlanır (10d) (1986: 599).

Bundan dolayı Jaeggli (1986), “by” ilgecinin tümlecine konusal rol atayamayacağı genellemesine ulaşır ve edilgen yapıdaki konusal rol atamayı şöyle açıklar:

(a) Edilgen -en biçimbirimi, eylemin dışsal konusal rolünü emer.

(b) Edilgen -en biçimbirimi, “by” tarafından yansıtılan İÖ'ye dışsal konusal rol atar (*Konusal rol sızdırımı* (Theta role transmission))

(c) İÖ'ye atanan dışsal konusal rol, “by” ilgecine sızdırılır ve son olarak “by” ilgecinin kendisi, tümlecine dışsal konusal rol atar.

Sonuç olarak Jeaggli (1986)'nın Chomsky (1981) gibi edilgen için ayrı bir yansıma dallandırmaması önemlidir.

3.1.3. Burzio (1986)

Burzio (1986: 178), eylemlerin sözlüksel kütüklerine odaklanarak (11)'deki iki özellik arasında evrensel bir ilişkinin olduğunu tartışır.

(11) a. Özne konumuna konusal rol atama

b. Belirtme durumu atama

Bu ilişki, öznesine dışsal konusal rol ve nesnesine belirtme durumu atayamayan edilgen, *ergative* (özneli geçişsiz), *unaccusative* (nesneli geçişsiz) ve *yükselme* (raising) eylemleri üzerinden kanıtlanmaya çalışılmıştır. Bu eylemlerden edilgen ve unaccusativeleri inceleyelim.

Burzio, edilgen eylemlerin dışsal konusal rollü üyeye sahip olmadıkları için belirtme durumu atayamadıklarını kabul eder (Burzio, 1986: 183).

(12) * fu invitato me

(Dolgu adılı) Yrd Ey.-Geç davet et-Edil. beni

*Beni davet edildi.

(12)'deki İtalyanca tümcede edilgen eylem, dışsal konusal rollü üyeye sahip olmadığı için belirtme durumu atayamaz. Bundan dolayı tümce, dilbilgisidir.

Unaccusative eylemler de edilgen eylemler gibi öznesine konusal rol atayamadığı için nesnesine belirtme durumu atayamaz. Bundan dolayı, durum süzgecinin memnun edilmesi için nesne konumundaki AÖ, özne konumuna taşınır.

Bu ilkelere hareketle Burzio (1986: 178), (13)'teki genellemeye ulaşır:

(13) *Burzio genellemesi* (Burzio generalization)

Öznesine dışsal konusal rol atayamayan eylemler, nesnesine yapısal belirtme durumu atayamaz.

Burzio'nun bu genellemesi, edilgen eylemlerin iki yetersizliği olarak bilinir.

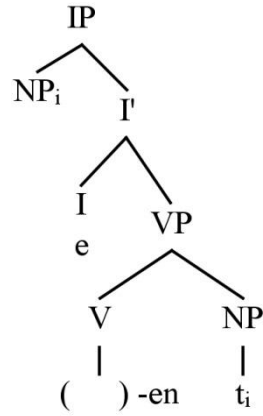
Bu genellemeden hareketle edilgen eylem, dışsal konusal rol atayamadığı için özne konumu boş kalır. GYİ ve durum ihtiyacından dolayı nesne konumunda üretilen içsel rollü AÖ, özne konumuna taşınır.

3.1.4. Baker, Johnson, Roberts (1989)

Baker, Johnson, Roberts (1989), Jeaggli (1986)'nın edilgen tümcedeki emilim yaklaşımına dayanarak yeni bir kuram önermişlerdir.

Baker, Johnson, Roberts (1989), Jeaggli (1986)'nın edilgen -en biçimbiriminin rol ve durum emilimi yaklaşımını kabul ederler ve bundan dolayı da -en biçimbiriminin bir üye olduğunu öne sürerler. Bu üye, “ÇEK” başında üretilir ve EÖ'nün tamamı tarafından rol atandıktan sonra E başına iner. Daha sonra eylem tarafından belirtme durumu atanır (Baker, Johnson, Roberts, 1989: 220).

(14)

(Baker, Johnson, Roberts, 1989: 220)

Ayrıca, -en biriminin bir klitik olduğu varsayılmış ve bir geçişim işlemi gibi “ÇEK”ten E başına inerek eylemle klitikleştiği önerilmiştir. Klitikleşme işleminden sonra ise edilgen işlem devam eder. Yani [AÖ, EÖ], GYİ ve durum güdülemesiyle [Gös-ÇÖ] konumuna taşınır ve durum atanır.

Edilgen biçimbiriminin “ÇEK” başında üretildiği önerisi, İngilizce ve Almanca gibi dolambaçlı edilgene izin veren diller için geçerliyken Litvanca gibi eklemeli edilgene izin veren diller için geçersizdir. Yani, Litvanca gibi eklemeli edilgene izin veren dillerde edilgen biçimbirim, “ÇEK” başında üretilmez, bunun yerine özne konumunda üretilir. Daha sonra yine geçişim işlemi gibi “ÇEK”e eklenir. Bu aşamadan sonra edilgen biçimbirim, eylemle klitikleşir. Daha sonra edilgen işlem devam eder. Bu türetim, (15)'teki gibidir (Baker, Johnson, Roberts, 1989: 232).

(15) [-Edil [ÇEK [E (AÖ) . . .]]] Geçişim

[boş [ÇEK+Edil [E (AÖ) . . .]]] Klitikleşme

[boş [i [E + ÇEK + Edil (AÖ) . . .]]] AÖ taşıma

[AÖ_r [i [E + ÇEK + Edil t_r . . .]]]

(Baker, Johnson, Roberts, 1989: 232)

Hem İngilizce hem de Litvanca gibi dillerde edilgen biçimbirimin eylemden ayrı konumda üretildikten sonra eylemle klitikleştiği önerisi önemlidir.

3.1.5. Åfarli (1989)

Åfarli (1989), Chomsky (1981)'in ((1a) ([AÖ, Tümce] konusal rol atayamaz)) ve ((1b) ([AÖ, EÖ] EÖ içerisinde belirtme durumu alamaz))'de belirlediği edilgen yapının iki temel özelliği üzerinde durmaktadır.

Åfarli, (1a)'dan hareketle “bir eyleme edilgen biçimbirim ekleniyorsa bu eyleme eylem-içi üye eklenir” (1989: 102) düşüncesini iddia eder. Bu iddia, edilgen tümcenin özne konumunun dışsal konusal rolden yoksun olduğu anlamına gelir ve bundan dolayı Gös-ÇÖ, AÖ-taşımanın konma noktası için uygun bir konumdur.

Bu ilkelerden hareketle, etken ve edilgen eylemlerin dışsal konusal rolünün (17)'deki gibi atandığını varsayar.

(17) a. Etken

AÖ- üye [EÖ E] > E, AÖ'ye dışsal konusal rol atar

b. Edilgen

[EÖ [E E + edilgen-üye]] > E, Edilgen üyeye dışsal konusal rol atar.

(17b)'de görüldüğü gibi edilgen biçimbirim, eylemin bir üyesi olarak görüldüğünde onun atanabileceği tek konusal rol eylem tarafından atanabilecek dışsal konusal roldür (Åfarli 1989: 103).

Åfarli (1989: 103), (1b) ile ilgili olarak Baker (1985)'in (18)'de öne sürdüğü *değiştirgeni* (parameter) şöyle değerlendirir:

(18) a. Edilgen biçimbirim, soyut durum (belirtme durumu) almalıdır: İngilizce.

b. Edilgen biçimbirimin soyut durum (belirtme durumu) almaya ihtiyacı yoktur: Norveççe.

Bu değiştirgen, soyut durumsuz edilgenin İngilizcede durum süzgecini bozduğunu ama Norveçcede bozmadığını gösterir.

Örneğin, İngilizcede geçişsiz eylemlerin eylem-ardı konumuna soyut durum atayamayacağı düşünüldüğünde (19)'da geçişsiz eylemlerden biçimlendirilen edilgen tümceler dilbilgisidir. Çünkü edilgen biçimbirim, soyut durum atanamaz ve bundan dolayı durum süzgeci bozulur.

(19) *There was sung

Dolgu Adılı Yrd. Ey-Geç şarkı söyle-Edil.

‘Şarkı söylendi.’

Ama bu tümcenin Norveçcede de geçişsiz olan eşdeğeri (20)'deki tümce, dilbilgiseldir. Çünkü Norveçcede edilgen biçimbirimin soyut durum almaya ihtiyacı yoktur ve soyut durum almayan edilgen, Norveçcede durum süzgecini bozmaz.

(20) Der wart sunge

Dolgu Adılı Yrd. Ey.-Geç. şarkı söyle-Edil.

‘Şarkı söylendi.’

(19) ve (20)'deki tümceler, edilgen biçimbirimin Norveçcede soyut durum emmeye ihtiyaç duymadığını ama İngilizcede durum emiliminin zorunlu olduğunu gösterir. Bundan dolayı Åfarli, ‘edilgen biçimbirim soyut durum atanır/emer’ varsayımının evrensel olmadığını iddia eder.

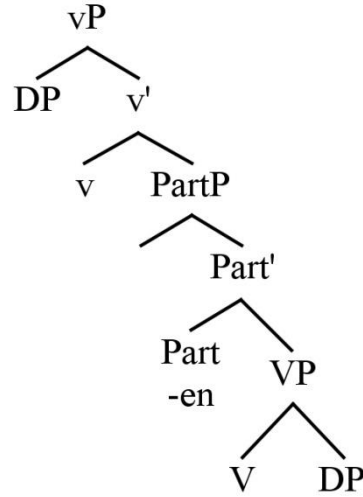
3.1.6. Collins (2004)

Collins (2004); Chomsky (1981), Burzio (1986), Jeaggli (1986), Baker-Johnson-Roberts (1989) ve Áfarli (1989) tarafından belirlenen edilgen tümcenin iki temel özelliğine de karşı çıkmaktadır.

Collins, eÖ'nün etken yapıda yansıtıldığı gibi edilgen yapıda da yansıtıldığını iddia eder ve etken yapıda olduğu gibi edilgen yapıda da dışsal üyenin Gös-eÖ konumunda üretildiğini varsayarak edilgen biçimbiriminin dışsal konusal rol emmediğini öne sürer (Collins, 2004: 83).

Collins (2004), edilgen tümceleri şöyle çözümler: *-en ortaç* (participle) biçimbirimi, ortaç öbeği kurar ve sözlüksel eylem, ortaç öbeğinin başına eklenmek için taşınır. Bundan dolayı ortaç öbeği, EÖ'yü tümleç olarak alır ve ortaç öbeği de eÖ'nün tümleci olur. Bu çözümlmeyi (21)'deki ağaç diyagramında gösterir:

(21)

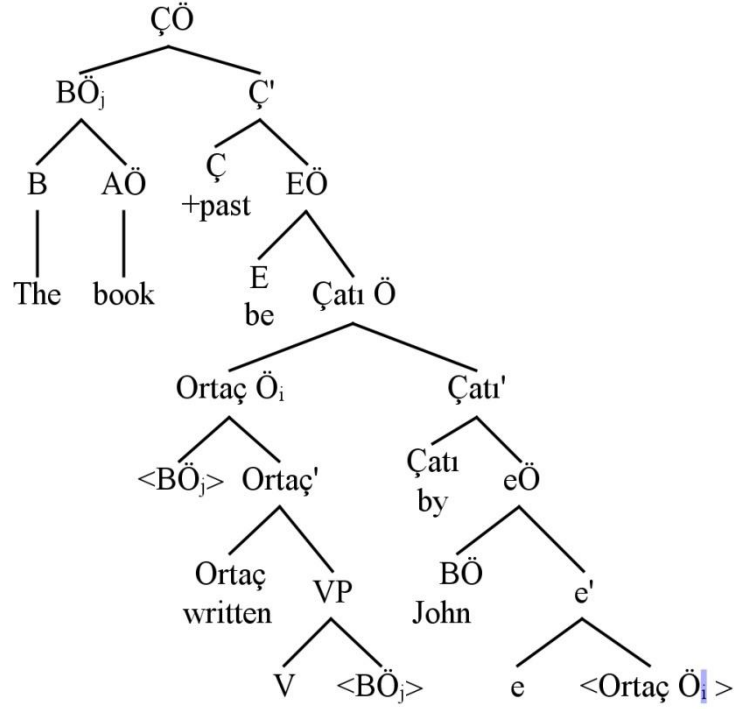
(Collins, 2004: 86)

Bu birleşmeden sonra *-en* ortacının geçmiş/geçmişdişi yorumlanamaz özelliğinden dolayı ortaç öbeğinin tamamı, “by” öbeği tarafından dallandırılan çatı öbeğinin Gös konumuna taşınır ve çatı öbeğinin başı “by”, *-en* ortacının yorumlanamaz

özelliğini yetkilendirir (Collins, 2004: 87). Buna ek olarak çatı başı “by”, Gös-eÖ'deki dışsal konusal rollü üyenin belirtme durumunu yetkilendirir.

Collins (2004), bu önerileri çerçevesinde (22a)'daki tümcenin türetimini şöyle çözümler:

(22) a. The book was written by John

(Collins 2004: 9)

(22b)'de görüldüğü gibi ortaç öbeğinin tamamı, –en biçimbiriminin yorumlanamaz özelliklerinden dolayı Gös-ÇatıÖ'ye taşınır ve bu yorumlanamaz özellikler, “by” başı tarafından yetkilendirilir. Daha sonra “the book” BelÖ'sü, önce Gös-OrtaçÖ'ye sonra Gös-ÇÖ'ye hem GYİ hem de durum özelliklerinden dolayı taşınır.

“The book” BelÖ'sü, ortaç öbeğiyle Gös-ÇatıÖ'ye taşınmadan önce doğrudan Gös-ÇÖ'ye taşınmaz çünkü “John” BelÖ'sü, “the book” BelÖ'sünün doğrudan taşınımını engeller. Bundan dolayı “the book” BelÖ'sü, önce ortaç öbeğiyle Gös-

ÇatıÖ'ye taşınarak "John" BelÖ'sünü aşar, daha sonra da Gös-ÇÖ'ye taşınır. Bu aşama, "smuggling" olarak adlandırılır (Collins, 2004: 89).

Collins'in "smuggling" önerisi, şu ana kadarki yaklaşımlardan birçok yönden farklıdır. Birinci fark, -en biçim biriminin ortaç öbeği kurduğudur. İkinci fark, "çatı öbeği"nin yansıtılması ve bu öbeğin başının "by" olduğudur. Üçüncü fark, Chomsky (1995, 2000)'in edilgen tümcede eÖ yansımalarının olmadığı önerisine karşıt olarak etken yapıda olduğu gibi edilgen tümcede de eÖ yansımalarını kabul etmesidir.

Collins (2004)'ün önerdiği bu "smuggling" yaklaşımını Na Liu ve James Huang (2013) Çince üzerinden değerlendirmişler ve İngilizcedekinin aksine Çince bu yaklaşımın işlemediği sonucuna ulaşmışlardır.

Collins (2004)'ün önerisini reddetmelerindeki temel iddia, Çince ve İngilizcenin *sözcük dizilişi* (word-order) bakımından farklılık arz etmeleridir. İngilizcede ortaç öbeği, dışsal üyeden aşağıda yansıtılırken Çince ortaç öbeği, dışsal üyeden yukarıda yansıtılır. Bu sözcük dizilişi farklılığı, "smuggling" önerisinin Çince meydana gelebileceğini gösterir (Liu ve Huang, 2013: 1).

Sözcük dizilişi farklılığına kanıt, Çincedeki *nesne önceleme* (object preposing) yapısından gelir. Çince, (23)'te görüldüğü gibi eylem öne odak konumuna nesne önceleme işlemi için izin verirken İngilizce, böyle bir işleme izin vermez.

(23) a. Lisi kan-guo le naben shu

Lisi-Yal. oku-dolgu Bitmiş. bu kitap-Bel.

'Lisi bu kitabı okudu.'

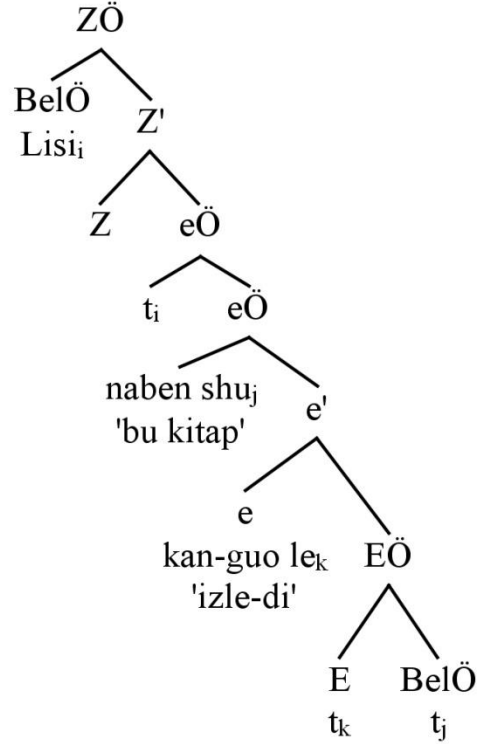
b. Lisi naben shu_i kan-guo le t_i (nesne önceleme yapısı)

Lisi-Yal. bu kitap-Bel. oku-dolgu Bitmiş.

'Lisi bu kitabı okudu.'

Liu ve Huang (2013)'e göre öncelenen “naben shu” nesnesi, *karşıtsal odak* (contrastive focus) gerektiren ve [+odak] özelliğiyle türetilen EÖ'yle birleşir ve eÖ, güçlü odak özelliğiyle türetildiği için “naben shu” nesnesi Gös-eÖ'ye taşınır.

(24)

(Liu ve Huang, 2013: 4)

Çince, etken tümcede içsel Gös-eÖ konumuna nesne önelemeye izin verir, nesne önelemeye izin verme işlemi edilgen tümceler için de gerçekleştiği varsayılır. Bu yaklaşıma göre nesne, edilgen tümcede de önce EÖ'den Gös-eÖ'ye nesne-öncelemeyle taşınır, daha sonra da GYİ ve durum özellikleriyle Gös-ZÖ'ye taşınır. Bundan dolayı da Çince içsel üye (nesne) ve dışsal üye arasında “smuggling” meydana gelmez. Sonuç olarak, “smuggling” önerisi, Çince edilgen tümceler için uygun değildir (Liu ve Huang 2013: 10).

3.2. Türkçe Alanyazında Edilgen Tümce Yaklaşımı

Bu tezde, edilgen tümceye Üretici Dilbilgisi ve onun son aşaması MP açısından bakıldığından Türkçe edilgen tümceleri farklı yaklaşımlar açısından inceleyen Erdem

(2000), Demircan (2003), Sebzecioğlu (2008), Karabulut (2011) ve Terbish (2019) tartişma konusu yapılmamıştır.

Bu başlık altında bizim belirlediğimiz yaklaşımla ilgili olduklarından dolayı zsoy (1990), Uzun (2000) ve ztrk (2005, 2006) ele alınıp incelenecektir.

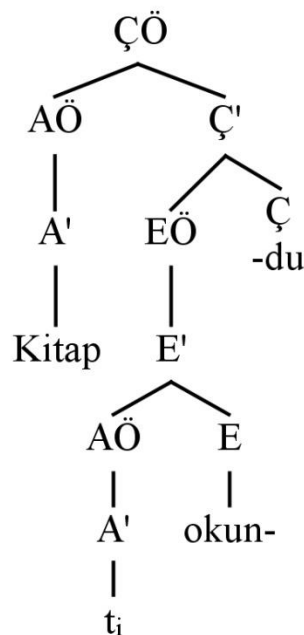
3.2.1. Özsoy (1990), Uzun (2000)

Hem zsoy (1990) hem de Uzun (2000), Türkçe edilgen tümceleri Yönetme ve Bağlama Kuramı çerçevesinde incelemişlerdir. Bu çerçevede (25)'teki tümceyi şöyle çözümlerler.

(25) Kitap okundu.

Edilgen eylem, dışsal üyesine rol atayamadığı için özne konumundaki dışsal ye derin yapıda bu konumda bulunmaz. İçsel rol yüklenen ama durum yüklenemeyen içsel ye, hem durum süzgecine takılmamak için hem de GYİ uyarınca tümcede bir öznenin bulunmasını sağlamak için yüzey yapıda özne konumuna taşınır (zsoy, 1990: 49; Uzun 2000: 290).

(26)

(26)'da "kitap" AÖ'sü hem durum almak için hem de GYİ'yi memnun etmek için özne konumuna taşınır ve üretildiği konumda iz bırakır. Bu yaklaşıma göre edilgen tümce üretilmiş olur.

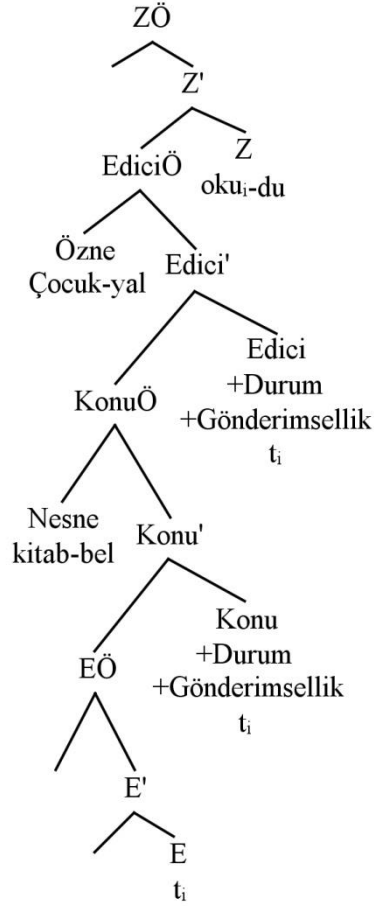
3.2.2. Öztürk (2005, 2006)

Öztürk, Türkçe edilgen tümcelere Neo-Davidsonian modeliyle bir çözümleme önerir (2005: 111; 2006)

Bu modelin temel iddiası şu şekildedir: Eylemler, sözlükçe temelli üyelere sahip değildir; bunun yerine üyeler, işlevsel kategorileri sunan konusal rol başlarıyla üretilir. Bu konusal rollü işlevsel başlar, durum ve *gönderimsellik* (referentiality) özellikleriyle üretildiği için durum ve gönderimsellik özelliklerini eşleyerek konusal rollerini atanır (Öztürk, 2005: 94). Önerilen yapı çerçevesinde, Türkçedeki durum eşleme ve rol atama işlemleri aynı işlevsel yansımalar aracılığıyla gerçekleşir. Bu modelle (27a)'daki tümcenin üretimi (27b)'de sunulur.

(27) a. Çocuk kitabı okudu.

b.

(Öztürk 2005: 111)

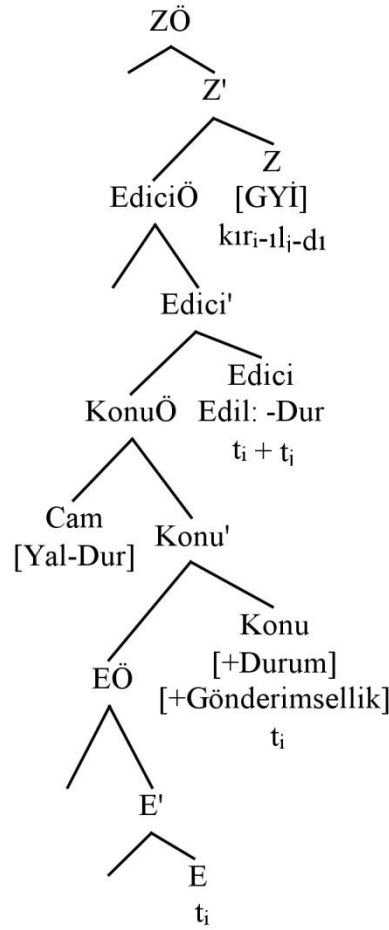
(27b)'de görüldüğü gibi özne ve nesne, konusal rol başlarının GöS konumunda sunulur. Konusal rolün sunduğu işlevsel yansımaya göre öbek, adını alır.

Sözlüksel eylemin daha yüksek işlevsel kategorilerin sunduğu sözdizimsel üyelerle ilişkisi, eylem taşınımıyla gerçekleşir. Eylem, ilgili işlevsel kategorilerin baş konumuna taşınarak üyelerini alır.

Durum eşleme ise daha yüksek işlevsel yansımalarla uyuşum ilişkisiyle değil AÖ'lerin üretildikleri konumda yani *yerinde* (in-situ) gerçekleşir. Bundan dolayı, Türkçede ZÖ ve eÖ'nün yapısal durum eşlediği varsayımı reddedilir; eÖ, öbek yapı gösteriminde yansıtılmaz, ZÖ ise yalın durum eşlemeden dolayı değil +zaman özelliğinden dolayı yansıtılır. Bu yaklaşıma göre edilgen tümce (28)'deki gibi türetilir.

(28) a. Cam kırıldı.

b.

(Öztürk 2005: 147)

(28b)'de edilgen biçimbirim, edici başında üretilir ve bu baştaki durum özelliğini ortadan kaldırır. Yalın durumun zorunluluğundan dolayı [Gös-Konu]'daki AÖ yerinde yalın durumlu olarak gerçekleşir. Yani Türkçede Z başı, yalın durum eşlemez.

Öztürk (2005), Z başındaki GYİ özelliğini Alexiadou ve Anagnostopoulou (1998: 516)'nın “zengin uyum sergileyen dillerde eylem, Z başına taşınarak GYİ'yi memnun edebilir” önerisi çerçevesinde açıklar. Yani (28b)'de özne AÖ'sünün GYİ özelliğinden dolayı, Gös-ZÖ'ye taşınmasına gerek olmadığı dile getirilir.

Öztürk, Türkçede GYİ'nin Z başında eşlendiğine (29)'daki alan ilişkilerinden kanıt sunar (2005: 139; 2006: 389).

(29) a.[zö [OlumÖ [EdiciÖ Bütün çocuklar [KonuÖ o teste [EÖ gir-me-di]]]]

(* bütün > -ma, -ma >bütün)

b.[zö Bütün çocuklar; [OlumÖ [EdiciÖ t; [KonuÖ o teste [EÖ gir-me-di-ler]]]]]]

(bütün > -ma, *-ma >bütün)

(Öztürk, 2005: 139)

(29a)'da "bütün çocuklar" öznesi, dar açı yorumu alarak konusal rol konumunda bulunur ama (29b)'de özne, özne-eylem uyumuna sebep olan geniş açı yorumundan dolayı Gös-ZÖ'ye taşınır. Yani Türkçede özne, sadece geniş açı yorumu aldığıında Gös-ZÖ'ye taşınabilir (Öztürk, 2005: 139).

3.3. Ara sonuç ve Değerlendirme

Edilgen tümcenin türetimiyle ilgili yapılan tartışmalar, daha çok rol yükleme, durum işaretleme ve edilgen biçimbirimin türetim noktası üzerinde gerçekleşmiştir. Bu tartışmalar üç gruba ayrılabilir:

A) Rol ve durum emilimi yaklaşımı

Chomsky 1981; Jaeggli 1986; Baker, Johnson, Roberts (1989); Åfarli (1989) Özsoy (1990), Uzun (2000).

B) "Smuggling" yaklaşımı

Collins (2004); Liu ve Huang (2013).

C) Neo-Davidsonian yaklaşımı

Öztürk (2005, 2006)

Buradaki her bir yaklaşımı kısaca değerlendirerek Türkçe edilgen tümceleri açıklamadaki güçlü yönlerine ve zayıf yönlerine dikkat çekmek istiyorum.

Jaeggli (1986), dışsal konusal rolün atanımını sızılım aracılığıyla açıklar. Bu öneri, konusal rolün atanımında birimlerle konumlar arasındaki yapısal ilişkiyi bozmaktadır çünkü belirli roller, belirli konumlarda atanır. Örneğin, Jaeggli (1986)'nın önerisinden sonra Chomsky (1993, 1995) MP'de dışsal konusal rolün [Gös-eÖ]'de;

içsel konusal rolün [Tüm-EÖ]'de atandığını dile getirir. Yani her sözdizimsel konum, bir konusal rolle ilişkilendirilir ve her bir rol, o konumdan başka konumda rol atanamaz. Fakat Jaeggli (1986), dışsal konusal rolün atanımını şu şekilde açıklar: Edilgen -en biçimbirimi, eylemin dışsal konusal rolünü emer. Edilgen -en biçimbirimi, “by” tarafından yansıtılan İÖ'ye konusal rol sızdırımıyla dışsal konusal rol atar ve İÖ'ye atanan dışsal konusal rol, “by” ilgecine sızdırılır ve son olarak “by” ilgecinin kendisi tümlecine dışsal konusal rol atar. Bu öneride, dışsal konusal rolün ‘sızılım’ yoluyla [Tüm-tarafından]'a atanımı, özgül bir konusal rol atanım konumu olmadığı için konusal rol kuramı bakımından sorunlu gözükmektedir. Bu yetersizlikten dolayı, alanyazında sorunlu görülmüş ve eleştirilmiştir.

Baker, Johnson, Roberts (1989)'un klitikleşme önerisi, (30)'da sunulan İngilizcedeki çoklu yardımcı eylemli tümceleri açıklamada zorluk yaratabilir (Collins 2005, Shormani 2015). Zaten Baker, Johnson, Roberts (1989: 241), çoklu yardımcı eylemli tümcelerde –en biçimbiriminin bu iki büyükçül yansımayı aşarak eylem ile birleşmesinin zorluğunu da dile getirmişlerdir.

(30) a. Mary has ben kissed

b. [T [Ç –en] [EÖ has [EÖ been [EÖ kiss Mary]]]

(30) gibi bir tümcede, –en biçimbiriminin iki büyükçül yansımayı aşarak “kiss” eylemiyle klitikleşmesinin zor olabileceği söylenebilir. Ayrıca bu öneride, –en klitiği, izinden daha aşağı indiği için izine *k-buyuramamaktadır* (c-commanding) ve –en ÇÖ başında üretilip aşağı inerse *has*, –en klitiğinin izinin bulunduğu yere taşınamaması gerekir çünkü bu konum doludur.

Bu öneri, Türkçe için düşünüldüğünde ise edilgen biçimbirim, ister ÇEK başında ister özne konumunda üretilsin, bu aşamadan sonra ÇEK başına eklenerek eylemle birleşecek olması sorunlu görülmektedir. Çünkü eylem ve edilgen biçimbirim arasına (31)'de görüldüğü gibi büyükçül yansıma girebilmektedir, bundan dolayı ÇEK ile

eylem arasındaki olumsuz kategorisel yansıma (31)'de görüldüğü gibi bu birleşmeyi engelleyebilir.

(31) *Kitap hızlıca oku-ma- ndı.

(31)'de edilgen biçimbirim ÇEK başında üretildiği veya ÇEK başına eklendikten sonra eylemle birleşecek olması sorunlu görünmektedir. Çünkü *oku-* eyleminin yansıttığı EÖ ve *-dı* zaman başının yansıttığı ÇÖ arasında büyükçül yansıma olan olumsuzluk öbeği bulunmaktadır. Bu öbek, ÇEK başındaki edilgen biçimbirimin eylemle birleşmesini/klitikleşmesini engelleyebilir. Bundan dolayı Baker, Johnson, Roberts (1989)'un önerisi İngilizce için tutarlı olsa da Türkçe için tutarlı olmadığını söyleyebiliriz.

Åfarli (1989)'un Norveçcede rol emiliminin olduğu fakat durum emiliminin olmadığı çıkarımı şu soruyu akla getirir: Eğer durum emilimi, kişili edilgen tümcelerde gerçekleşiyorsa niçin (32)'deki kişisiz edilgen tümcelere izin veren Türkçe gibi dillerde bu işlem gerçekleşmemektedir?

(32) __ köpekten korkuldu.

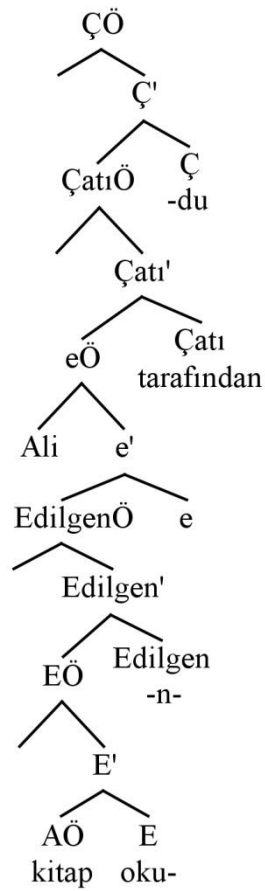
(32)'de görüldüğü gibi durum emilim işlemi gerçekleşmemiştir. Jaeggli (1986), durum emiliminin sadece yapısal durumlu eylemlerden türetilen edilgen tümcelerde meydana geldiğini ama içsel durumlu eylemlerden türetilen edilgen tümcelerde meydana gelmediğini çünkü içsel durumlu eylemlerde durum emilimine ihtiyaç olmadığını belirtir. Yani edilgen tümcedeki emilim olgusu, yapısal durumlu eylemlerden biçimlenen kişili edilgen tümcelerde geçerliken içsel durumlu eylemlerden biçimlenen kişisiz edilgen tümcelerde geçersizdir. Bundan dolayı, bu önerinin (32) gibi Türkçe edilgen tümceleri açıklamakta yetersiz olacağı söylenebilir.

Sonuç olarak, rol ve durum emilim işleminin Türkçe edilgen tümceleri açıklamada yetersiz olduğu söylenebilir.

Collins (2004) tarafından önerilen “smuggling” yaklaşımı ise İngilizce için tutarlı olsa da Türkçe açısından tutarsız gibi görünmektedir. Bunun en temel sebebi, iki dil arasındaki sözcük dizilişi farklılığıdır. Bu öneri çerçevesinde, Türkçede de eÖ ve onun üzerinde çatı öbeğinin yansıtıldığı kabul edilirse başın sağda olduğu Türkçede *çizgiselleştirme* (linearization) açısından sorun ortaya çıkar. Bu sorunu (33)’teki tümce ve gösterimiyle inceleyelim.

(33) a. Kitap Ali tarafından okundu.¹¹

b.

İlk olarak sözlüksel eylemin edilgen öbeğinin başına çıkararak edilgen biçimbirimle birleşmesi olası görünmektedir. Fakat İngilizcede, –en ortacının geçmiş/geçmişdişi yorumlanamaz özelliğinden dolayı ortaç öbeğinin tamamının “by” öbeği tarafından dallandırılan çatı öbeğinin Gös konumuna taşındığı iddiası Türkçe için

¹¹ Collins (2005)’te EÖ ile eÖ arasında edilgen biçimbirim –en’in yansıttığı ortaç öbeği (participle phrase) sunulur. Türkçede edilgen biçimbirim, ortaç oluşturmadığı için (32b)’de görüldüğü gibi edilgen öbeği olarak yansıtılmıştır.

düşünüldüğünde edilgen öbeğin tamamı Gös-ÇatıÖ'ye taşınırsa sözlüksel eylem, Ç başına taşınıp zaman kategorisiyle birleşemez ve bu, tümcenin çizgiselleşmesi açısından sorun yaratır. Çünkü sözlüksel eylem ve edilgen biçimbirim birleştikten sonra edilgen öbeğin tamamı Gös-ÇatıÖ'ye taşınmaz. Sadece “kitap” AÖ'sünün Gös-ÇatıÖ'ye taşınım olasılığı bulunabilir fakat “kitap” AÖ'sünün Gös-ÇatıÖ'ye taşınımını güdüleyecek herhangi bir özellik bulunmamaktadır. Buna ilaveten, “Ali tarafından” İÖ'nün birleşmesi bu yapıda çizgiselleşmesi açısından mümkün görünmemektedir. Ayrıca, *by/tarafından* öbeğinin çatı öbeği yansıttığı iddiası kabul edilirse (34)'deki Türkçe edilgen tümce nasıl açıklanabilir?

(34) Sokak, görevliler + ce temizlendi.

Çatı öbeği başının +ca biçimbiriminin dallandırdığı bizce mantıklı görünmemektedir. Çünkü aralarında kök ve biçimbirimin birleşmesini engelleyecek yansımalar bulunmaktadır. Bu gibi özelliklerden dolayı, “smuggling” yaklaşımının Türkçe edilgen tümceleri açıklamada yetersiz kaldığı söylenebilir.

Öztürk (2005, 2006) ise Türkçede sadece geniş aç yorumu olduğunda Gös-ZÖ'nün seçimlik olarak yansıtıldığını iddia eder. Fakat Türkçede sadece özne-eylem arasında kişi-sayı uyumu olmadığında dar aç yorumu bulunabilir. Özne-eylem uyumunun olduğu tümceler, geniş aç yorumu alır. Ancak (35)'te görüldüğü gibi Türkçe güçlü bir uyuma sahip olduğu için özne-eylem uyumunu zorunlu kılar.

(35) a. [zö Ben_i [OlumÖ [EdiciÖ t_i [KonuÖ sına_va [EÖ gir-me-di-m]]]]]

(ben > -ma, *-ma >ben)

b. [zö Sen_i [OlumÖ [EdiciÖ t_i [KonuÖ sına_va [EÖ gir-me-di-n]]]]]

(sen > -ma, *-ma >sen)

c. [zö Kimse_i [OlumÖ [EdiciÖ t_i [KonuÖ sınavı [EÖ gir-me-di]]]]]

(Kimse > -ma, *-ma >Kimse)

ç. [zö Kimimiz_i [OlumÖ [EdiciÖ t_i [KonuÖ sınavı [EÖ gir-me-di-k]]]]]

(Kimimiz > -ma, *-ma >Kimimiz)

d. [zö Siz_i [OlumÖ [EdiciÖ t_i [KonuÖ sınavı [EÖ gir-me-di-niz]]]]]

(siz > -ma, *-ma >siz)

e. [zö Öğrenciler_i [OlumÖ [EdiciÖ t_i [KonuÖ sınavı [EÖ gir-me-di-ler]]]]]

(öğrenciler > -ma, *-ma >öğrenciler)

(35)'te görüldüğü gibi çekim, geniş açı yorumu almış ama dar açı yorumu almamıştır bundan dolayı GYİ'nin Gös-ZÖ'de yansıtıldığı söylenebilir. Ayrıca bu öneri, edilgen tümcedeki “tarafından” öbeğinin sunulumuyla ilgili herhangi bir şey söylememektedir.

Öztürk (2005, 2006) çalışmasının aksine bu tezde Chomsky (1995, 2000) yaklaşımındaki eÖ ve ZÖ'nün durum eşlediği varsayımı ve GYİ'nin Gös-ZÖ'de yetkilendirildiği varsayımı kabul edilmiştir. Türkçede eÖ ve ZÖ'nün durum eşlemediği ve GYİ'nin eylem taşınımıyla yetkilendirildiği önerisi tezin sınırlarını aşacağı için tartışılmamıştır.

3.4. Edilgenliğe Üye Yapısı Temelli Bir Yaklaşım

Üye yapısı (argument structure), sözlüksel bir birim tarafından yansıtılan sözdizimsel bir konfigürasyon olarak tanımlanabilir. Bir başka deyişle üye yapısı, sözlükçedeki birimlerin kodlanmış olan sözdizimsel özellikleri dizisinde *başlar* (heads) ve *üyeler* (arguments) arasındaki sözdizimsel ilişkileri gerçekleştiren bir sistemdir (Hale

and Keyser 1988: 73) veya sözlüksel bir başın gerektirdiği üyelerin sayısı olarak belirlenebilir. Bu sayı, sözlükçeden seçilen birimin mantıksal yapısına göre değişebilmektedir. Buna göre, (1a, b, c)'de görüldüğü gibi eylemin bazen bir üyesi, bazen iki üyesi, bazen de üç üyesi bulunabilir.

(1) a. Yürü-	E	1		
		AÖ		
b. Kır-	E	1	2	
		AÖ	AÖ	
c. Taşı-	E	1	2	3
		AÖ	AÖ	AÖ

(1)'de görüldüğü gibi eylemlerin *sözlüksel kütüğü* (lexical entry), hem onlarla beraber üretilen üyelerin sayısını hem de bu üyelerin kategorisini belirler. Ayrıca (1)'de, eylem ve üyeler arasında anlamsal ilişkiler de gözlemlenebilir. Yani eylemin sözlüksel kütüğü, üyelerinin anlamsal rollerini belirlemektedir. Örnek olarak (1)'deki eylemleri (2)'de inceleyelim¹².

(2) a. Yürü-	E	Edici		
b. Kır-	E	Edici	Etkilenen	
c. Taşı-	E	Edici	Konu	Hedef

(1)'deki gözlem, sözlükçede eylemlerin üye sayısı/üye kategorisine sahip olduğunu; (2)'deki gözlem, bu üyelerin anlamsal içeriğe sahip olduğunu gösterir. Bunu, (1) ve (2)'yi birleştirerek somutlaştıralım.

(3) a. Yürü-	E	1		
		AÖ		
		Edici		

¹² Alanyazında konusal rollerin sayısı ve eylemlerin hangi rolleri seçtiği konusunda kesin bir karara varılmıştır.

b. Kır-	E	1	2	
		AÖ	AÖ	
		Edici	Etkilenen	
c. Taşı-	E	1	2	3
		AÖ	AÖ	AÖ
		Edici	Konu	Hedef

(3)'teki gözlemler, sözdizimsel yapı ile mantıksal yapı arasında bir eşleşme olduğu sonucunu gösterir (Radford 2004: 249).

Bu sonuçtan hareketle, (3b)'deki *kır-* eyleminin biçimlendirdiği (4a) tümcesinin MP'deki türetimini inceleyelim.

(4) a. Ali camı kırdı.

b. SD = { Ali, camı, kır- e, Z }

c. S = { Ali1, camı1, kır-1 e1, Z1 }

(4a), kır- sözlüksel biriminin üye yapısında yer alan iki üyesini sözlükçeden beraber getirdiğini ve (4b), sözlüksel birimlerin yanı sıra işlevsel birimlerin de sözlükçeden getirildiğini göstermektedir. (4c) ise (4b)'de belirlenen birimlerin türetim boyunca kaç kez işlemlenebileceğini göstermektedir. Ayrıca (4b)'deki sözlüksel dizi ve (4c)'deki sayaç, listelenen birimlerin dışında herhangi bir birimin türetime girmesini engeller. Türetim, birimler sayaçtan seçildikten sonra birleşme-uyuşum-taşıma işlemleriyle devam eder.

(4)'teki örnek, bir eylem sözlükçeden seçilip sayaca aktarıldıktan sonra onun sözlüksel kütüğünde yani üye yapısında herhangi bir değişimin olmayacağını ve bu üyelerin tamamının sözdizimde var olacağını gösterir.

Yukarıda anlatılanlardan hareketle, eylemlerin üye yapısıyla ilgili iki sonuca ulaşılabilir:

Birincisi, her eylemin kendine özgü üye yapısı olduğu düşünülürken aynı gösterene sahip olsa bile üye yapısı farklı olan eylemler, birbirinden farklı eylemlerdir. Bu olguya (5) ve (6) kanıt olarak sunulabilir.

(5) a. Aç-	E	1	
		AÖ	
		Konu	
		“Çiçekler açmış”	
b. Aç-	E	1	2
		AÖ	AÖ
		Edici	Konu
		“Ali kapıyı açacak”	

(5a) ve (5b)'de görüldüğü gibi sessel olarak aynı iki eylemin üye sayısı ve mantıksal yapısı farklı olduğu için bu iki eylemin birbirinden farklı eylemler olduğu sonucuna ulaşılabilir.

(6) a. Döv-	E	1	2
		AÖ	AÖ
		Edici	Etkilenen
		“Tayfun, Ali’yi dövdü”	
b. Dövül-	E	1	
		AÖ	
		Etkilenen	
		“Ali, dövdü.”	

c. Dövüş- E 1 / 1 2
 AÖ AÖ AÖ
 Edici Edici Etkilenen
 “Tayfun ve Ali, dövüştüler” “Tayfun, Ali’yle dövüştü”

d. Dövün- E 1
 AÖ
 Edici/Etkilenen
 “Ali, dövündü”

e. Dövdür- E 1 2 3
 AÖ AÖ AÖ
 Sebep olucu Etkilenen Edici
 “Ahmet, Ali’yi Tayfun’a dövdürdü.”

(6a, b, c, d, e)’deki eylemler, sayaca birbirlerinden farklı birimler sunduğundan ve farklı üye yapısıyla mantıksal yapıya sahip olduklarından dolayı bu eylemlerin birbirlerinden farklı olduğu sonucuna varılabilir.

İkincisi, her eylemin üye yapısında dışsal üye yani mantıksal edici olmak zorunda değildir. Buna kanıt olarak “unaccussative eylemler” sunulabilir.

(7) a. Piş- E 1
 AÖ
 Etkilenen
 “Yemek, pişti.”

b. Don- E 1
 AÖ
 Etkilenen
 “Su, dondu.”

c. Bat- E 1

AÖ

Etkilenen

“Gemi, battı.”

(7a, b, c)’de görüldüğü gibi bu eylemler dışsal üyeden yani ediciden yoksun olarak üretilirler.

Üye yapısıyla ilgili ulaşılan bu sonuçlardan sonra şimdi bu sonuçları edilgen eylemle birleştirelim.

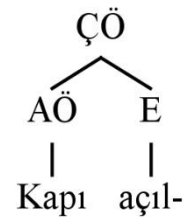
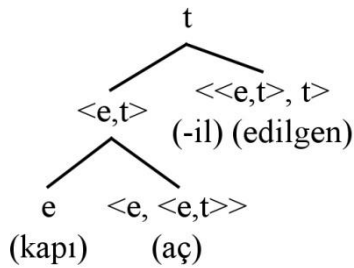
Göksel (1990: 62, 1993: 112), (8)’de görüldüğü gibi edilgen biçimbirimin eylemden ayrı olarak *yan kategorileme* (subcategorization) özelliğinin bulunduğunu iddia eder.

(8) –il [E _____] E geçişsiz

(8)’de edilgen biçimbirim, eylemi yan kategoriler ve daha sonra onunla birleşir. Edilgen biçimbirim, yüzeyde sadece eylemle birleşirken (9b), mantıksal düzeyde yüklemle birleşir. Bundan dolayı, mantıksal öznenen yoksundur (Göksel, 1990: 61; 1993: 115).

(9) a. Mantıksal Biçim

b. Yüzey Biçim

Sonuç olarak Göksel, eylem ve edilgen biçimbirimin ayrı yan kategorileme özelliklerinin bulunduğunu ve bu iki birimin sözlükçeden seçildikten sonra türetim boyunca birleştiğini önerir (1990: 62; 1993: 112). Bu önerideki en önemli

nokta, edilgen biçimbirimimin yüklemine tamamına yapısal ve anlamsal olarak etkide bulunmasıdır.

Bu önerinin aksine bu çalışmada, [eylem + edilgen biçimbirimi]'nin sözlükçeden beraber seçildiği ve [eylem + edilgen biçimbirimi]'nin birleşik olarak üye yapısına sahip olduğu önerilecektir. Bu öneri için (10)'daki yapıyı inceleyelim.

İlk aşamada, eylem ve edilgen biçimbirimimin sözlükçeden ayrı ayrı seçilerek sayaca aktarıldığını düşünelim.

(10) a. Kitap okundu.

b. SD = {kitap, oku- edilgen, Z}

c. S = { kitap1, oku-1, edilgen1, Z1 }

Oku- eylemi ve edilgen biçimbirimimin sözlükçeden ayrı ayrı seçildiği ve türetim boyunca birleştikleri düşünülürse *oku-* eylemi, sözlükçeden edilgen biçimbiriminden ayrı olarak kendine özgü üye yapısını getirir. Yani *oku-* eylemi, iki üyesini sözlüksel diziyeye sunar.

(11) a. SD = {AÖ (Edici), kitap, oku- edilgen, e, Z}

b. S = { AÖ (Edici)1, kitap1 oku-1, edilgen1, e1, Z1 }

Edilgen tümce türetimi, sayaçtan sonraya bırakılacak olursa (11)'deki SD'de *oku-* eylemi, edici üyesi ve belirtme durumunu eşleyen küçük *e*'yi sunar. Bundan dolayı (11)'de sunulan SD'den de (10a)'da belirtilen tümce üretilemez gibi görünmektedir. Çünkü (10b)'nin sayacı, (11b)'den farklıdır.

Bu sorun, [eylem + edilgen biçimbirimi]'nin sözlükçeden birleşik olarak seçildiği önerisiyle çözülebilir. Yani [eylem + edilgen biçimbirimi]'nin kendine özgü bir üye yapısı vardır. Bu öneri çerçevesinde (10a)'daki yapıyı (12)'de tekrar ele alalım.

(12) okun- 1
AÖ
Konu
“Kitap okundu”

12’de *oku-* eylemi ve edilgen biçimbirim, sözlükçeden *okun-* biçiminde beraber seçilmiştir. Böyle bir seçim, edilgen eylemin edicisiz ve belirtme durumsuz üretildiğini göstermektedir.

(13) a. Kitap okundu.

b. SD = {kitap, okun-, Z}

c. S = { kitap1, okun-1, Z1 }

(13b)’deki SD’de [eylem + edilgen biçimbirimi]’nin üye yapısından dolayı hem edici hem belirtme durumu eşlediği varsayılan küçük e sunulmamıştır. Çünkü [eylem + edilgen biçimbirimi]’nin üye yapısında bu özellikler bulunmamaktadır. Böylece, (13b ve c)’den (13a)’daki edilgen tümce üretilebilir.

Sonuç olarak, [eylem + edilgen biçimbirimi]’nin sözlükçeden beraber seçildiği ve beraber bir üye yapısına sahip olduğu söylenebilir.

Ulaşılan bu sonucun Chomsky (1981)’in edilgen tümce için belirlediği “edilgen eylem, dışsal konusal rol atayamaz” ve “edilgen eylem, belirtme durumu eşleyemez” özellikleri ile Burzio (1982)’nin dışsal konusal rol atama ve belirtme durumu eşleme arasında evrensel bir korelasyon olduğu iddialarına uygunluk gösterdiği söylenebilir.

Ulaşılan bu sonuçlardan hareketle, edilgen eylemin içyapısını çözümleyelim.

Chomsky (1995: 132), unaccusative eylemlerin eÖ budağından yoksun olduğunu belirtir. Çünkü (14b)’de görüldüğü gibi bu eylemler, ne dışsal konusal rollü üyeye ne de belirtme durumu eşleme özelliğine sahiptir.

(14) a. Gemi battı.

b.* Kaptan, gemiyi batdı.

Unaccusative eylemlere benzer olarak edilgen eylemlerin de üye yapısında ne dışsal konusal rollü üye ne de belirtme durumlu üye bulunmaktadır. Bundan dolayı Chomsky (2000: 107), edilgen eylem ve unaccusative eylemlerin *evre* (phase) oluşturamadığını iddia eder.

Dışsal konusal rol atama ve belirtme durumu eşleme işlemlerini küçük eÖ başının gerçekleştirdiği söylenmişti. Bu noktada [eylem + edilgen biçimbirimi]'nin sözlükçeden beraber seçildiği yaklaşımıyla, edilgen eylem hem dışsal konusal rollü üye hem de belirtme durumu eşleme özelliğine sahip olmadığı için bu iki özelliğin edilgen tümcede işlemlenmediği anlamına gelir. Bundan dolayı edilgen tümcede, eÖ yansımasının gerçekleşmediği sonucuna ulaşılabılır.

Edilgen eylem ve üye yapısıyla ilgili ulaşılan sonuçlardan hareketle, (15)'deki edilgen tümcenin türetimini MP'ye göre inceleyelim.

(15) a. Ben dövüldüm.

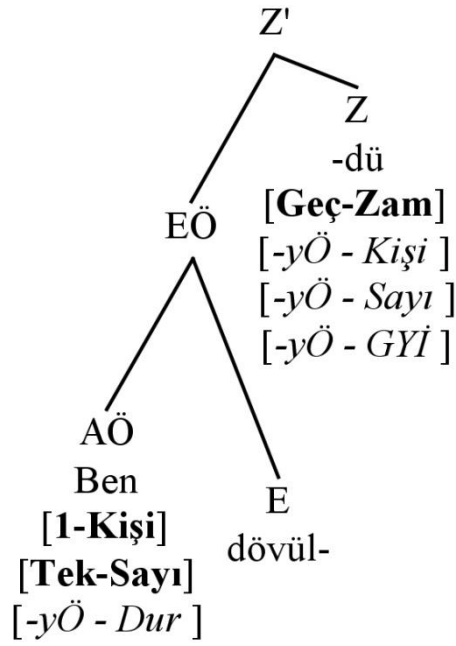
b. SD = {ben, dövül-, Z}

c. S = { ben1, dövül-1, Z1 }

Bu birimler, sayıktan seçildikten sonra birleşme-uyuşum-taşıma işlemlerine maruz kalır.

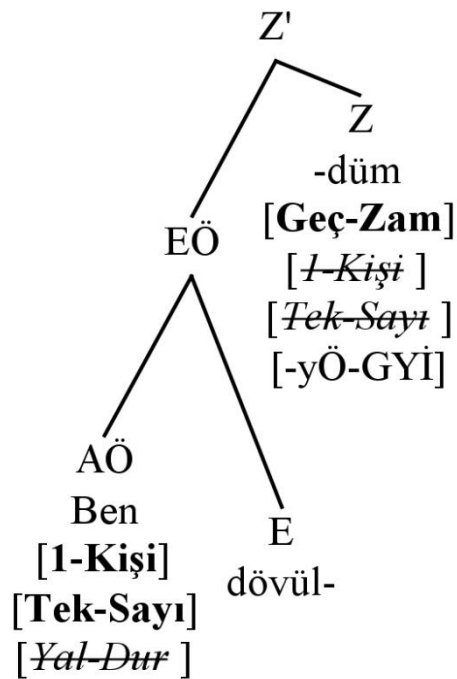
“Ben” adılı, edilgen eylemin tümleci konumunda üretilerek edilgen eylemle birleşir ve eylem tarafından rolü atanır. Bu birleşme sonucunda, “ben dövül-” EÖ'sü oluşur. Ayrıca “Ben” adılı, türetime yalın durum olarak belirlenmiş biçimde girmektedir. “Ben” adılının durumunu sadece yalın durum eşlediği varsayılan Z başı, yetkilendirir. Bundan dolayı EÖ, Z başıyla birleşerek (16)'daki konfigürasyonu biçimlendirir.

(16)

Bu aşamada Z sondası, kendisinin yorumlanamaz ϕ ve GYİ özelliklerini değerlendirebilecek bir hedef arar. Bu hedef, potansiyel öncül “Ben” AÖ’südür. Z sondası, -yÖ’lerini silebilecek olan ve k-buyurma alanında olan “Ben” hedef AÖ’süyle uzaktan uyuşum işlemine girer.

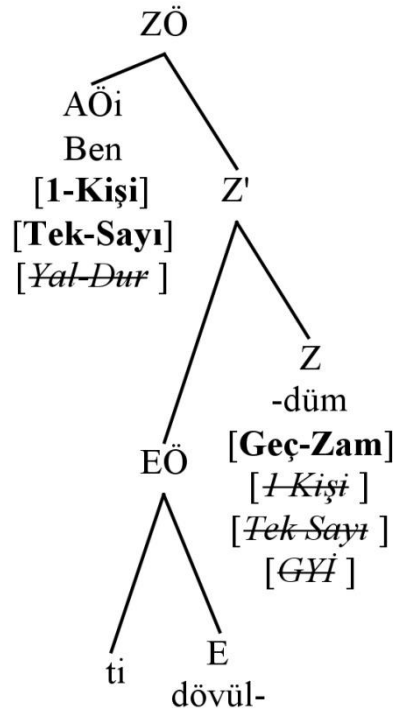
(17)

Uzaktan uyuşum işlemleri sonucunda “Ben” hedef AÖ’sü, Z sondasının yorumlanamaz ϕ -özelliklerini değerlendirerek siler ve aynı şekilde Z sondası da “Ben” adının yorumlanamaz durum özelliğini değerlendirerek siler. Ayrıca bu işlem, “Ben” AÖ’sünün Gös-ZÖ’ye taşınmasıyla da gerçekleşir.

Bu işlemler sonucunda, türetim henüz tamamlanmadığı için Z başındaki güçlü GYİ özelliği hâlâ -yÖ’yü korumaktadır. Türkçede GYİ özelliği, bir AÖ’nün Gös-ZÖ’ye taşınmasıyla memnun edildiği için “Ben” hedef AÖ’sü, Z başının -GYİ özelliğinin güdülemesiyle Gös-ZÖ’ye taşınır. Taşıma sonucunda Z' ile birleşen hedef AÖ’sü, Z'nin yorumlanamaz GYİ özelliğini değerlendirerek siler.

(18)

Bu işlemler sonucunda, bütün yorumlanamaz özellikler silinip değerlendirildiği için edilgen tümce üretilmiş olur.

Sonuç olarak, [eylem + edilgen biçimbirimi]'nin sözlükçeden beraber seçildiği yaklaşımı,

a) Minimalist gerçeklerle çelişkili olan edilgen biçimbirimin rol ve durum emmediği

- b) Edilgen biçimbirimmin bir üye olmadığı
- c) eÖ budağının edilgen tümcede yansıtılmadığı özelliklerine ulaşır.

Bu yaklaşım, ayrıca “sözlüksel yansımaların üzerinde işlevsel yansımalar bulunur” iddiasını da destekler niteliktedir.

4. TÜRKÇE EDİLGEN TÜMCELER

Alanyazında edilgen tümceler, genellikle kişili edilgen tümceler¹³ (personal passive) ve kişisiz edilgen tümceler (impersonal passive) olarak iki grupta incelenmektedir. Bu çalışmada, edilgen tümceler üye yapısı temelli yaklaşımla ele alındığından Türkçedeki edilgen tümceler kişili ve kişisiz edilgen tümceler olmak üzere iki sınıfta incelenecektir.

4.1. Kişili Edilgen Tümceler

Kişili edilgen, özne konumunun açık sözlüksel birimlerle doldurulduğu tümcelerdir. (1) nolu tümce, kişili edilgen tümcelerinin örneğini oluşturur.

(1) Okulun inşaatı, geçen hafta tamamlandı.

Bu tür tümceler, doğal dillerde görülen en yaygın edilgen tümce tipini sergiler. Türkçede de kişili edilgen tümcelerinin en üretken edilgen tümce tipi olduğu dile getirilir (Kornfilt 1997: 323). Örneğin İngilizce gibi bazı diller, sadece bu tip edilgenliğe izin verir.

Bu bölümde kişili edilgen tümceler, tek üyeli edilgen tümceler ve çift üyeli edilgen tümceler olarak iki grupta incelenecektir.

4.1.1. Tek Üyeli Edilgen Tümceler

Bir önceki bölümde edilgen eylemin “edici” yani “dışsal üyesiz” üretildiğine değinilmişti. Bundan dolayı tek üyeli edilgen eylemler, sadece bir tane içsel üyeye sahiptir. Bu üye de edilgen eylemin tümleci konumunda üretilen konu veya etkilenen rolü atanmış AÖ'dür. (2a, b ve c) bunu örneklendirir.

¹³ Burada “kişi (person)”den kastedilen şey edici olup olmamak değildir; “kişi (person)”den kastedilen şey dilbilgisel öznedir. Kişili edilgen tümcelerde öznenin ±canlı olup olmaması dikkate alınmamaktadır.

(2) a. Alın- E 1

AÖ

Konu

“Gazete alınacak”

b. İncelen- E 1

AÖ

Konu

“Makale incelenmiş”

c. İçil- E 1

AÖ

Konu

“Kahve içildi”

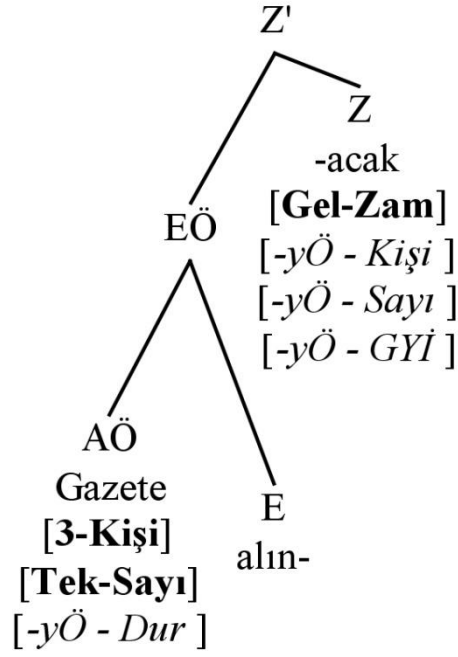
(2a, b ve c)’de görüldüğü gibi edilgen eylemler sadece bir üyeye sahiptir. Türetimi aynı olan bu tümcelerden (2a)’yı çözümleyelim.

(3) Gazete alınacak.

(3)’teki sözlüksel ve işlevsel birimler sözlükçeden sayaca aktarılır, daha sonra bu birimler sayaçtan seçilerek türetim başlar.

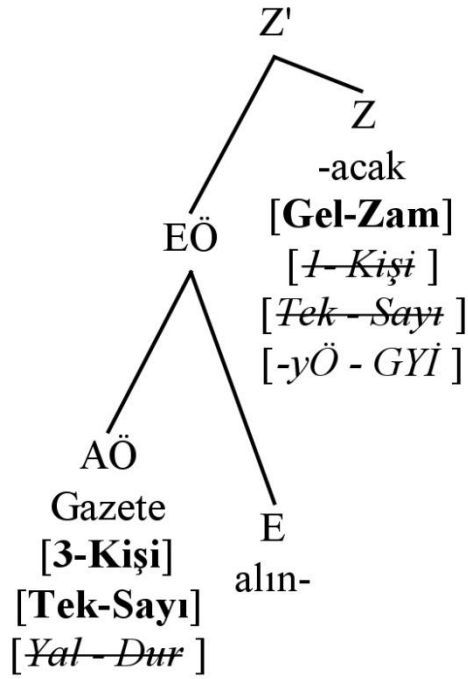
İlk olarak “gazete” AÖ’sü, edilgen eylemin tümleci konumunda üretilerek edilgen eylemle birleşir ve edilgen eylem tarafından “konu” rolünü atanır. Bu işlem sonucunda “gazete okun-“ EÖ’sü oluşur. Ayrıca “gazete” AÖ’sü, üzerinde yorumlanabilir ϕ ve yorumlanamaz yalın durum özelliğiyle tüetime girer. “Gazete” AÖ’sünün yalın durum özelliği, yorumlanabilir/değerli hâle gelebilmesi için “zaman” başına ihtiyaç duyar. Bundan dolayı EÖ, Z başıyla birleşerek (4)’teki konfigurasyonu oluşturur.

(4)

Z sondası, kendisinin yorumlanamaz ϕ ve GYI özelliklerini değerlendirebilecek bir hedef arar. Bu hedef, sadece arama uzamında olan “gazete” AÖ’südür. Bundan dolayı Z başı ve “gazete” AÖ’sü, uzaktan uyuşum işlemine girer.

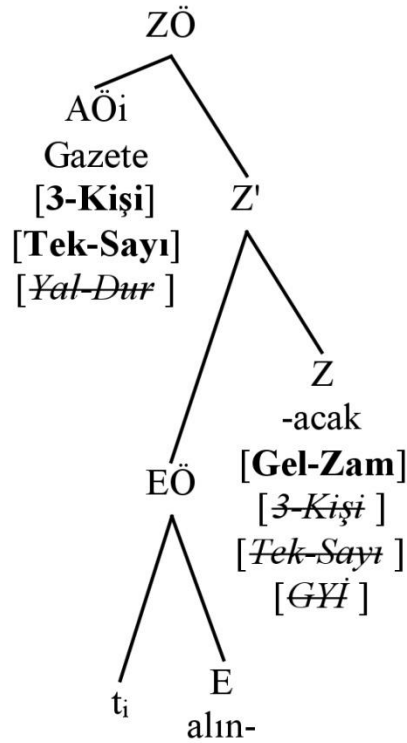
(5)

Uyuşum işlemi sonucunda “gazete” AÖ’sü, Z sondasının yorumlanamaz ϕ özelliklerini değerlendirerek siler ve aynı şekilde Z sondası da “gazete” AÖ’sünün yorumlanamaz durum özelliğini değerlendirerek siler.

Bu işlemler sonucunda Z sondasının -GYİ özelliği, -yÖ’yü koruduğu için türetim henüz tamamlanmamıştır. Z başının -GYİ özelliğinin güdülemesiyle “gazete”AÖ’sü, Gös-ZÖ’ye taşınarak Z' ile birleşir.

(6)

Taşıma sonucunda Z' ile birleşen hedef AÖ’sü, Z sondasının yorumlanamaz GYİ özelliğini değerlendirerek siler. Bütün bu işlemler sonucunda, edilgen eylemin tek içsel üyesinin özne konumunu açık olarak doldurması ve Z başının yorumlanamaz bütün özelliklerinin değerlendirilmesiyle kişili tek üyeli edilgen tümce üretilmiş olur.

4.1.2. Çift Üyeli Edilgen Tümceler

Çift üyeli edilgen tümceler, edilgen eylemin iki üyesinin bulunduğu yapılardır. Bu iki üyeden birincisi, Tüm-EÖ konumunda üretilen konu/etkilenen rollü üye; ikincisi ise Gös-EÖ konumunda üretilen hedef rollü üyedir.

Edilgen eylem dışsal üyeden eksik olarak üretildiği için bahsedilen bu iki üye, simetrik veya asimetric olarak tümcenin özne konumuna taşınabilmektedir. Bu iki üyenin özne konumuna taşınabilme durumu, *diller arası olarak* (cross-linguistically) farklı karakterler sergilemektedir.

Keenan and Dryer, (7)'den hareketle Fransızcada çift üyeli edilgen tümcelerde sadece etkilenen rollü üyenin özne konumuna taşınabileceğini ama hedef rollü üyenin özne konumuna taşınamayacağını gösterirler (2006: 349).

(7) a. Le livre a été donné á Pierre

Belir. kitap-Yal. Yrd. Ey.-Geç. Yrd. Ey.-Bitmiş. ver-Edil. Yön. (ilgeç) Pierre

‘Kitap, Pierre’ye verildi.’

b. *Pierre a été donné le livre

Pierre-Yal. Yrd. Ey.-Geç. Yrd.Ey.-Bitmiş. ver-Edil. Belir. kitap

‘*Pierre, kitap verildi’

Fransızcanın aksine Yindjibarndi dilinde¹⁴ çift üyeli edilgen tümcelerde, etkilenen rollü üye özne konumuna taşınamazken hedef rollü üye özne konumuna taşınabilmektedir (Keenan and Dryer 2006: 349).

(8) a. Ngayi yungku-nguli-nha murla-yi ngaarta-lu

Ben-Yal. ver-Edil.-Geç. et-Bel. adam-Araç

‘*Ben, bir adam tarafından et verildim’

b. *Murla yungku-nguli-nha ngayu ngaarta-lu

Et-Yal. ver-Edil.-Geç. ben.Bel. adam-araç

‘Et bir adam tarafından bana verildi’

(Keenan and Dryer 2006: 349)

¹⁴ Yindjibarndi, Avustralya'nın kuzeybatısındaki Pilbara bölgesindeki Yindjibarndi halkı tarafından konuşulan bir Pama-Nyungan dilidir.

Bunlara ek olarak, çift üyeli edilgen tümcelerde hem etkilenen/konu rollü üyenin hem de hedef rollü üyenin simetrik olarak özne konumuna taşındığı diller bulunmaktadır. Buna Öztürk (2005: 150; 2006: 391), Anagnostopoulou (2003)'ten aktararak Norveççe, İsveççe, Arnavutçayı kanıt olarak sunar. Kayar (2006: 31) ise Japonca'yı kanıt olarak sunar.

(9) İsveççe

a. Johan forarades en medalj

Johan Yrd.Ey-ver-Edil. bir madalya

“*Johan bir madalya verildi”

b. Medaljen forarades Johan

Belir.-madalya Yrd.Ey-ver-Edil. Johan

“ Bir madalya Johan'a verildi.”

(Öztürk, 2005: 150)

(10) Japonca

a. Kozutsumi-ga Tarō-niyotte Hanako-ni oku-rare-ru

Paket-Yal. Tarō-tarafından Hanako-Yön gönder-Edil.Gel.

‘Paket, Tarō tarafından Hanako’ya gönderilecek’

b. Hanako-ga Tarō-ni kozutsumi-wo oku-rare-ru

Hanako-Yal. Tarō-Yön. paket-Bel. gönder- Edil-Gel.

‘*Hanako Tarō tarafından paket gönderilecek’

(Kayar, 2006: 31)

Çift üyeli edilgen tümcelerin özne konumuna taşınabilme durumu, alanyazında durum ve yerelliğe (locality) bağlı olarak açıklanır. Durum, konu/etkilenen ve hedef rollü üyelerin durumu nasıl atandığına ve onların içsel veya yapısal durum almalarına

odaklanarak diller arasındaki asimetriyi açıklamaya çalışır. Yerellik ise konu/etkilenen ve hedef rollü üyelerin görece sırasını açıklamaya çalışır (Öztürk 2005: 151, 2006: 395).

Çağdaş Türkçede ise çift üyeli edilgen tümcelerın özne konumunda, sadece konu/etkilenen rollü üye bulunabilirken hedef rollü (yönelme durumlu AÖ) üye bulunmaz.

(11) Veril- E	1	2
	AÖ	AÖ
	Hedef	Konu

a. Hediye Ali'ye verildi.

Konu Hedef

b. *Ali hediye verildi.

(12) a. Kitap Aliye uzatıldı.

Konu Hedef

b. *Ali kitap uzatıldı.

Edilgen eylemin çift içsel üyesinden sadece konu/etkilenen rollü AÖ, özne konumunu açık olarak doldurması ve Z başının yorumlanamaz bütün özelliklerinin değerli hâle getirilmesiyle kişili çift üyeli edilgen tümce üretilmiş olur.

(11) ve (12)'de görüldüğü gibi Çağdaş Türkçe, çift üyeli edilgen tümcelerın özne konumunda üyelerin bulunabilmesi bakımından asimetrik bir görüntü sergilemektedir. Türkçedeki bu asimetrik görüntü “Durum ” ile açıklanabilir.

Durum alanları başlığı altında, içsel durum ile yapısal durum ayrımı yapılmış ve yönelme durumunun Türkçe alanyazında içsel bir durum olduğu belirtilmişti. Bu ilkedен hareketle, Çağdaş Türkçede yönelme durumlu AÖ, üretildiği konumda eylemden hem rolü atanır hem de eylem başıyla durumu yetkilendirir. İçsel durumlu bir AÖ, üretildiği konumda üye özelliğini kazandığından ve bütün özellikleri

değerli/yorumlanabilir olduğundan dolayı ‘üye’ olmak için taşımaya maruz kalmaz yani (11b) ve (12b) yönelme durumlu bir AÖ, Z başıyla durum özelliğini yetkilendiremez.

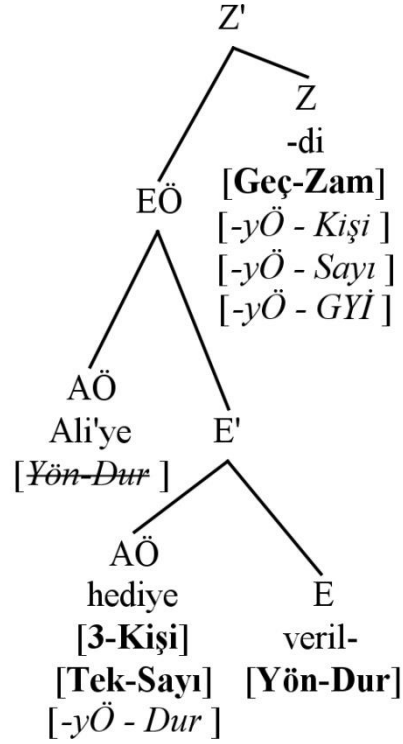
Yalın durum ise yapısal bir durumdur. Bundan dolayı yalın durumlu bir AÖ, üretildiği konumda aynı baş tarafından hem rolü atanıp hem de durumu yetkilendirilemez. (11a)’da ‘hediye’ ve (12a)’da ‘kitap’ AÖ’leri, Tüm-EÖ konumunda üretilerek eylemden rollerini alır ama eylem onların yalın durum özelliklerini değerlendiremez/yetkilendiremez. Bundan dolayı, ‘üye’ özelliğini kazanmak için ya Z başıyla uzaktan uyuşum yoluyla ya da Gös-ZÖ’ye taşınarak durumunu eşler/yetkilendirir. Bu özelliklerden hareketle, (11a)’daki çift üyeli edilgen tümcenin türetimini (13)’te ele alalım.

(13) Hediye, Ali’ye verildi.

(13)’teki sözlüksel ve işlevsel birimler sözlükçeden sayaca aktarılır, daha sonra bu birimler sayaçtan seçilerek türetim başlar.

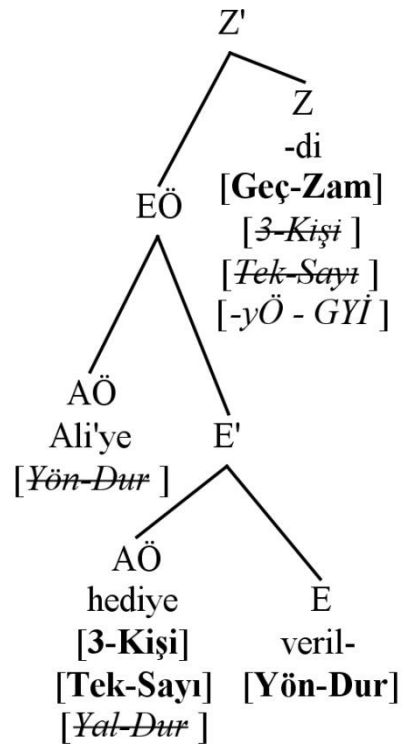
İlk olarak “hediye” AÖ’sü, edilgen eylemin tümleci konumunda üretilerek edilgen eylemle birleşir ve edilgen eylem tarafından “konu” rolü atanır. “Ali” AÖ’sü ise E’ ile [Gös-EÖ] konumunda birleşerek üretilir. “Ali” AÖ’sü, eylem tarafından “hedef” rolü atanır ve içsel durum olan yönelme durumuyla üretildiği için eylem tarafından durumu yetkilendirilir. “Ali” AÖ’sünün hem durum hem de rol ihtiyacı memnun edildiği için üye taşımaya maruz kalmaz. “Hediye” AÖ’sü ise üzerinde yorumlanabilir ϕ ve yorumlanamaz yalın durum özelliğiyle türetime girer. “Hediye” AÖ’sünün yalın durum özelliği, yorumlanabilmesi/değerli hâle gelebilmesi için “zaman” başına ihtiyaç duyar. Bundan dolayı EÖ, Z başıyla birleşerek (14)’teki yapıyı biçimlendirir.

(14)

Z sondası, kendisinin yorumlanamaz ϕ ve GYİ özelliklerini değerlendirebilecek bir hedef arar. Bu hedef, arama uzamında olan “hediyeye” AÖ’südür. Bundan dolayı Z başı ve “hediyeye” AÖ’sü, uzaktan uyuşum işlemine girer.

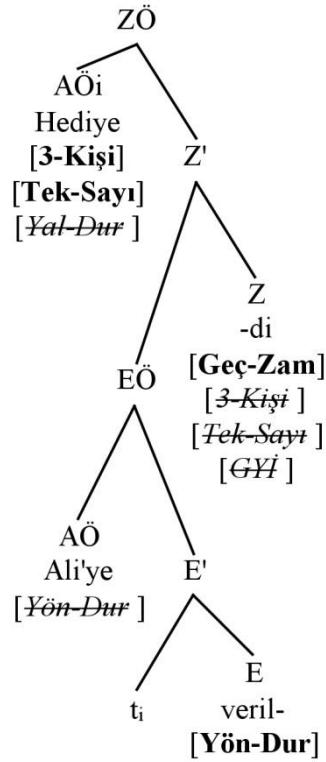
(15)

Uyuşum işlemi sonucunda “hediye” AÖ’sü, Z sondasının yorumlanamaz ϕ özelliklerini değerlendirerek siler ve aynı şekilde Z sondası da “hediye” AÖ’sünün yorumlanamaz durum özelliğini değerlendirerek siler.

Bu işlemler sonucunda Z sondasının -GYİ özelliği, -yÖ’yü koruduğu için türetim henüz tamamlanmamıştır. Z başının -GYİ özelliğinin güdülemesiyle “hediye” AÖ’sü, Gös-ZÖ’ye taşınarak Z' ile birleşir.

(16)

Taşıma sonucunda Z' ile birleşen hedef AÖ’sü, Z sondasının yorumlanamaz GYİ özelliğini değerlendirerek siler. Sonunda, çift üyeli edilgen eylemin yalın durumlu üyesinin özne konumunu açık olarak doldurması ve Z başının yorumlanamaz bütün özelliklerinin değerlendirilmesiyle kişili çift üyeli edilgen tümce üretilmiş olur.

Yukarıdaki çözümlerden görüldüğü üzere, Çağdaş Türkçede yönelme durumlu ve hedef rollü AÖ, içsel duruma sahip olduğu için özne konumuna taşınamaz bir başka deyişle Z başıyla durum ve ϕ özelliklerini eşleyemez. Ancak İngilizcede (Woolford 2006) ve İzlandacada (Sigurðsson 2012) yönelme durumu, yapısal bir

durumdur. Bu dillerde, çift üyeli edilgen tümcelerin özne konumuna hem etkilenen/konu rollü AÖ hem de hedef rollü AÖ taşınabilmektedir. Çift üyeli edilgen tümcenin özne konumuna hedef rollü AÖ'nün taşınabildiği dillerde yönelme durumunun yapısal durum olduğu sonucuna ulaşılabilir.

İngilizce ve İzlandacadaki bu tür yapıların benzeri olarak Tarihî Türkiye Türkçesinde de çift üyeli edilgen tümcelerin özne konumunda hem etkilenen/konu hem de hedef rollü üyenin bulunabildiği (17)'de gözlemlenmiştir¹⁵.

(17) a. **Sana** verildi **dileğün**.

(Hedef) (Konu)

b. **Sen** -yâ Muhammed- verilirsün **Kur'an'ı** Tanrı Ta'alâ katından.

(Hedef) (Konu)

(17a), Çağdaş Türkçeyeyle aynı örüntüye sahiptir yani konu/etkilenen rollü AÖ, tümcenin öznesidir ama (17b)'deki hedef rollü "sen" AÖ'sü, Çağdaş Türkçenin aksine Tarihî Türkiye Türkçesinde çift üyeli edilgen tümcelerde özne konumunda bulunabilmektedir.

Bu örnekten hareketle Tarihî Türkiye Türkçesinde çift üyeli edilgen tümcelerdeki yönelme durumu, bazı örneklerde içsel değil yapısal durum özelliği sergilemektedir.

(17b)'de hedef rollü AÖ, özne konumuna taşınıp Z başıyla eşleşme ilişkisine girmiş ama konu rollü AÖ (Kur'an'ı), üretildiği konumda kalmıştır. Bu AÖ, olağandışı bir durum sergilenmektedir çünkü edilgen tümcede üzerinde belirtme durumu sergilemektedir. Ama alanyazında bazı çalışmalar (Nagy 2012, Goodall 1999: 8), edilgen tümcede AÖ'nün üzerinde belirtme durumunun olabileceğine işaret etmektedir.

¹⁵ Bu örnekler, Küçük (2015)'in yayımladığı "Eski Anadolu Türkçesi Dönemine Ait Satır Arası İlk Kur'an Tercümesi" eserinden tespit edilmiştir.

Tarihî Türkiye Türkçesinde, çift üyeli edilgen tümcelerde hem konu/etkilenen rollü AÖ hem de hedef rollü AÖ özne konumuna taşınabilirken Çağdaş Türkçede sadece konu/etkilenen rollü AÖ'nün özne konumuna taşınabileceği gözlemlenmiştir.

4.1.3 Kişili Edilgen Tümcelerdeki “tarafından” Öbeği

Alanyazında “tarafından” öbeğiyle ilgili yapılan tartışmalar, bu öbeğin üye mi yoksa eklenti mi olduğu konusundadır.

Jaeggli (1986: 599), “tarafından” öbeğinin tümleci konumundaki AÖ'nün konusal rolünün eylemin dışsal konusal rolüne bağlı olduğunu dile getirmektedir. 1'deki tümceleri, bu yaklaşıma göre şöyle çözümler:

(1) a. Bill was killed by Mary (Edici)

Bill, Mary tarafından öldürüldü

b. The package was sent by John (Kaynak)

Paket, John tarafından gönderildi

c. The letter was received by Bill (Hedef)

Mektup, Bill tarafından alındı

d. That professor is feared by all students (Deneyimci)

O profesör, bütün öğrenciler tarafından korkulur

Bu örneklerden hareketle, (1)'de görüldüğü gibi “by” öbeğinin tümleci konumundaki AÖ'nün rolü, edilgenleşen eylemin dışsal konusal rolüne bağlı olarak yorumlanır ama “by” öbeğinin tümleci konumundaki AÖ, eylemin bir üyesi değildir. “by” öbeğinin tümleci konumundaki AÖ, eylem veya eylemin yansımalarından rol atanamaz. Bunun yerine, “by” ilgecinden rol atanır (sızdırım yoluyla), bundan dolayı AÖ, eylemin değil “by” öbeğinin bir üyesidir (Jaeggli 1986: 599).

Collins (2004, 2017, 2018), İngilizcedeki “by” öbeğinin eklenti değil üye olduğunu ve bu üyenin etken tümcede Gös-eÖ konumunda üretildiği gibi edilgen

tümcede de Gös-eÖ konumunda üretildiğini iddia eder. Bu iddiasını, *gönderge* (anaphor) ve *işteşlik adılının* (reciprocal pronoun) *bağlama ilkeleriyle* (binding conditions) test eder.

Bağlamanın A ilkesi yani gönderge bağlama kuralına göre bir gönderge, *öncülüyle* (antecedent) aynı alanda¹⁶. olmalıdır Eğer öncül ve gönderge aynı alanda olmazsa gönderge, öncüle bağlanamayacağından dolayı bozuk bir yapı meydana gelir.

(2) The packages were sent by the children_i

Belir. paketler-Yal. Yrd.Ey.-Geç. gönder-Edil. tarafından Belir. çocuklar
to themselves_i.

Yön. (ilgeç) kendileri

‘Paketler çocuklar tarafından kendilerine gönderildi’

Collins (2018)’e göre (2)’de “themselves” göndergesi, “by the children” İÖ’sünün tümleci konumundaki “the children” BelÖ’süne bağlanabilmesinden dolayı “by the children” İÖ’sü, eklenti değil üyedir, çünkü (3)’te görüldüğü gibi “by the children” İÖ’sü, eklenti olsaydı gönderge, öncüle bağlanamayacaktı ve tümce bozuk olacaktı¹⁷.

(3) *The packages were sent for the children_i

Bel. Paketler-Yal. Yrd.Ey.-Geç. gönder-Edil. için Belir. çocuklar
to themselves_i.

Yön. (ilgeç) kendileri

‘Paketler çocuklar için kendilerine gönderildi’

¹⁶ Burada “aynı alan”da olmaktan kast edilen şey, gönderge ve öncülün aynı tümce sınırları içerisinde bulunmasıdır. Eğer öncül ve gönderge aynı tümce/aynı alan içerisinde bulunmazsa gönderge, öncüle bağlanamayacağından dolayı tümce dilbilgisidir olur.

¹⁷ Eklenti, tümcede yapı bakımından zorunlu olmadığı ve üye (argument) özelliği sergilemediği için tümcede diğer birimlerle bağlama ilişkileri kuramamaktadır.

(3)'te “for the children” İÖ'sü, eklenti olduğu için “themselves” göndergesi, “for the children” İÖ'sünün tümleci konumundaki “the children” BelÖ'süne bağlanamamış ve tümce bozuk olarak üretilmiştir. Yani (2)'de “by the children” İÖ'sü, üye olduğu için gönderge, “the children” BelÖ'süne bağlanabilmiştir ama (3)'te “for the children” İÖ'sü, eklenti olduğu için gönderge, “the children” BelÖ'süne bağlanamamış ve bundan dolayı dilbilgisidışı bir tümce ortaya çıkmıştır.

İşteşlik adınının bağlama ilkesi, gönderge bağlama ilkesiyle aynıdır yani İngilizcedeki “each other” adılı, öncülüyle aynı alanda olmalıdır (Collins 2018: 2).

(4) The packages were sent by the children;
Belir. paketler-Yal. Yrd.Ey.-Geç. gönder-Edil. tarafından Belir. çocuklar
to each other.

Yön. (ilgeç) birbirleri

‘Paketler çocuklar tarafından birbirlerine gönderildi’

(4)'te görüldüğü gibi “each other” adılı, “by the children” İÖ'sünün tümleci konumundaki “the children” BelÖ'süne bağlanmaktadır. Bundan dolayı “by the children” İÖ'sü bir üyedir. Ama (5)'te görüldüğü gibi “each other” adılı, eklenti İÖ'sünün (for the children) tümleci konumundaki “the children” BelÖ'süne bağlanamamaktadır.

(5) *The packages were sent for the children;
Belir. paketler-Yal. Yrd.Ey.-Geç. gönder-Edil. için Belir. çocuklar
to each other.

Yön. (ilgeç) kendileri

‘Paketler çocuklar için birbirlerine gönderildi’

Bunlara ek olarak Collins (2017: 2), *kısa edilgende* (short passive) “by” öbeğinin açık olarak sunulmamasına rağmen sözdizimsel olarak sunulduğunu iddia eder. Bunu (6) ve (7)’deki tümcelerle destekler.

(7) The game was played drunk

‘Oyun sarhoş oynandı’

(8) Such privileges should be kept to oneself

‘ Bu tür ayrıcalıklar, kendilerine saklanmalıdır’

(7)’deki “drunk” sıfatı, *örtük üyeyi* (implicit argument) yani by öbeğinin tümleci konumundaki BelÖ’yü nitilemektedir ve (8)’deki “oneself” adılı kişi ve sayı özelliklerini *örtük üyeden* yani by öbeğinin tümleci konumundaki BelÖ’den almaktadır, bundan dolayı “by” öbeği, kısa edilgende de sözdizimsel üye olarak sunulmaktadır (Collins, 2017: 14).

Bu özelliklerden hareketle Collins (2004: 19; 2017: 2; 2018: 6), İngilizcedeki “by” öbeğinin eklenti değil üye olduğunu iddia eder.

Angelopoulos, Collins ve Terzi (2020: 14), “tarafından” öbeğinin Yunancada eklenti değil üye olduğunu iddia ederler. Bunu, bağlama testleriyle desteklerler.

(9) Aftēs i lisis prota-thik-an apo tus

Bu Belir. çözümler-Yal. öner-Edil.Geç.-3.Çok. tarafından Belir.

psichotherapeftēs; ja ton eafto tus;

psikoterapistler için Belir. kendi-Bel.-Tek. onlar-İlgi

“Bu çözümler, psikoterapistler tarafından kendileri için önerildi.”

(10) *Aftēs i lisis prota-thik-an choris tus

Bu Belir. çözümler-Yal. öner-Edil.Geç.-3.Çok. olmaksızın Belir.

psichotherapeftēs; ja ton eafto tus;

psikoterapistler için Belir. kendi-Bel.-Tek. onlar-İlgi

“Bu çözümler, psikoterapistler olmaksızın kendileri için önerildi.”

(Angelopoulos, Collins ve Terzi 2020: 15)

Angelopoulos, Collins ve Terzi’ye göre (9)’da “psikoterapistler tarafından” (apo tus psychotherapeftes) İÖ’sü üye olduğu için “kendileri” dönüşlülük adlı (eafto tus), İÖ’nün tümleci konumundaki BelÖ’ye bağlanabilmektedir ama (10)’da “psikoterapistler olmaksızın” (choris tus psychotherapeftes) İÖ’sü eklenti olduğu için “kendileri” dönüşlülük adlı (eafto tus) İÖ’nün tümleci konumundaki BelÖ’ye bağlanamamaktadır. Bundan dolayı, “tarafından” öbeğinin Yunancada üye olduğu belirtilir (Angelopoulos, Collins ve Terzi 2020: 17).

Bu çalışmaların aksine, İngilizce için “tarafından” öbeğinin eklenti olduğunu öne süren çalışmalar bulunmaktadır. Örneğin Bruening (2013: 13), Tüm-tarafından/by öbeğinin bağlama ile *denetleme* (control) ilişkileri kurmadığından ve tarafından/by öbeğinin eklenti gibi davranmasından dolayı bu öbeğin üye değil eklenti olduğunu iddia eder.

Şimdi de Türkçe edilgen tümcelerdeki “tarafından” öbeğinin görünümünü inceleyelim.

Erdem (2000: 201) ve Sebzecioğlu (2006: 259), edilgen tümcede “tarafından” öbeğinin ediciyle beraber kullanılmaya başlamasının Osmanlı Türkçesi döneminde (19. yy) ortaya çıktığını dile getirirler.

Türkçe için şu ana kadar “tarafından” öbeğinin üye mi eklenti mi olduğu konusunda herhangi bir tartışmayla karşılaşılmamıştır. Ancak Göksel (1993: 304), “tarafından” öbeğinin Türkçede üye olduğuna dair herhangi bir kanıtın olmadığını dile getirir.

Türkçede [___ tarafından] öbeğinin üye olup olmadığı aşağıdaki üç testle gözlemlenebilir:

Birinci test, “kendi” dönüşlülük göndergesinin alanındaki bir AÖ’ye bağlanabileceğini gösterir.

(11) * Benim_i tarafımdan kendim_i sana anlatıldım.

(12) * Sen benim_i tarafımdan kendime_i anlatıldın.

(13) * Çocuklar_i tarafından kendileri_i aynada görüldüler.

(11) ve (12)’de kendim göndergesi, “ben” öncülüne; (13)’de “kendileri” göndergesi, “çocuklar” öncülüne bağlanamamıştır, bu da Türkçede tarafından öbeğinin üye değil eklenti olduğunu gösterir. Eğer, “tarafından” öbeği üye olsaydı göndergeler, öncüllere bağlanabilirdi. Buna ek olarak, (14) ve (15)’te görüldüğü gibi “tarafından” öbeği, diğer İÖ’lerle aynı örüntüyü paylaşır.

(14) * Ali benim_i için kendime_i iyi davrandı.

(15) * Ben senin_i için kendini_i feda ettim.

(14)’te “benim için” İÖ’sü ve (15)’te “senin için” İÖ’sü, eklenti olduklarından dolayı (14)’te “kendim” AÖ’sü, “ben” öncülüne; (15)’te “kendin” AÖ’sü, “sen” öncülüne bağlanamamış ve dilbilgisiz dışı tümceler meydana gelmiştir. Bundan hareketle (11-13)’teki “tarafından” öbeğiyle (14-15)’teki eklenti öbeklerinin aynı örüntüyü paylaştığı sonucuna ulaşılabilir. Yani gönderge bağlama testi, Türkçede “tarafından” öbeğinin eklenti olduğunu gösterir.

İkinci test, “birbiri” işteşlik adılının alanındaki bir AÖ’ye bağlanabileceğini gösterir.

(16) a.* Birbirimiz_i sevildik.

b.* Bizim_i tarafımızdan birbirimiz_i sevildik.

c.* Bizim_i için birbirimiz_i sevildik.

(17) a.* Kalemler birbirlerine_i verildi.

b.*Kalemler Ali ve Ayşe_i tarafından birbirlerine_i verildi¹⁸.

c.* Kalemler Ali ve Ayşe_i için birbirlerine_i verildi.

(16a) ve (17a)'da “birbiri” adılının öncülü olmadığı için tümceler dilbilgisidir. (16b)'de “birbirimiz” adılı, “biz” adılına bağlanamamıştır ve (16c), (16b) ile aynı durumu sergilemektedir. (16b) ve (16c), İÖ'lerin üye değil eklenti olduğunu, bundan dolayı da bağlama ilişkileri kurulamadığını gösterir.

Aynı şekilde (17b)'de “birbirleri” adılı, “Ali ve Ayşe” AÖ'süne bağlanamamıştır, (17c)'de de aynı durum geçerlidir. (17b) ve (17c)'deki İÖ'ler de eklentidir. Bundan dolayı, bağlama ilişkileri kurulamamıştır.

Bu test de Türkçede “tarafından” öbeğinin eklenti olduğunu gösterir.

Üçüncü testi, *özne yönelimli belirteçler* (subject-oriented adverbs) oluşturur. Bu tür belirteçler, (18)'de görüldüğü gibi tümcede sadece +canlı ve +niyet özellikli özne AÖ'leriyle kullanılabilir.

(18) a. Ali camı isteyerek kırdı.

b.* Rüzgar camı isteyerek kırdı.

(18)'de görüldüğü gibi “isteyerek” belirteci sadece +canlı ve +niyet özellikli “edici” özneyle kullanılabilir, -canlı ve -niyet özellikli özne ile kullanıldığında dilbilgisidir tümceler ortaya çıkar.

Bundan hareketle eğer edilgen tümceye “isteyerek” belirteci eklenirse bu belirteç, “tarafından” öbeğindeki AÖ'nün gerçekleştirdiği bir durum olarak yorumlanabilir ve tümce dilbilgiselse o zaman “tarafından” öbeği üye olarak kabul edilebilir. Tersine “isteyerek” belirteci, “tarafından” öbeğinin edicisiyle ilgili değilse ve

¹⁸ Bu tümce, “Kalemler Ali ve Ayşe tarafından (onların_i) birbirlerine_i verildi” şeklinde yorumlanabilir. Yani birbirleri adılının üzerindeki çokluk-3.kişi, Ali ve Ayşe'ye değil adıl (pro)'ya bağlı olarak yorumlandığında dilbilgisel sonuç verebilir.

“isteyerek” belirteci bu tür tümcelere eklendiğinde dilbilgisidışı tümce meydana geliyorsa “tarafından” öbeği eklenti olarak yorumlanabilir.

(19) a.* Ev isteyerek yıkıldı.

b.* İsteyerek ev Ali tarafından yıkıldı.

c.* Ev isteyerek Ali tarafından yıkıldı.

d.? Ev Ali tarafından isteyerek yıkıldı.

e.* Ev Ali tarafından yıkıldı isteyerek.

(19a,b,c ve d) tümceleri dilbilgisidışıdır. (19d), bazı anadil konuşurları tarafından tam dilbilgisidışı olarak yorumlanmamıştır ama dilbilgisel olarak da yorumlanmamıştır. (19d)’nin diğerlerine göre daha düzgün olması odak veya belirteç konumuyla ilgili olabilir.

(19)’da “isteyerek” belirteci, İÖ’deki ediciye bağlanamadığından dolayı tümceler dilbilgisidışıdır. Bu da “tarafından” öbeğinin üye değil eklenti olduğunu gösterir.

Eklenti olduğuna diğer bir delil de Jaeggli (1986: 602) ve Terbish (2019: 134)’ün Siewierska (1984: 35)’ten aktardıklarından gelir. Buna göre Klasik Arapça, Letonca, Urduca... gibi bazı dillerde [___ tarafından] öbeği edilgen tümceye hiç girememektedir. Eğer girerse tümce, dilbilgisidışı olmaktadır. Eğer [___ tarafından] öbeği üye olsaydı, bu dillerde tümcenin dilbilgisidışı olmasına sebep olmazdı.

Ayrıca [___ tarafından] öbeği, üye olarak kabul edilirse kişisiz edilgen tümceye izin veren Türkçe gibi dillerde [___ tarafından] öbeğinin tümceye niçin giremediği açıklamasız kalır. Bu özelliklerden dolayı, Türkçedeki [___ tarafından] öbeğinin üye değil eklenti olduğu sonucuna ulaşılabilir.

[__ tarafından] öbeğinin eklenti olmasından dolayı, bu öbeğin tümlecine “edici” rolü eylem tarafından atanamaz. Şimdi de [__ tarafından] öbeğinin tümlecinin edici rolünü nasıl atandığına bakalım.

Türkçe edilgen tümcedeki [__ tarafından] öbeği, sadece edici rolüyle meydana gelmektedir. Bu durum, Gös-eÖ konumunda üretilen AÖ'nün rol atanmasına benzemektedir. Çünkü e başı, Gös konumundaki AÖ'ye yalnızca edici rolü atamaktadır. Gös-eÖ'de deneyimci rolü de yüklenmektedir ama bu rol, psikolojik edici olarak düşünülebilir. Bundan dolayı Gös-eÖ konumunda, sadece edici rolünün bulunduğu gibi [__ tarafından] yapısında da sadece edici rol özelliği bulunmaktadır.

[__ tarafından] İÖ'sü, eklenti olduğu için Tüm-tarafından öbeğine eylem rol atayamaz. Tüm-tarafından AÖ'süne rol atayabilecek tek birim “tarafından” ilgecidir. Uzun (2000)'de ilgeçlerin de konusal rol atayabileceği iddiası bu duruma kanıt olarak verilebilir.

(20) a. Kadar İ 1

AÖ

Hedef

“Sabaha kadar”

b. Akşam İ 1

AÖ

Hedef

“Akşama doğru”

(20a) ve (20b)'deki ilgeçlere benzer olarak “tarafından” ilgecinin de rol atadığı sonucuna ulaşılabilir. “kadar” ve “doğru” ilgeçlerinin sadece “hedef” rolü ataması gibi “tarafından” ilgeci de sadece “edici” rolü atamaktadır. (21a) ve (21b)'de görüldüğü gibi

sadece +canlı, +niyet özellikli AÖ'ye rol atanması bu ilgecin rol atadığına kanıt olarak sunulabilir.

(21) a. Okul [öğrenciler tarafından] dün temizlendi.

b.* Okul [elektrik süpürgesi tarafından] dün temizlendi.

(21a) ve (21b)'de görüldüğü gibi “tarafından” İÖ'sü, tümleci konumunda +canlı, +niyet özellikli birimlerle dilbilgisel sonuç verirken –canlı, -niyet özellikli birimlerle dilbilgisidışı sonuç verir.

“tarafından” İÖ'sünün rol atama özelliğinin bulunduğu önerisine karşıt olarak, “tarafından” ilgecinin işlevsel bir baş olduğundan dolayı rol atayamayacağı düşünülebilir. Bu noktada şöyle bir düzenleme sunulabilir: e başı, işlevsel bir yansımadır ama edici rolü atamaktadır. Çünkü e başı, üzerinde edici rolüyle üretilir ve bu sayede göstericisi konumunda üretilen AÖ'ye yani Gös-eÖ'ye edici rolü atayabilir. Buna benzer olarak “tarafından” İÖ'sü de işlevsel bir yansımadır ve üzerinde “edici” rolüyle üretilmektedir. Bu sayede tümleci konumundaki AÖ'ye “edici” rolünü atayabilmektedir. (21a) ve (21b), “tarafından” öbeğinin sadece edici özelliğiyle üretildiğini destekler niteliktedir.

Bu özelliklerden hareketle, Türkçede “tarafından” İÖ'sünün anlamsal olarak boş (vacuous) olmadığı sonucuna ulaşılabılır.

Alanyazında “tarafından” öbeği, sunulduğu tümceler *uzun edilgen* (long passive); “tarafından” öbeğinin sunulmadığı tümceler *kısa edilgen* (short passive) olarak incelenmektedir. Türkçede “tarafından” öbeği, eklenti olduğu için kısa edilgende sözdizimsel olarak yansıtılmamaktadır.

Sonuç olarak, Türkçede [___ tarafından] İÖ'sünün eklenti olduğuna ve bu öbekteki AÖ'ye rolü atayan birimin “tarafından” ilgeci olduğuna ulaşılabılır.

Bu yaklaşımın sonucunda iki soru ortaya çıkabilir:

a. Eğer “tarafından” öbeği eklentiye neden sadece edilgen tümce ile görünmekteyken diğer tümcelerde meydana gelmemektedir?

(22) a.* Ali, kitabı Ayşe tarafından okudu.

b.* Çocuk, annesi tarafından eşyaları taşıttırdı.

Bu soruya şu şekilde cevap verilebilir: “Senin için”, “sabaha kadar” “bundan dolayı”... gibi İÖ’lü eklentiler amaç, zaman, sebep özellikli olduklarından dolayı amaç, zaman, sebep özellikli tümce tiplerinin hepsinde yer alabilir. Ama [edici + tarafından] İÖ’sü, sadece edicinin olmadığı edilgen tümce tipinde meydana gelebilir. (22a ve b) gibi tümcelerde görüldüğü gibi bu tümcelerde bulunamamasının sebebi edici AÖ’nün bulunmasından dolayıdır.

b. Edici öbeği, Türkçe edilgen tümcelerde +cA biçimbirimini alarak da bulunabilmektedir. Bu tümcelerde edici rolünü atayan birim nedir?

(23) a. Sokaklar, bugün görevlilerce temizlendi.

+cA’lı birim, eklenti olduğundan bu birime rol eylem tarafından atanamaz. Bundan dolayı +cA biriminin edici özelliğiyle doğarak tümleci konumundaki AÖ’ye rol atadığı düşünülebilir.

Türkçe edilgen tümcelerde, [edici + tarafından] İÖ’sünün bulunmasının yanı sıra (24)’te görüldüğü gibi “tarafından” İÖ’süz ve edici AÖ’süz tümceler de bulunmaktadır. Bu tümcelere [edici + tarafından] İÖ’sü giremediği için edilgen tümce olarak değerlendirilmemiştir.

(24) a. Rüzgârdan ağaçlar devrildi.

b. Depremden evler yıkıldı.

(24a)’da “rüzgârdan” ve (24b)’de “depremden” AÖ’leri edici değil “*sebep olucu*” (causer)’dur. (24a)’da “devril-” ve (24b)’de “yıkıl-” eylemleri bu birimlere

“sebepl olucu” rolünü atayamazlar. Bundan dolayı “sebepl olucu” rolünü başka bir birimin atamış olması gerekir. Bu birim *eksiltlen* (ellipsis) bir ilgeçtir.

(25)'te görüldüğü gibi sebepl olucu rolü, “dolayı” gibi eksiltlen bir birim tarafından atanmış olsa gerekir.

4.2. Kişisiz Edilgen Tümceler

Kişisiz edilgen, özne konumunun açık sözlüksel birimlerle doldurulmadığı tümcelelerdir. (1)'deki tümceleler buna örnek olarak verilebilir.

(1) a. __ Ankara'ya gidilecek.

b. __ İstanbul'da oturulmaz.

c. __ Otobüsten inilir.

(1a, b ve c)'deki tümcelelerde geçişsiz eylemlerden üretilen edilgen tümcelelerin özne konumunda açık olarak herhangi bir birimin olmadığı varsayılmaktadır. Bir başka deyişle ZÖ'nün yorumlanamaz GYİ özelliğini eşleyen/değerlendiren bir birimin Gös-ZÖ konumunda bulunmadığında (1)'deki gibi kişisiz edilgen tümce ortaya çıktığı kabul edilmektedir.

(1)'deki tümcelelerde “Ankara'ya”, “İstanbul'da” ve “otobüsten” öbeklerinin özne olma özelliği taşımadığı ve üretildikleri konumda kaldığı düşünülmektedir. Kornfilt, bu AÖ'lerin iki özellikten yoksun oldukları için özne olarak değerlendirilemediklerini belirtir: Yalın durumda değildirler ve özne-eylem uyumu sergilemezler (Kornfilt, 1997: 324). Bundan dolayı bu tümceleler, kişisiz edilgen tümce olarak üretildikleri varsayılır.

Kişisiz edilgen tümceleler, doğal dillerde kişili edilgen tümceleler kadar üretken değildir çünkü edilgen tümcenin görüldüğü her dil, kişisiz edilgen tümceye izin vermez, örneğin, İngilizce bu dillerden biridir (Bruening 2011: 6).

Kişisiz edilgen tümceler, kişili edilgen tümceler aksine hem geçişli hem de geçişsiz eylemlerden biçimlenir (Underhill, 1976: 334; Biktimir, 1986: 61; Knecht 1986: 62; Göksel, 1990:109; Kornfilt, 1997:326; Yavuzarslan, 2004: 3170).

(2) a. __ Okula gelindi (Geçişsiz)

b. __ Kitap okundu (Geçişli)

Kişisiz edilgen tümceler bu özelliği aşağıdaki bölümde ayrıntılı incelenecektir. Ayrıca Türkçe kişisiz edilgen tümceler, “tarafından” öbeğiyle dilbilgisel sonuç vermemektedir (Biktimir, 1986: 60; Knecht, 1986: 41; Göksel, 1990: 112).

(3) a.* Okula Ali tarafından gelindi.

b.* Duvardan çocuk tarafından atlandı.

Buna karşılık Almanca ve Hollandacada “tarafından” öbeği, kişisiz edilgen tümcelerde kısmen kabuledilebilir olarak yer alabilmektedir (Shormani 2015: 28).

(4) a. Es wurde (von allen Teilnehmern) hart gekämpft.

Dolgu Yrd.Ey.-Geç. (tarafından bütün katılımcılar) sert savaş-Edil.

‘Bütün katılımcılar tarafından sert savaşıldı’

b. Dann wurde (von den Kindern) getanzt

Sonra Yrd.Ey.-Geç. (tarafından belir. çocuklar) dans et-Edil.

‘Sonra çocuklar tarafından dans edildi’

(Shormani 2015: 28)

(3)’te görüldüğü gibi Türkçe kişisiz edilgen tümcelerde, “tarafından” öbeğinin görünümü bozuk yapı ortaya çıkarmaktadır ve Almanca ile Hollandaca gibi birkaç dil dışında bu evrensel olarak böyledir (Shormani 2015: 28).

4.2.1. Türkçe Alanyazında Kişisiz Edilgen Tümce Yaklaşımları

Türkçe kişisiz edilgen tümcelerin odak noktasını, bu tümcelerin öznesinin olup olmadığı sorusu oluşturmaktadır. Bu soru çerçevesinde Türkçe için yapılan başlıca çalışmalara değinelim.

Özkaragöz (1986), Türkçe kişisiz edilgen tümcelerin özne konumunda boş bir *dolgubirim* (dummy) öznesinin bulunduğunu ve bu boş dolgubirimin İngilizce ve Hollandacadaki sesbilgisel olarak gerçekleşen dolguların aksine Türkçede sesbilgisel olarak *sıfır* (null) olduğunu iddia eder ve (5)'teki tümceyi ele alır.

(5) __ burada çalışılabilir.

Özkaragöz (1986: 79), (5)'teki tümcenin boş bir dolgubirimin olduğu önerisini Bağıntısal Dilbilgisinin Son 1 kuralına¹⁹ dayandırır.

Biktimir (1986) da Bağıntısal Dilbilgisinden hareketle, Türkçe kişisiz edilgen tümceleri açıklamaya çalışır. Bağıntısal Dilbilgisinin Son 1 kuralından dolayı Özkaragöz (1986) gibi Türkçe kişisiz edilgen tümcelerin özne konumunda boş bir dolgubirimin olduğunu belirtir ve (6)'daki tümceyi ele alır.

(6) __ burada bütün gece dans edildi.

(6)'da özne konumunda var olduğu iddia edilen dolgubirim, bazı sözdizimsel işlemlerin gerekliliğinden dolayı ortaya çıkar. Örneğin, İngilizcedeki *there-yerleştirimi*²⁰ (there-insertion) böyle bir işlemdir (Biktimir, 1986: 61). Ayrıca Biktimir (1986: 60), kişisiz edilgen tümcelerin evrensel olmadığını iddia eder. Buna kanıt olarak da unaccusative eylemlerin bazı dillerde edilgen biçime izin verirken bazı dillerde izin

¹⁹ Her tümcenin öznesi bulunmak durumundadır ama bu özne, bazı dillerde yüzeyde açıkken bazı dillerde yüzeyde kapalıdır.

²⁰ there-yerleştirimi, varlıksal bir tümcenin özne konumuna 'there' dolgusunu yerleştiren işlemdir.

(ib)'deki boşluğa 'there' dolgusu yerleştirilerek (ia) tümcesi elde edilir.

(i) a. There is the book on the table.

b. __ is the book on the table.

Bu işlem, özne konumunda dolgubirimin üretimi olarak incelenir.

vermediğini söyler.²¹ Son olarak Biktimir, Türkçe kişisiz edilgen tümceler, *özgüldüşü* (non-specific) özneye sahip olduklarından ve sadece teklik-3. kişi olarak yorumlandığından dolayı dolgubirimin açık olmadığını dile getirir (1986: 68).

Knecht (1986: 42) ise Türkçe kişisiz edilgen tümceleri incelerken iki özelliğe odaklanır:

a) Kişisiz edilgen tümcelerdeki AÖ'lerin hepsi, *eğik durumludur* (oblique case).

b) Bu eğik durumlu AÖ'lerin hiçbiri, eylemle kişi-sayı uyumuna girmez.

(7)'de verilen tümce bu iki özelliği sergilemektedir.

(7) __ Almanya'ya gidildi.

Knecht (1986), (7)'deki tümceden hareketle Özkaragöz (1986) ve Biktimir (1986) gibi "her tümcenin öznesi olmalıdır" şartından dolayı Türkçe kişisiz edilgen tümcelerinin özne konumunda boş bir dolgubirimin olduğunu belirtir.

Knecht (1986: 41), çekimli kişisiz edilgen tümcelerde eylemin her zaman teklik-3. kişi olduğuna dikkat çekerek iki olasılığı vurgular: Eylem ya teklik-3. kişi dolgusuyla uyuma girer ya da kişisiz edilgen tümcelerde özne yoktur, bunun yerine eylem teklik-3. kişi olarak işaretli biçimde üretilir. Knecht (1986), dolgubirim olasılığını kabul eder.

Özsoy (1990), Türkçe kişisiz edilgen tümceleri, (8a ve b)'den hareketle açıklamaya çalışır.

(8) a. __ senden nefret ediliyor.

b.* sen nefret ediliyorsun.

(8)'de görüldüğü gibi (8a) dilbilgiselken (8b) dilbilgisidışıdır. (8b)'nin dilbilgisidışı sonuç vermesi, edilgen eylemin özne konumunun boş olmasından

²¹ Biktimir (1986), bu iddiasına Türkçe ve Hollandacadan kanıtlar sunar. (i)'de Hollandaca unaccusative eylemlerin edilgen biçimlenmeye izin vermediğini ama (ii)'de Türkçede öznenin insan olduğu sürece unaccusative eylemlerin edilgen biçimlenmeye izin verdiğini dile getirir.

(i) a. *In dit ziekenhuis wordt (er) door de patienten dikwijls gestorven.

'Bu hastanede hastalar tarafından sık sık ölünür'

(Hollandaca)

(ii) Yazın burada boğul-un-ur.

dolayıdır çünkü “sen” AÖ’sü, özne konumuna taşınıp ÇEK’teki uyum tarafından yalın durum biçimbirimini alamamıştır. +dan biçimbirimli AÖ, durum süzgecini memnun ettiği için bu AÖ, özne konumuna taşınmamaktadır. Bundan dolayı bu tümcelerde eylemin öznesi *ADIL* (PRO)’dır (Özsoy 1990: 55).

Aygen (2002), Türkçe kişisiz edilgen tümcelerle ilgili önerisini tümceciklerden hareketle açıklamaya çalışır. Aygen (2002; 120), çekimli dolaysız tümceciğin edilgen tümcenin öznesi olarak meydana gelebileceğini (9)’daki tümcelerden hareketle tartışır.

(9) a. [Biz viskiyi içti] sanıyoruz.

b.* [Biz viskiyi içtik] sanıyoruz.

(9a) ve (9b)’deki zıtlığı, (9a)’da uyumun yokluğuna (9b)’de uyumun varlığına bağlayarak açıklar. (9a) ve (9b)’deki tümceler, (9a)’da içeyerleşmiş tümceciğin öznesi ana tümceye AÖ-taşımaya izin verirken (9b)’de içeyerleşmiş tümceciğin öznesi ana tümceye AÖ-taşımaya izin vermez.

(10) a. Biz_i [t_i viskiyi içti] sanıyoruz.

b.* Biz [t_i viskiyi içtik] sanıyoruz.

(10a)’daki “biz” öznesi, yasal AÖ taşımaya maruz kalırken (10b)’deki “biz” öznesinin taşınımı yasaklanır çünkü tümce, çekimlidir (Aygen 2002: 120).

Bu çıkarımlardan hareketle Aygen (2002), çekimli tümceciklerin işlevsel belirliliğin/durumun eksikliğinden dolayı bu tür tümceciklerin geçişli yapıların öznesi olarak meydana gelebileceğini tartışır.

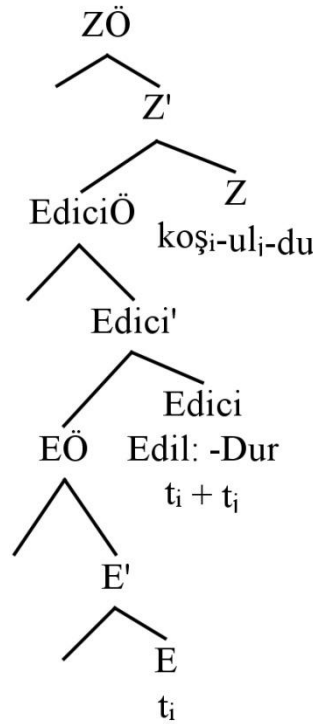
(11) __ [Kürşat geldi] sanılıyor.

Aygen, çekimli tümceciğin edilgen eylemli tümcenin öznesi olarak meydana gelebileceğinden, Türkçe kişisiz edilgen tümcelerin özne konumunda sesbilgisel içeriği olmayan *sıfır dolgu* (null expletive)’nun olabileceğini dile getirir (2002: 121).

Öztürk (2005: 140) ise Türkçede GYİ'nin memnun edilebilmesi için [Gös-ZÖ]'nün yansıtılmasına gerek olmadığını ve bundan dolayı da Türkçe kişisiz edilgen tümcelerde *boş dolgunun* (empty expletive) olmadığını iddia eder. Z başındaki yorumlanamaz GYİ özelliğini, Alexiadou ve Anagnostopoulou (1998)'in “zengin uyum sergileyen dillerde eylem, Z başına taşınarak GYİ'yi memnun edebilir” önerisi çerçevesinde açıklar. (12)'deki yapıyı şu şekilde çözümler.

(12) a. Koşuldu

b.

(12b)'de görüldüğü gibi Öztürk (2005)'in bu önerisi diğer önerilerden farklıdır.

Yukarıda verilen öneriler ikiye ayrılabilir:

a) Kişisiz edilgen tümcenin özne konumunda bir dolgubirim veya ADIL vardır (Özkaragöz 1986, Biktimir 1986, Knecht 1986, Özsoy 1990, Aygen 2002).

b) Kişisiz edilgen tümcenin özne konumunda bir dolgubirim yoktur, “her tümcenin öznesi olmalıdır” şartı eylem taşınımıyla memnun edilir (Öztürk 2005).

Bu önerilerden (a) maddesini savunanlar, “her tümcenin öznesi olmalıdır” şartından dolayı dolgubirim önerisinde bulunmuşlardır. Ama Knecht dışında diğerleri,

eylem üzerindeki teklik-3.kişi özelliğinin nasıl gerçekleştiği üzerinde durmamışlardır. Bu öneriler, kişiyle ilgili olarak sadece öznenin özgül-dışı ve +insan özelliklerine sahip olduğunu dile getirir.

Bu önerilerden (b) maddesini savunan Öztürk ise Türkçede [Gös-ZÖ]'nün yansıtılmadığını kabul eder ama tezimizde [Gös-ZÖ]'nün edilgen tümcede yansıtıldığı düşüncesi önceki bölümde dile getirilmişti. Bundan dolayı [Gös-ZÖ]'nün edilgen tümcede yansıtılıp yansıtılmadığı burada tekrar tartışılmayacaktır. Eylem taşınımıyla GYİ'nin memnun edilebileceği ve bundan dolayı [Gös-ZÖ]'nün yansıtılmasına gerek olmadığı kabul edilse bile bu öneri, kişisiz edilgen tümcenin eylemindeki teklik-3.kişi özelliklerinin nasıl gerçekleştiği üzerinde herhangi bir bilgi sunmaz.

4.2.2. Kişisiz Edilgenliğe Üye Yapısı Temelli Bir Yaklaşım

Kişili edilgen tümce incelenirken [eylem + edilgen biçimbirim]'in sözlükçeden beraber seçildiği önerisiyle edilgen eylemin “edicisiz” yani “dışsal üyesiz” üretildiğine değinilmişti. Daha sonra edilgen eylemin [Tüm-EÖ] konumundaki üyesi, [Gös-ZÖ]'ye taşınarak GYİ'yi memnun ettiği önerilmişti. Şimdi bu öneriler çerçevesinde kişisiz edilgen tümceleri ele alalım.

Kişisiz edilgen tümcenin eylemi “edicisiz” yani “dışsal üyesiz” üretilir. İçsel üye konumunda ise hedef, yer, kaynak rollü üyeler bulunabilir. Bu çerçevede (1)'deki örnekleri (13)'te tekrar ele alalım.

(13) a. Gidil- E 1

AÖ

Hedef

‘Ankara’ya gidildi.’

b. Oturul- E 1

AÖ

Yer

‘İstanbul’da oturuluyor’

c. İnıl- E 1

AÖ

Kaynak

‘Otobüsten inilecek’

(13a, b ve c)’deki edilgen eylemler sadece bir üyeye sahiptir. (13)’teki bu eylemlerden biçimlenen tümcelerden hareketle kişisiz edilgen tümcelerin üretilmesi için üç olasılık ortaya çıkmaktadır. Bu olasılıkları, soru şeklinde sunacak olursak;

a) (13a, b ve c)’de görülen edilgen eylemlerin içsel üyeleri, kişisiz edilgen tümcelerin öznesi olabilir mi?

b) Üretici Dilbilgisinin GYİ’si, Türkçe kişisiz edilgen tümcelerde işlememekte midir yani bu tümcelerde özne yok mudur?

c) Türkçe kişisiz edilgen tümcelerin özne konumunda sesbilgisel içeriği olmayan bir birim mi vardır?

Şimdi tartışılanların odak noktasını sırasıyla ele alıp değerlendirelim.

Birinci olasılık (a), eğik durumlu AÖ’lerin kişisiz edilgen tümcelerin öznesi olabilme ihtimalini sunar. Türkçede öznelerin iki temel özelliği bulunmaktadır: Birincisi Türkçede özneler, yalın durum işaretlidir. Bu çerçevede (14)’e bakalım.

(14) Eve gelindi.

(14)’teki “ev” AÖ’sü, yalın değil yönelme durumudur bundan dolayı ikinci bir durum (yalın durum) işaretlenemeyeceği için öznenin yalın durum ihtiyacını karşılayamaz.

İkincisi Türkçede özneler, eylemle kişi-sayı uyumuna girer ama (15)'te görüldüğü gibi kişisiz edilgen tümcelerin içsel üyeleri, eylemle kişi-sayı uyumuna giremediği için Z başının yorumlanamaz kişi ve sayı özelliklerini değerli hâle getiremez.

(15) a.* Bana gelindim

b.* Sana gelindin

c.* Bize gelindik

d.* Size gelindiniz.

Bu iki özellikten hareketle, Türkçe kişisiz edilgen tümcelerdeki içsel üyelerin özne olma yeterliliğine sahip olmadığı sonucuna varılabilir (Knecht 1985: 42, Kornfilt 1997: 324). Yani bu üyeler, kişisiz edilgen tümcelerin GYİ özelliğini memnun edemez.

Türkçenin aksine Rusça, İzlandaca ve Almanca, yalın durumlu öznenin yanı sıra eğik durumlu ve eylemle kişi sayı uyumuna girmeyen özneye sahiptir (Zaenen, Maling ve Thráinsson 1985, Eythórsson 2008, Woolford 2006, Bailyn 2012)²².

(16) þeim var hjálpað

Onlar-Yön. Yrd.Ey-Geç.3-kişi yardım et.-Edil.

‘Onlara yardım edildi’

(Zaenen, Maling ve Thráinsson 1985: 99)

(16)'daki İzlandaca örnekte özne, eğik durumludur ve eylemle kişi sayı uyumuna girmemiştir. İzlandacada eğik durumlu özne olduğunda eylem, daima teklik-3.kişi çekimindedir. Ama yalın durumlu özne olduğunda eylem, AÖ ile kişi-sayı uyumuna girmektedir (Zaenen, Maling ve Thráinsson 1985: 99, Eythórsson 2008: 176).

²² Rusça, Almanca ve İzlandacada yönelme durumlu AÖ'nün özne olarak değerlendirilmesindeki ölçüt, bu AÖ'nün yardımcı eylemin solunda bulunması ve Gös-ZÖ konumunu doldurmasına dayalıdır.

İkinci olasılık (b), Üretici Dilbilgisindeki GYİ'nin Türkçe kişisiz edilgen tümcelerde işlememe yani bu tümcelerde öznenin olmama ihtimalini sunar. Bu olasılığa iki şekilde cevap verilebilir:

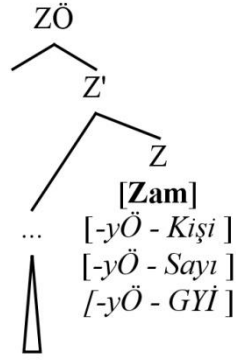
Türkçenin bütün temel tümce tiplerinde hatta edilgen tümcenin iki alt tipinden kişili edilgen tümcede bile GYİ işlemekteyken yani özne varken kişisiz edilgen tümcelerde GYİ işlememektedir, özne yoktur iddiası Türkçede büyük bir farklılık ortaya çıkarmaktadır. Bundan dolayı, Türkçede GYİ'nin işlediği varsayımı, Türkçenin temel tümce tiplerine uygunluk açısından daha tutarlıdır. İkincisi, eğer Türkçe kişisiz edilgen tümcelerde GYİ, işlemiyorsa ve [Gös-ZÖ] konumunda herhangi bir birim yoksa zaman başındaki -yÖ özellikler (kişi, sayı ve GYİ), yorumlanamaz yani değersiz olarak kalır. Zaman başındaki bu özellikler değerli hâle getirilmediği için Tam Yorumlama İlkesi memnun edilmemiş olur ve türetim çarpışır. Sonuç olarak da dilbilgisidışı tümce ortaya çıkar.

Bu iki özellikten dolayı, Türkçe kişisiz edilgen tümcelerde GYİ'nin işlediği, öznenin var olduğu sonucuna ulaşılabilir.

Türkçenin aksine GYİ'nin memnun edilmediği diller de bulunmaktadır. Bobaljik ve Wurmbrand (2005), Almancada GYİ'nin zayıf özellikli olduğundan dolayı *alan donma etkileri* (scope freezing effects) analizinde yalın durumun uzaktan eşlenerek yerinde kaldığını ve [Gös-ZÖ] konumunda herhangi bir birimin bulunmadığını iddia ederek Almancada GYİ'nin memnun edilmediğini tartışırlar.

Üçüncü olasılık (c), Türkçe kişisiz edilgen tümcelerin özne konumunda sesbilgisel içeriği olmayan bir birimin olabilme ihtimalini sunar. Bu olasılık, diğer iki olasılığa göre daha güçlü görünmektedir. Bu olasılığın güçlü olduğuna kanıt, (17)'de görülen Z başındaki yorumlanamaz özelliklerden gelir.

(17)

(17) çerçevesinde Chomsky (1995), Z başında -yÖ özelliklerinin bulunduğunu dile getirerek türetimin çakışabilmesi/dilbilgisel olabilmesi için bu özelliklerin değerlendirilmesi gerektiğini yani bir birimle, Z başının uyuşum ilişkisine girmesi gerektiğini belirtir. Eğer Z başı, -yÖ özelliklerini değerlendirebilmek için bir birimle uyuşum ilişkisine girmezse Z başının -yÖ'leri değerlendirilemeyeceği/silinmeyeceği için türetim çarpışır ve dilbilgisidışı tümce meydana gelir. Ama (18)'deki Türkçe kişisiz edilgen tümcelere baktığımızda bu tümceler dilbilgiseldir.

(18) a. __ Ali'yle konuşuldu.

b. __ Dağın zirvesine ulaşılmış.

(18a ve b)'deki kişisiz edilgen tümcelerin dilbilgisel olması, bize Z başındaki -yÖ'lerinin (kişi, sayı ve GYİ) bir birimle eşlenerek değerli hâle geldiğini gösterir. Kişisiz edilgen tümcelerdeki eğik durumlu üyelerin Z başındaki -yÖ'leri değerlendiremediği daha önce kabul edildiğinden dolayı, bu özellikleri değerlendirebilecek tek birim, sesbilgisel içeriği olmayan boş kategoridir. Bu boş kategori, *dolgu adılı* (expletive pro) olarak düşünülebilir. Bailyn de yukarıda sunulan (b) ve (c)'deki özellikleri, Rusça kişisiz edilgen tümceler için sunar ve değerlendirir. Rusça kişisiz edilgen tümcenin eylemindeki uyumdan hareketle, bu tümcelerde sesbilgisel ve anlamsal içeriğe sahip olmayan boş bir dolgu adılının olduğunu iddia eder (Bailyn 2012: 118).

Şimdi Türkçe kişisiz edilgen tümcelerdeki dolgu adının özelliklerini ortaya koymaya çalışalım.

4.2.3. Kişisiz Edilgen Tümcelerdeki Dolgu Adının Özellikleri

Birincisi, Türkçe kişisiz edilgen tümcelerdeki dolgu adının en temel özelliği, (19)'da görüldüğü gibi sesbilgisel herhangi bir içeriğe sahip olmamasıdır.

(19) Dolgu adılı koşuldu.

(19)'da görüldüğü gibi Türkçede sesbilgisel içeriğe sahip olmayan dolgu adının aksine dolguların en temel özelliği, anlamsal içeriğe sahip olmayıp sesbilgisel içeriğe sahip olmalarıdır ama gözlemlediğimiz bu durumun sadece Türkçeye özgü olmadığı Almanca'nın da bu tür örüntüye sahip olduğu kimi araştırmalarda kabul edilmiştir.

Hofherr, Almancada 'werden' yardımcı eylemiyle biçimlenen kişisiz edilgen tümce­lerin özne konumunda, boş dolgu adılı bulunduğunu iddia eder (1999: 48, 2000: 2).

(20) a. Hier wird e gebaut

Burada Yrd.Ey. 3.kişi dolgu adılı inşa et.-Edil.

'Burada inşa edilir'

(19)'daki Türkçe ve (20)'deki Almanca örneklerden hareketle, kişisiz edilgen tümce­lerin özne konumunda dolgu adının bulunabileceği sonucuna ulaşılabilir.

Kişisiz edilgen tümcelerdeki dolgu adının bir diğer özelliği de bu birimin ne *adil* (pro) ne de *ADIL* (PRO) olmasıdır.

ADIL, denetleme yapılarındaki çekimsiz eylemlerin özne konumunda üretilir (Uzun 2000: 271).

(21) Ali [*ADIL* sınavı geçmek] istiyor.

(21)'de görüldüğü gibi ADIL, sadece uyumun gerçekleşmediği tümceciklerde meydana gelir ama kişisiz edilgen tümcelerin özne konumunda üretildiği varsayılan dolgu adılı için durum farklıdır.

(22) Dolgu adılı sabaha kadar ağlandı.

(22)'de görüldüğü gibi dolgu adılı, eylemi tam çekimli tümcelerde meydana gelir. Bundan dolayı Özsoy (1990)'ın Türkçe ve Šereikaitė (2017: 231)'in Litvanca için önerdiği kişisiz edilgen tümcelerin özne konumunda ADIL vardır yaklaşımları tartışmaya açıktır.

Adıl ise sıfır özne düşüren dillerde kişi-sayı özellikleri bakımından biçimbilimsel olarak eylemde işaretlenir ve bu adıl, AÖ öznesinin bütün özelliklerine sahiptir fakat sesbilgisel olarak boştur. Ayrıca bu adıl, eylemde kişi-sayı paradigmasının tamamını sergiler (*Kısmi sıfır özneli diller* ise (Partial null subject languages) bazı kişilerde adıl düşürümüne izin verirken bazılarında vermez) (D'Alessandro 2015: 204).

(23) a. adıl iki litre su içtim.

b. adıl iki litre su içtin.

c. adıl iki litre su içti.

d. adıl iki litre su içtik.

e. adıl iki litre su içtiniz.

f. adıl iki litre su içtiler.

(23)'teki adıl örüntüsüne karşıt olarak dolgu adılı, sadece teklik-3.kişi özellikleriyle üretilir.

(24) a.* dolgu adılı dağa çıkıldım

b.* dolgu adılı dağa çıkıldın

c. dolgu adılı dağa çıkıldı

d.* dolgu adılı dağa çıkıldık

e.* dolgu adılı dağa çıkıldınız

f. *dolgu adılı dağa çıkıldılar.

Bu özelliklerden dolayı kişisiz edilgen tümcelerin özne konumundaki birim, ne adıl ne de ADILdır.

Kişisiz edilgen tümcelerdeki dolgu adılının bir diğer özelliği, ϕ -özellikleridir. Türkçe kişisiz edilgen tümcelerdeki dolgu adılı, ‘kişi’ özelliği bakımından sadece 3. kişiye ve ‘sayı’ özelliği bakımından sadece ‘tekil’ sayıya izin verir. Bu çerçevede (24)’ü (25)’te tekrar ele alalım.

(25) a.* dolgu adılı dağa çıkıldım

b.* dolgu adılı dağa çıkıldın

c. dolgu adılı dağa çıkıldı

d.* dolgu adılı dağa çıkıldık

e.* dolgu adılı dağa çıkıldınız

f. *dolgu adılı dağa çıkıldılar.

(25)’te kişisiz edilgen tümcelerin özne konumundaki dolgu adılının sadece teklik-3.kişiyile çekimlenmesi, yalnızca Türkçeye özgü değildir; Arapça ve İzlandacadaki kişisiz edilgen tümcelerin özne konumundaki dolgu adılı da sadece teklik-3.kişiyile çekimlenir.

(26) a. Hér er _____ dansað.

Burada Yrd.Ey.-3.kişi dolgu adılı dans et-Edil.

‘Burada dans edildi.’

(Sigurðsson ve Egerland 2009: 197)

(27) a. yu-ntaðaru hunaa

3.Edil.-bekle- burada

‘Burada beklenir.’

b. *t-u-ntağaru hunaa

2.Edil.-bekle- burada

‘* Burada beklenirsin.’

c. *ʔ-u-ntağaru hunaa

1.Edil.-bekle- burada

‘* Burada beklenirim.’

(Shormani 2015: 15)

(25) Türkçe, (26) İzlandaca ve (27) Arapça kişisiz edilgen tümcelerin özne konumundaki birimin sadece teklik-3.kişi çekimine izin verdiği görülür.

Holmberg (2005), dolgu adılının kişi ve sayı özelliklerini sözlükçeden içsel olarak değerli şekilde getirdiğini iddia eder. Bu çerçevede, Türkçe kişisiz edilgen tümcelerdeki dolgu adılının da kişi ve sayı özelliklerini sözlükçeden içsel olarak değerli şekilde getirdiğine ulaşılabilir.

Dolgu adılının ele alınan son özelliği ise “durum”dur. Chomsky (1995, 2000)’in İngilizcedeki there-dolgu adılının Gös-ZÖ konumunda üretildiğini kabul ettiği gibi biz de Türkçe kişisiz edilgen tümcede varlığını kabul ettiğimiz dolgu adılının aynı yerde yani Gös- ZÖ konumunda üretildiğini varsayıyoruz. Bu konum, konusal rol konumu değil, bir durum konumudur. MP’de durum, uyuşum aracılığıyla değerli hâle getirildiği için dolgu adılının [Gös-ZÖ] konumunda değerli hâle gelebileceği tek durum, yalın durumdur. Yani dolgu adılının içsel olarak değersiz yalın durumla türetime girdiği düşünülebilir.

Sonuç olarak, Türkçe kişisiz edilgen tümcelerdeki dolgu adılının türetime girerken değerli/yorumlanabilir ϕ -özelliklerine ve değersiz/yorumlanamaz durum özelliğine sahip olduğuna ulaşılabilir.

4.2.4. Kişisiz Edilgen Tümcelerdeki Z Başının Özellikleri

Chomsky (1995, 2000), Z başında +yÖ zaman ve -yÖ kişi, sayı ve GYİ'nin olduğunu söylemektedir. Biz, Türkçe kişisiz edilgen tuncelerde de aynı özelliklerin var olduğunu düşüncesindeyiz. Bu özelliklerin neler olduğunu ayrıntılı biçimde ele alıp inceleyelim.

Türkçe kişisiz edilgen tuncelerdeki Z başının kişi ve sayı özellikleri yorumlanamazdır, bundan dolayı tuncenin dilbilgisel olabilmesi için Z başının bir birimle uyum ilişkisine girerek yorumlanabilir hâle gelmesi gerekmektedir. Türkçe kişisiz edilgen tuncelerdeki Z başının kişi ve sayı özellikleri daima teklik-3.kişidir. Bu çerçevede (24)'ü (28)'de tekrar ele alalım.

(28) a.* dolgu adılı dağa çıkıldım

b.* dolgu adılı dağa çıkıldın

c. dolgu adılı dağa çıkıldı

d.* dolgu adılı dağa çıkıldık

e.* dolgu adılı dağa çıkıldınız

f. *dolgu adılı dağa çıkıldılar.

(28)'den hareketle Türkçe kişisiz edilgen tuncelerdeki Z başının yorumlanamaz kişi ve sayı özelliklerinin teklik-3.kişi özelliklerine sahip olan bir adsıyla uyuma girdiği sonucuna ulaşılabilir.

Türkçe kişisiz edilgen tuncelerdeki Z başının diğer bir -yÖ'sü, GYİ'dir. Chomsky (1995, 2000), GYİ'nin iki yolla memnun edilebileceğini söyler:

a) XÖ-taşıma: [Gös-eÖ]'de üretilen dışsal üye, [Gös-ZÖ]'ye taşınarak Z başının yorumlanamaz GYİ özelliğini değerlendirir.

b) XÖ-birleştirme: Bu birleşme işlemi, [Gös-ZÖ] konumunda dolgular tarafından gerçekleştirilir. (29), bunu örneklendirir.

(29) There was elected an unpopular candidate

Dolgu Yrd.Ey-Geç. seçil-Edil. bir popüler olmayan aday

‘Popüler olmayan bir aday seçildi.’

(Chomsky 2000: 123)

(29)’daki dolgu adlı, herhangi bir taşıma işlemi gerçekleştirilmeden [Gös-ZÖ] konumunda üretilir ve Z' ile birleşir. Bu birleşme sonucunda Z başının yorumlanamaz GYİ özelliği memnun edilir. Ayrıca, XÖ-birleştirme, herhangi bir taşıma işlemine maruz kalmadığından dolayı XÖ-taşıma işleminden daha maliyetsizdir.

Bu çözümlene çerçevesinde, Türkçe kişisiz edilgen tümcelerinin özne konumundaki birim dolgu adlı olarak varsayıldığında, bu birimin [Gös-ZÖ]’ye XÖ-taşımayla değil [Gös-ZÖ]’de XÖ-birleşmeyle meydana geldiği sonucuna ulaşılabilir.

4.2.5. Kişisiz Edilgen Tümcelerinin Türetimi

Kişisiz edilgen tümcelerinin kişili edilgen tümcelerinin aksine hem geçişli hem de geçişsiz eylemlerden biçimlendiğine değinilmişti. Şimdi bu iki biçimlenmeyi ayrı ayrı ele alalım.

4.2.5.1. Geçişsiz Eylemlerden Biçimlenen Kişisiz Edilgen Tümceler

Kornfilt, geçişsiz eylemlerden biçimlenen kişisiz edilgenleri üyeli (-a, -da, -dan durumlu AÖ’ler) ve üyesiz (unergative (özneli geçişsiz) eylemlerden biçimlenen edilgenler) olarak ikiye ayırır (1997: 324). İlk olarak üyeli kişisiz edilgen tümcelerinin türetimini ele alalım.

(30) a. dolgu adlı ata binildi

b. dolgu adlı Ankara’da oturuluyor.

c. dolgu adlı köpekten korkuldu.

(31)’de türetimi aynı işleyen tümcelerden (31a)’yı MP’ye göre inceleyelim.

(32) a. dolgu adılı ata binildi

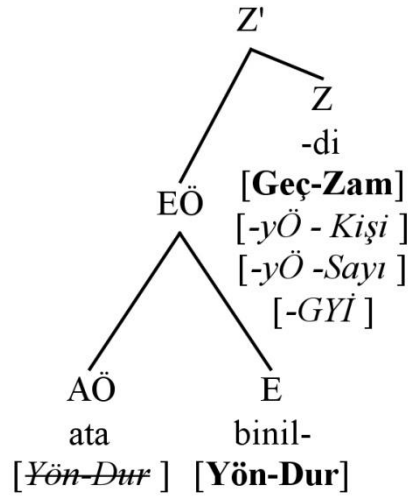
b. SD = {dolgu adılı, ata, binil-, Z}

c. S = { dolgu adılı1, ata1, binil-1, Z1 }

Bu birimler, sayıktan seçildikten sonra birleşme ve uyuşum işlemlerine maruz kalır.

İlk olarak “ata” AÖ’sü, edilgen eylemin tümleci konumunda üretilir ve edilgen eylemle birleşir. Daha sonra eylem tarafından hem rolü atanır hem de durumu yetkilendirilir. Bu birleşme sonucunda, “ata binil-” EÖ’sü oluşur. EÖ yansımasının üzerinde işlevsel Z başı bulunur, bundan dolayı EÖ, Z başıyla birleşerek (33)’teki konfigürasyonu oluşturur.

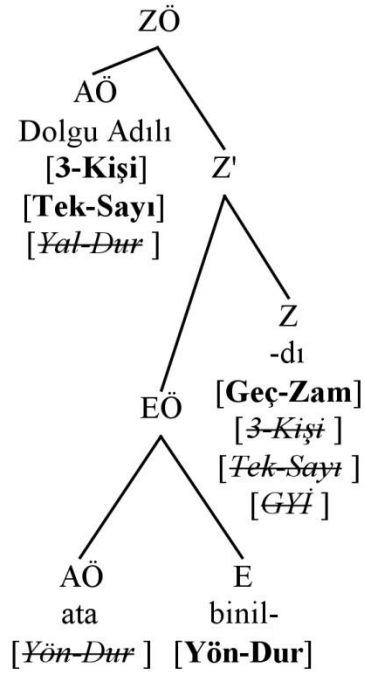
(33)

Bu aşamada Z sondasının yorumlanamaz ϕ ve GYİ özelliklerini değerlendirebilecek bir birim gerekmektedir. Bu birim, dolgu adılıdır. Dolgu adılı, [Gös-ZÖ]'de birleşme özelliğinden dolayı Z' ile birleşir ve Z sondasıyla uyuşum ilişkisine girer. Dolgu adılı, türetime teklik-3.kişi ve yorumlanamaz yalın durum özelliğiyle girdiği için Z sondasının yorumlanamaz kişi ve sayı özelliklerini değerli hâle getirir. Dolgu adılının [Gös-ZÖ]'de birleşmesiyle de Z sondasının yorumlanamaz GYİ

özelliği memnun edilir. Aynı şekilde, Z sondası da dolgu adının yorumlanamaz yalın durum özelliğini yetkilendirir.

(34)

Bu işlemlerin sonunda, bütün yorumlanamaz özellikler silinip değerli hâle geldiği için kişisiz edilgen tümce dilbilgisel olarak meydana gelir.

Şimdi de üyesiz kişisiz edilgen tümcelerin türetimini ele alalım.

(35) a. dolgu adılı koşuldu.

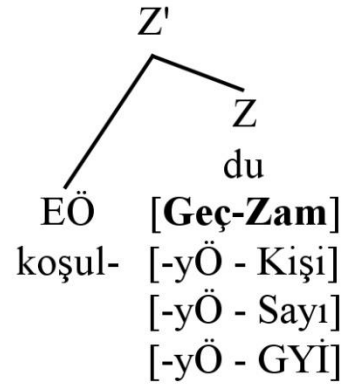
b. SD = {dolgu adılı, koşul-, Z}

c. S = { dolgu adılı1, koşul-1, Z1 }

Bu birimler, sayıdan seçilerek birleşme ve uyuşum işlemlerine maruz kalır.

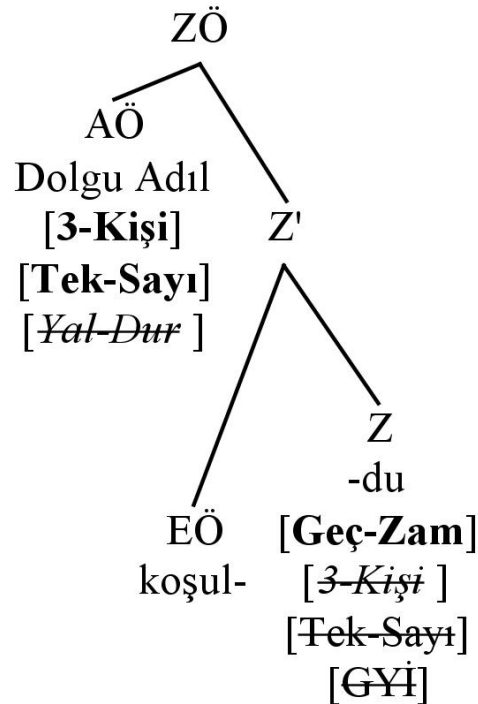
“koşul-” eylemi, EÖ’yü oluşturur. EÖ ve Z başının birleşmesiyle Z' yansıması meydana gelir ve (36)’daki konfigürasyon oluşur.

(36)

Bu aşamada Z sondasının yorumlanamaz ϕ ve GYİ özelliklerini değerli hâle getirebilecek bir birim gerekmektedir. Bu birim, dolgu adılıdır. Dolgu adılı, [Gös-ZÖ]'de birleşme özelliğinden dolayı Z' ile birleşir ve Z sondasıyla uyuşum ilişkisine girer. Dolgu adılı, türetime teklik-3.kişi ve yorumlanamaz yalın durum özelliğiyle girdiği için Z sondasının yorumlanamaz kişi ve sayı özelliklerini değerli hâle getirir. Dolgu adılının [Gös-ZÖ]'de birleşmesiyle de Z sondasının yorumlanamaz GYİ özelliği memnun edilir. Aynı şekilde, Z sondası da dolgu adılının yorumlanamaz yalın durum özelliğini yetkilendirir.

(37)

Bütün yorumlanamaz özellikler silinerek Tam Yorumlama İlkesi memnun edildiği için kişisiz edilgen tümcenin türetimi tamamlanmış olur.

4.2.5.2. Geçişli Eylemlerden Biçimlenen Kişisiz Edilgen Tümceler

Türkçede *çıplak nesne* (bare object) içeren EÖ'lerle ilgili olarak alanyazında iki görüş, bulunmaktadır. Bunlardan ilki, çıplak nesnelerin *baş geçişimi* (head incorporation) sergilediğini savunanlar; ikincisi ise bu nesnelerin baş geçişimi değil *yarı geçişim* (pseudo incorporation) olduğunu savunanlar (Özgen 2015: 77).

Eylem-önü çıplak nesnelere, kendi sözdizimsel özelliklerine sahip olmadığından biçimbilimsel durum işaretlenemezler. Bu nesnelere, ne özgül ne belirli ne de sayı özelliklerine sahiptir. Bundan dolayı çıplak AÖ'ler, eylemle bitişik bir birim olarak yorumlanır (Öztürk 2005: 34).

Biçimbilimsel durum işaretli nesne ile çıplak nesne arasındaki sözdizimsel farklılıkları göstermek için aşağıdaki testler kullanılır (Öztürk 2005: 34-37).

Birinci test: Türkçede eylem-önü konumu, odak konumudur ve odaklanan kurucular, (38a ve 38b)'de görüldüğü gibi odaklanmayan kurucularla yer değiştirebilir ancak (38c ve 38d)'de görüldüğü gibi eylem-önü çıplak adlar, odaklanan kurucularla yer değiştiremez.

(38) a. Fatoş dün kitab-ı okudu.

b. Dün kitab-ı Fatoş okudu.

c. Fatoş dün kitap okudu.

d. *Dün kitap Fatoş okudu.

İkinci test: (39d)'de görüldüğü gibi çıplak adlar *konulaştırma* (topicalization) işlemine maruz kalmazken (39b)'de görüldüğü gibi biçimbilimsel durum işaretli adlar, konulaştırılabilir.

(39) a. Bebekten et-i aldım.

b. Et-i bebekten aldım.

c. Bebekten et aldım.

d. *Et bebek-ten aldım.

Üçüncü test: (40a)'da görüldüğü gibi belirteçler, durum işaretli ad ve eylem arasına girebilir ancak (40c)'de görüldüğü gibi çıplak ad ve eylem arasına giremez.

(40) a. Ali kitab-ı hızlı hızlı okudu.

b. Ali hızlı hızlı kitab-ı okudu.

c. Ali kitap * hızlı hızlı okudu.

d. Ali hızlı hızlı kitap okudu.

Dördüncü test: Çıplak adlar, (41a)'da görüldüğü gibi eylemin sağına taşınmazken durum işaretli adlar, (40b)'de görüldüğü gibi taşınabilir. Ancak çıplak adların eylemin sağına bulunabileceğini savunan çalışmalar da bulunmaktadır (İşsever 2007).

(41) a. *Ali okudu kitap.

b. Ali okudu kitab-ı.

Beşinci test: (42a ve 42b)'de görüldüğü gibi *türetilmemiş niteleyiciler*²³ (non-derived modifiers) eylem-önünde meydana gelirken bu niteleyiciler, (42c ve 42d)'de görüldüğü gibi çıplak ad+eylemden önce gelmektedir.

(42) a. Ali kitab-ı hızlı okudu.

b. *Ali hızlı kitab-ı okudu.

c. Ali hızlı kitap okudu.

d. *Ali kitap hızlı okudu.

²³ Sadece eylem önünde bulunabilen ve +ca biçim birimiyle türetilmeyen niteleyiciler.

Yukarıdaki testlerden hareketle, durum işaretli olmayan çıplak adların doğrudan eylem önünde meydana geldiği ve taşımaya izin vermediği yani yerinde kaldığı sonuçlarına ulaşılabilir.

Bu çerçevede, (43a)'daki kişisiz edilgen tümcenin türetimini inceleyelim.

(43) a. dolgu adılı hızlı hızlı kitap okundu.

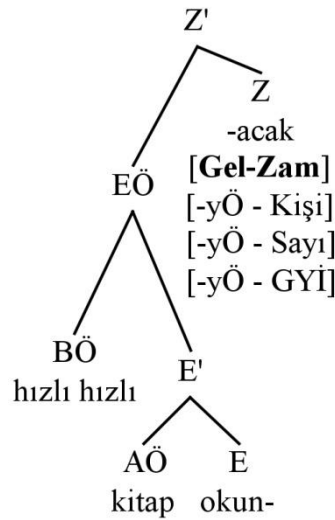
b. SD = {dolgu adılı, hızlı hızlı, kitap okun- Z}

c. S = { dolgu adılı1, hızlı hızlı1, kitap okun-1, Z1 }

Bu birimler, sayaçtan seçilerek birleşme ve uyuşum işlemlerine maruz kalır.

Öncelikle çıplak “kitap” adı, E° ile birleşik şekilde sözlükçeden seçilir ve daha sonra “hızlı hızlı” belirteci, EÖ aşamasında “kitap okun-” biçimiyle birleşir. Daha sonra EÖ ile Z başının birleşmesiyle Z' yansıması meydana gelir ve (44)'teki konfigürasyon oluşur.

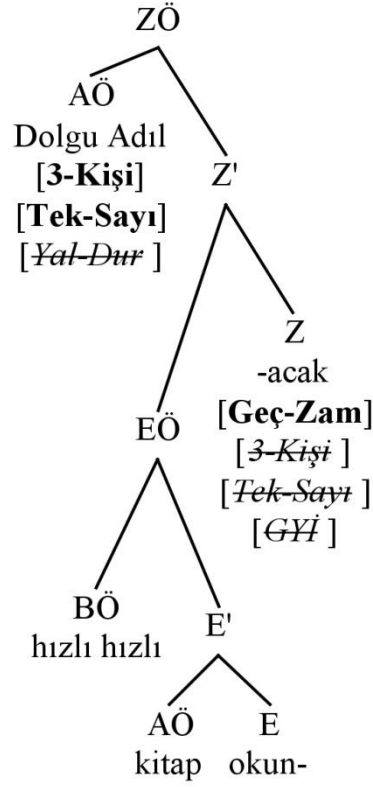
(44)

Bu aşamada Z sondasının yorumlanamaz ϕ ve GYİ özelliklerini değerli hâle getirebilecek bir birim gerekmektedir. Bu birim, çıplak kitap AÖ'sü değil dolgu adılıdır. Dolgu adılı, [Gös-ZÖ]'de birleşme özelliğinden dolayı Z' ile birleşir ve Z sondasıyla uyuşum ilişkisine girer. Dolgu adılı, türetime sadece teklik-3.kişi ve yorumlanamaz yalın durum özelliğiyle girer ve Z sondasının yorumlanamaz kişi ve sayı

özelliklerini değerli hâle getirir. Dolgu adının [Gös-ZÖ]'de birleşmesiyle de Z sondasının yorumlanamaz GYİ özelliği memnun edilir. Aynı şekilde, Z sondası da dolgu adının yorumlanamaz yalın durum özelliğini yetkilendirir ve böylece (45)'teki yapı meydana gelir.

(45)

Bütün yorumlanamaz özellikler silinerek Tam Yorumlama İlkesi memnun edildiği için çıplak nesneli kişisiz edilgen tümcenin türetimi tamamlanmış olur.

5. SONUÇ

Bu tez çalışmasında, Türkçe kişili ve kişisiz edilgen tümcelerin sözdizimsel özellikleri belirlenmeye çalışılmıştır. İlk olarak, genel alanyazında daha sonra Türkçe alanyazında edilgen tümce yaklaşımları tartışılmış ve bu tartışmalarda kavramsal açıdan güçlü olan özelliklerden de bu tezde yararlanılmıştır. Bu çalışmada, üye yapısı temelli ve özellik eşleme yaklaşımlarıyla Türkçe edilgen tümceler açıklanmaya çalışılmıştır.

Bu çalışma, araştırma soruları bölümünde sunulduğu gibi şu sorulara yanıt bulmayı amaçlamıştır:

(i) Türkçe edilgen tümcelerin sözdizimsel konfigürasyonunda edilgen/çatı yansımalarına gerek var mıdır veya bu yansımalar olmaksızın Türkçe edilgen tümcelerin sözdizimsel yapısı çözümlenebilir mi?

(ii) Türkçe kişili edilgen tümcelerin özne konumunda hangi özellikli birimler bulunabilmektedir?

(iii) Türkçe kişili edilgen tümcelerdeki “tarafından” öbeği, üye midir eklenti midir? “tarafından” öbeğinin tümlecine konusal rol nasıl atanmaktadır?

(iv) Türkçe kişisiz edilgen tümcelerin özne konumunda herhangi bir birim bulunmakta mıdır ve bu tümcelerin Z başındaki değersiz özellikler, yorumlarını nasıl kazanmaktadır?

Tezde bu soruların sonuçlarına şu şekilde ulaşılmıştır:

(i) Üye yapısı temelli yaklaşım benimsenerek Türkçe edilgen tümcelerde çatı/edilgen yansımalarının olmadığı kanısına varılmıştır yani Türkçe edilgen tümceler, çatı/edilgen yansımaları olmadan da çözümlenebilmektedir. Bu yaklaşım, daha minimalist gerçekler sunar çünkü edilgen tümcenin üretilebilmesi için sadece EÖ ve ZÖ yansımaları yeterlidir.

(ii) Minimalist gerçeklerle çelişkili olan edilgen biçimbirimin rol ve durum emdiği yaklaşımları geçersiz kılınmış ve edilgen biçimbirimin bir üye olmadığına ulaşılmıştır.

(iii) Tek üyeli edilgen tümcelerın özne konumuna sadece konu ve etkilenen rollü üyeler taşınabilirken içsel duruma sahip olan hedef ve kaynak rollü üyeler, bu konuma taşınmamaktadır.

(iv) Çağdaş Türkçede çift üyeli edilgen tümcelerın özne konumunda asimetrik bir görünüm vardır yani konu ve etkilenen rollü üyeler, özne konumuna taşınabilirken hedef rollü üyeler özne konumuna taşınmamaktadır.

(v) Türkçe kişili edilgen tümcelerdeki “tarafından” öbeğinin eklenti olduğu gönderge bağlama, işteşlik adılı bağlama ve özne yönelimli belirteç testleriyle kanıtlanmıştır.

(vi) “tarafından” öbeği, anlamsal olarak boş değildir ve ilgeçlerin de konusal rol atayabilme yeteneğinden dolayı “tarafından” öbeği, tümlecine edici konusal rolünü atamaktadır.

(vii) Kişisiz edilgen tümcelerın Z başındaki yorumlanamaz özelliklerden hareketle bu tümcelerın özne konumunda, içsel olarak yorumlanabilir teklik-3. kişi ve yorumlanamaz yalın durum özellikleriyle [Gös-ZÖ] konumunda üretilen bir dolgu adılının olduğuna ulaşılmıştır.

(viii) Kişisiz edilgen tümcelerdeki dolgu adılı ve Z başı, uyuşum işlemine girerek birbirlerinin yorumlanamaz özelliklerini değerlendirirler ve bu işlemler sonucunda, Türkçe kişisiz edilgen tümcelerın nasıl üretildiği ortaya konmuştur.

(ix) Türkçe kişisiz edilgen tümcelerın içsel durumlu AÖ’leri, bu tümcelerın öznesi olma özelliklerini sergileyememektedirler.

(x) Kişisiz edilgen tümceler kişisiz değildir; bu tümcelerın kişisi, teklik-3.kişi özellikli dolgu adılıdır.

KAYNAKÇA

- Åfarli, Tor A. (1989). *Passive in Norwegian and in English*. *Linguistic Inquiry*, 20.1, ps 101-108.
- Åfarli, Tor A. (2006). *Passive and argument structure*, In W. Abraham and E. Leiss (eds.), *Passivization and typology: form and function*. John Benjamins, 373-382.
- Alexiadou, Artemis, Anagnostopoulou, Elena. (1998). *Parameterizing AGR: Word Order, V-Movement and EPP-Checking*, *Natural Language and Linguistic Theory* 16, 491-539.
- Angelopoulos, N., Collins, C., Terzi. A. (2020). *Greek and English passives, and the role of by-phrases*, *Glossa: a journal of general linguistics* 5(1): 90. 1–29.
- Aydın, Ö. (2007). *Yarım Asırdır Chomsky*, Yayınlanmamış Yazı.
- Aygen, G. (2002). *Finiteness, Case and Clausal Architecture*. Doctoral Dissertation, Harvard University.
- Bailyn, J. F. (2012). *The syntax of Russian*, Cambridge, Birleşik Krallık: Cambridge University Press.
- Baker, M., Johnson, K. and Roberts, I. (1989), *Passive arguments raised*, *Linguistic Inquiry* 20:2, 219–251.
- Biktimir, T. (1986). *Impersonal passives and –ArAk constructions in Turkish*, *Studies in Turkish Linguistics*, D. I. Slobin and K. Zimmer (eds.), John Benjamins, 53-76
- Bobaljik, J. D. and Wurmbrand, S. (2005). *The domain of agreement*. *NLLT* 23:809-865.
- Bruening, B. (2011). *Pseudopassives, Expletive Passives, and Locative Inversion*, ms., University of Delaware, available at: udel.edu/~bruening/Downloads/PseudopassArticle1.pdf
- Bruening, B. (2013). *By Phrases in Passives and Nominals*. *Syntax* 16, 1-41.

- Burzio, L. (1986). *Italian Syntax: A Government-Binding Approach*, Dordrecht: Reidel.
- Carnie, A. (2013). *Syntax: A Generative introduction*, USA: Blackwell Publishing.
- Carstens, V. (2000). *Concord in minimalist theory*, *Linguistic Inquiry* 31, 319-355.
- Chomsky, N. (1981). *Lectures on Government and Binding*. Foris, Dordrecht
- Chomsky, N. and Lasnik, H. (1993). *The theory of principle and parameters*. In J. Jacobs, A. von Stechow, W. Sternefeld and T. Vennemann, eds., *Syntax: An international handbook of contemporary research*. Berlin: de Gruyter.
- Chomsky, N. (1993). *A minimalist program for linguistic theory*, *The View from Building 20*. MIT Press, 1-52.
- Chomsky, N. (1995). *The Minimalist Program*, MIT Press, Cambridge.
- Chomsky, N. (2000). *Minimalist inquiries*, In R. Martin, D. Michaels and J. Uriagereka (eds): *Step by step: Essays on Minimalist Syntax in honor of Howard Lasnik*, Cambridge: MIT Press, 89-155.
- Collins, C. (2004). *A smuggling approach to passive in English*, *Syntax* 8:2, 81-120
- Collins, C. (2017). *On the Implicit Argument in the Short Passive*, Ms., NYU.
- Collins, C. (2018). *Is the passive by-phrase an adjunct*, Ms., NYU.
- D'Alessandro, R. (2015). *The Null Subject Parameter: Where are we and where are we headed?* In: Antonio Fábregas, Jaume Mateu and Michael Putnam (eds), *Contemporary Linguistic Parameters*. London: Bloomsbury Press. 2015, 201-226
- Demircan, Ö. (2003). *Türk Dilinde Çatı*, İstanbul: Papatya Yayıncılık.
- Erdem, M. (2000). *Historical Development of Reflexive, Reciprocal, Causative and Passive in Turkish*. Yayınlanmamış doktora tezi. Manchester University.

- Eythörsson, T. (2008). *The New Passive in Icelandic really is a passive*, In T. Eythörsson, (ed.), *Grammatical change and linguistic theory: The Rosendal papers*. Amsterdam and Philadelphia: John Benjamins, 173–219
- Goodall, G. (1999) *Accusative case in passives*, *Linguistics* 37, 1-12.
- Göksel, A. (1990). *Remarks on passivization in Turkish*, *Proceedings of the 5th International Conference on Turkish Linguistics*, B. Rona (ed.), SOAS, 61-74.
- Göksel, A. (1993). *Levels of Representation and Argument Structure in Turkish*, Doctoral Dissertation, SOAS, University of London.
- Hale, K & Samuel J. K. (1998). *The basic elements of argument structure*, MIT Working Papers in Linguistics 32, 73-118.
- Hofherr, P. (1999). *Two German impersonal passives and expletive pro*, *Catalan Working Papers in Linguistics* 7, 47 – 57
- Hofherr, P. C. (2000), *The subjects of impersonal passives in German and Spanish*, CNRS UMR 7023.
- Holmberg, A. (2005). *Is there a little pro? evidence from Finnish*, *Linguistic Inquiry* 36:4, 533-564.
- Hornstein, N., Nuñez, J., ve Grohmann, K. (2005). *Understanding Minimalism*, Cambridge: Cambridge University Press.
- İşsever, S. (2007). *Nesne Kaydırımı ve Türkçe*. XXI. Ulusal Dilbilim Kurultayı, 10-11 Mayıs, Mersin.
- Jaeggli, Osvaldo. (1986). *Passive*, *Linguistic Inquiry* 17,4: 587-622
- Karabulut, F. (2006). *Türk Dilinde ve Dünya Dillerinde Edilgen Yapı Tipolojisi*, Ankara, Grafiker Yayınları.

- Kayar, B. (2006). *Japonca ve Türkçede Edilgenlik*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doğu Dilleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı.
- Keenan, E. and Dryer, M. (2006). *Passive in the world's languages*, In T. Shopen (ed.), *Language typology and syntactic description – clause structure 1* (2nd Ed.) Cambridge: Cambridge University Press, 325-361.
- Knecht, L. E. (1986). *Subject and Object in Turkish*, Doctoral Dissertation, MIT.
- Kornfilt, J. (1997). *Turkish*, Routledge, London and New York.
- Küçük, M. (2015). *Eski Anadolu Türkçesi Dönemine Ait Satır Arası İlk Kur'an Tercümesi*, Ankara, TDK Yayınları.
- Lasnik, H. (2002). *The minimalist program in syntax*. *Trends in Cognitive Sciences*, 6(10), 432–437
- Liu, N. & James Huang. (2013). *The syntax of passives under the smuggling approach*, Paper presented at the 31st West Coast Conference on Formal Linguistics (WCCFL-31), February 8–10, 2013. Tempe: Arizona State University
- Nagy, É. K. (2012). *On the use of the accusative case in the passive clause*, *Civilization, Culture, Progress*:81, *Linguistics and Languages*.
- Nuñez, J. (2011). *The Copy Theory*, Editors: Cedric Boeckx, *The Oxford Handbook of Linguistic Minimalism*, Oxford University Press, 143-172.
- Nuñez, J. (2013). *X'-structure and minimalism*, Editors: S. Luraghi, C. Parodi, *The Bloomsbury Companion to Syntax*, Bloomsbury Press, 76-87.
- Özgen, M. (2015). *Çizgiselleştirmeye Özellik Tabanlı Bir Yaklaşım*, Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Dilbilim Anabilim Dalı.

- Özkaragöz, I. (1986). *Monoclausal double passives in Turkish*, Studies in Turkish Linguistics, D. I. Slobin and K. Zimmer (eds.), John Benjamins, 77-92.
- Özsoy, A. S. (1990). *Edilgen Yapı*. IV. Dilbilim Kurultayı (17-18 Mayıs 1990 Boğaziçi Üniversitesi). İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 47-58.
- Öztürk, B. (2005). *Case, referentiality and phrase structure*, Amsterdam: John Benjamins.
- Öztürk, B. (2006). *Case-driven Agree, EPP and passive in Turkish*, In W. Abraham and E. Leiss (eds.), *Passivization and typology: form and function*. John Benjamins, 383-402.
- Öztürk, B. & Taylan, E. E. (2016). *Possessive constructions in Turkish*, in *Lingua* 182, 88-108.
- Radford, A. (1997). *Syntax: A Minimalist Introduction*, Cambridge, Birleşik Krallık: Cambridge University Press.
- Radford, A. (2004). *Minimalist Syntax: Exploring the Structure of English*, Cambridge, Birleşik Krallık: Cambridge University Press.
- Rodrigues, C. (2004). *Thematic chains*, DELTA 20.1, 123-147.
- Sebzecioğlu, T. (2008). *Türkçede Edilgenlik*, Yayınlanmamış Doktora Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Dilbilim Anabilim Dalı.
- Šereikaitė, M. (2017). *Lithuanian Passive-like Impersonals and Regular Passives*, University of Pennsylvania Working Papers in Linguistics, Volume 23.1.
- Shormani, M. (2015). *A person approach to impersonal passive in Null Subject Languages and Elsewhere*, *Studia Linguistica*.
- Sigurðsson, H. and Egerland, V. (2009). *Impersonal Null-Subjects in Icelandic and Elsewhere*, *Studia Linguistica* 63:1, 158–185.
- Sigurðsson, H. Á. (2012). *Minimalist C/case*, *Linguistic Inquiry* 43 (2): 191–227.

- Sultanzade, V. (2001). *A retrospective view of the passive, relexive, reciprocal, causative and decausative in Azerbaidjanian*, *Turkic Languages* 5, 29-67.
- Terbish, B. (2019). *Türkiye Türkçesi ve Çağdaş Moğolcada Çatı*, Ankara, TDK Yayınları.
- Underhill, R. (1976). *Turkish Grammar*, Cambridge, MA: MIT Press.
- Uzun, N. E. (2000). *Ana çizgileriyle evrensel dilbilgisi ve Türkçe*. İstanbul: Multilingual.
- Van Gelderen, E. (2017). *Syntax: An Introduction to Minimalism*, Amsterdam: John Benjamins.
- Yavuzarslan, P. (2004). *Türk Dilinde Öznesiz Edilgen Yapılar. Türkçe ve Tatarcada Cümle Semantiği Açısından Öznesiz Edilgen Yapılar*, V. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri, C 2, 3163-3174, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Zaenen, A., Maling, J. and Thráinsson H. (1985). *Case and grammatical functions: the Icelandic passive*, *Natural Language and Linguistic Theory* 3: 441-483.
- Woolford, E. (2006). *Lexical case, inherent case, and argument structure*, *Linguistic Inquiry* 37: 111–130.

ÖZET

Bu çalışmada, Türkçe edilgen tümcelerin sözdizimsel özellikleri incelenmiştir. İlk olarak genel alanyazında daha sonra Türkçe alanyazında edilgen tümce için sunulan yaklaşımlar tartışılmış ve değerlendirilmiştir. Sunulan bu yaklaşımların kavramsal açıdan güçlü olan özellikleri, bu tezde de kullanılmıştır. Bu çalışmada Türkçe edilgen tümceler, üye yapısı ve özellik eşleme yaklaşımlarıyla çözümlenmiştir.

Kişili edilgen tümcelerin tek üye ve çift üyeye biçimlenmesi tartışılmış ve bu tümcelerin özne konumunda ne tür özellikli üyelerin bulunabileceği incelenmiştir. Ayrıca, kişili edilgen tümcelerde seçimlik üye olarak bulunabilen “tarafından” öbeğinin Türkçede üye mi eklenti mi olduğu tartışılmış ve bazı testler aracılığıyla bu öbeğin eklentilerle aynı dağılımı paylaştığı sonucuna ulaşılmıştır.

Bu araştırmada, ayrıca kişisiz edilgen tümcelerdeki içsel üyelerin bu tümcelerin öznesi olmadığı görülmüş, bundan dolayı da bu tümcelerin bir öznesinin olup olmadığı tartışılmıştır. Bu tartışma sonucunda, kişisiz edilgen tümcelerin özne konumunda üretilen, zaman başıyla özellik eşleme ilişkisine giren ve sesbilgisel içeriği olmayan soyut dolgu adılının olduğuna ulaşılmıştır.

Anahtar Sözcükler: üye yapısı, özellik eşleme, kişili edilgen, kişisiz edilgen, tarafından öbeği.

ABSTRACT

In this study, the syntactic properties of Turkish passive sentences have been examined. First, the approaches presented for passive sentence in the general literature and then in the Turkish literature have been discussed and evaluated. The conceptually strong features of the presented approaches have also been used in this thesis. In this study, Turkish passive sentences have been analyzed within the frame of argument structure and feature-checking.

The formation of personal passive sentences with a single argument and a double argument has been discussed and the question regarding the features that a member has to have in order to be able to occupy the subject position of these sentences has been examined. In addition, it has been discussed whether the *by*-phrase, which can be found as an optional member in personal passive sentences, are arguments or adjuncts in Turkish. The conclusion has been reached that those phrases share the same distribution as adjuncts.

In this study, it has also been seen that the internal arguments of impersonal passive sentences are not the subjects of these sentences, therefore it has been discussed whether these sentences have a subject or not. As a result of this discussion, the conclusion has been reached that there is an abstract expletive *pro* that is produced in the subject position of the impersonal passive sentences and which enters into feature-checking relation with the head of Tense and has no phonological content.

Keywords: argument structure, feature checking, personal passive, impersonal passive, *by*-phrase.

TÜRKÇE- İNGİLİZCE DİZİN

A

Açık Çıktı Koşulları	:	Bare Output Condition
Açık Sözdizim	:	Overt Syntax
adıl	:	pro
ADIL	:	PRO
Ad Öbeği	:	Noun Phrase
Ağaç Diyagramı	:	Tree Diagram
Alan Donma Etkileri	:	Scope Freezing Effects
Alan Şartı	:	Domain Condition
Anlam	:	Meaning
Anne Budak	:	Mother Node
AÖ-Taşıma	:	NP- Movement
Araç	:	Instrument
Arakesit	:	Interface
Ara Yansıma	:	Intermediate Projection
Aşamalı Yapı	:	Hierarchical Structure
Aynılık Koşulu	:	Uniformity Condition
Ayrılma Durumu	:	Ablative Case

B

Bağlama İlkeleri	:	Binding Conditions
Bar-Düzeyleri	:	Bar-Levels
Basitlik	:	Simplicity
Baş	:	Head
Belirleyici	:	Determiner

Belirteç Öbeği	:	Adverb Phrase
Belirtme Durumu	:	Accusative Case
Bıçimbilimsel Edilgen	:	Morphological Passive
Bıçimbirimcik	:	Allomorph
Birleşme	:	Merging
Boş Dolgu	:	Empty Expletive
Bozuk Yapı	:	Ill-Formed
Bulunma Durumu	:	Locative Case
Burzio Genellemesi	:	Burzio Generalization
Büyükçül Yansıma	:	Maximal Projection
Ç		
Çakışma Türetimi	:	Converge Derivation
Çarpışma	:	Crash
Çiftler	:	Pairs
Çizgiselleştirme	:	Linearization
D		
Dağıtım	:	Spell-Out
Dallanma	:	Branching
Değer Yüklenmemiş	:	Unvalued
Değer Yüklü	:	Valued
Değiştirgen	:	Parameter
Deneyimci	:	Experiencer
Dışsal Rol	:	External Theta Rol
Dilbilgisel Nesne	:	Grammatical Object

Dilbilgisidışı	:	Ungrammatical
Diller Arası	:	Cross-Linguistically
Dolambaçlı Edilgen	:	Periphrastic Passive
Dolgu Adılı	:	Expletive Pro
Dolgubirim	:	Dummy
Durum Alanları	:	Case Domains
Durum Emilimi	:	Case Absorption
D-Yapı	:	D-Structure
E		
Edici	:	Agent
Edilgen	:	Passive
Eğik Durum	:	Oblique Case
Eklenti	:	Adjunct
Eksilti	:	Ellipsis
En Az Çaba İlkesi	:	Least Efford Principle
En Kısa Taşıma	:	Shortest Movement
Erteleme	:	Procrastinate
Eşleme	:	Checking
Etkilenen	:	Patient
Evre	:	Phase
Eylem Öbeği	:	Verb Phrase
Eylem Özelliği	:	Verb-Feature
G		
Genişletilmiş Yansıtma İlkesi	:	Extended Projection Principle

Gönderge	:	Anaphor
Gönderimsellik	:	Referentiality
Görülebilir	:	Visible
Gösterici	:	Specifier
Güçlü Özellik	:	Strong Feature

H

Hafif Eylem	:	Light Verb
Hedef	:	Goal

İ

İçeyerleşmiş Tümce	:	Embedded Clause
İçmerkezlilik İlkesi	:	Endocentricity Principle
İçsel	:	Intrinsic
İçsel Durum	:	Inherent Case
İçsel Rol	:	Internal Theta Rol
İkililik İlkesi	:	Binary Principle
İlgeç Öbeği	:	Preposition Phrase
İlgi Durumu	:	Genetive Case
İşlem	:	Operation
İşlemeleme Sistemi	:	Computational System
İşlevsel	:	Functional
İşteşlik Adılı	:	Reciprocal Pronoun
İyelik	:	Possessive

K

Kabuk	:	Shell
Karşıtsal Odak	:	Contrastive Focus
Kaynak	:	Source
Kendine Özgü	:	Idiosyncratic
Kısa Edilgen	:	Short Passive
Kısmi Sıfır Özneli Diller	:	Partial Null Subject Languages
Kız Kardeş Budağı	:	Sister Node
Kişi- Sayı-Cinsiyet	:	Phi-Features
Kişili Edilgen	:	Personal Passive
Kişisiz Edilgen	:	Impersonal Passive
Konu	:	Theme
Konulaştırma	:	Topicalization
Konusal İlişki	:	Thematic Relation
Konusal Rol Emilimi	:	Thematic-Role Absorption
Konusal Rol Sızdırımı	:	Theta Role Transmission
Konum	:	Position
Kopyalama	:	Copy
Kapalı Sözdizim	:	Covert Syntax
Kavramsal-Sezgisel	:	Conceptual-Intentional
Konma Noktası	:	Landing Side
K-Buyurma	:	C-Commanding
Küçük ad Öbeği	:	Little noun Phrase
Küçükçül Yansıma	:	Minimal Projection

M

Mantıksal Biçim	:	Logical Form
N		
Nesne Önceleme	:	Object Preposing
Nesneli Geçişsiz	:	Unaccusative
Ne-Taşıma	:	Wh- Movement
O		
Occam Usturası	:	Occam's Razor
Odak	:	Focus
Ortaç	:	Participle
Ö		
Öbek	:	Phrase
Öncül	:	Antecedent
Örtük Üye	:	Implicit Argument
Özegeçişlilik	:	Ergative
Özellik Eşleme	:	Feature Checking
Özellik Kopyalama	:	Feature-Copying
Özellik Silme	:	Feature-Deletion
Özgül-Dışı	:	Non-Specific
Özneli Geçişsiz	:	Unergative
Özne Yönelimli Belirteçler	:	Subject-Oriented Advers
R		
Rol Alanları	:	Theta Domains
Rol Atanan	:	Role Assignee

Rol Atayan	:	Role Assigner
Rol Ölçütü	:	Role Criterion
S		
Sayaç	:	Numeration
Seçimlik	:	Optionality
Sesçil Biçim	:	Phonetic Form
Ses	:	Sound
Sıfat Öbeği	:	Adjective Phrase
Sıfır adıl	:	Null Pronoun
Silme	:	Deletion
Son Çare	:	Last Resort
Sonuncul Budak	:	Terminal Node
Sonda	:	Probe
Söyleyiş-Yorumlama	:	Articulatory-Perceptual
Sözcük Dizilişi	:	Word-Order
Sözdizimsel Kurucu	:	Syntactic Constituent
Sözlükçe	:	Lexicon
Sözlüksel Birim	:	Lexical Item
Sözlüksel Kütük	:	Lexical Entry
T		
Tam Yorumlama İlkesi	:	Full Interpretation Principle
Taşı	:	Move
Tekrarlanabilen	:	Recursive
Temel Tümce	:	Matrix Sentence

There-Yerleştirimi	:	There-Insertion
Tözel Ekonomi	:	Substantive Economy
Tutumluluk	:	Parsimony
Tümce	:	Sentence
Tümleç	:	Complement
Tümleyici	:	Complementizer
Türetilmemiş Niteleyici	:	Non-Derived Modifiers
Türetim	:	Derivation
U		
Uyuşum	:	Agree
Uyum	:	Agreement
Uzaktan	:	Long-Distance
Uzun Edilgen	:	Long Passive
Uzun Taşıma	:	Long Movement
Ü		
Üretici Dilbilgisi	:	Generative Grammar
Üretim Konumu	:	Base-Generated
Üye Yapısı	:	Argument Structure
Y		
Yalın Durum	:	Nominative Case
Yalın Öbek Yapısı	:	Bare Phrase Structure
Yan Kategorileme	:	Subcategorization
Yansıtma İlkesi	:	Projection Principle
Yapısal Durum	:	Structural Case

Yasal	:	Licit
Yararlanıcı	:	Beneficiary
Yerellik	:	Locality
Yer Değiştirme	:	Displacement
Yerinde	:	In-Situ
Yetkilendirme	:	Licensing
Yorum	:	Interpretation
Yorumlanabilir	:	Interpretable
Yorumlanamaz	:	Uninterpretable
Yönelme Durumu	:	Dative Case
Yönetme ve Bağlama Kuramı	:	Government And Binding Theory
Yönlülük Değiştirgeni	:	Directionality Parameter
Yöntemsel Ekonomi	:	Methodological Economy
Yükselme	:	Raising
Yüklem-İçi Özne Varsayımı	:	Predicate-Internal Subject Hypothesis
Y-Yapı	:	S-Structure
Z		
Zayıf Özellik	:	Weak Feature
Zincir	:	Chain
X		
X'- Yapısı	:	X'-Structure